کوردستان

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بڵاوی دەکاتەوە

www.kurdistanmedia.com

ژمارە ٩٠٦ | پێنجشەممە، ١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٤ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٥

دابینکردنی مافە نەتەوایەتییەکانی گەلی کورد لە چوارچێوەی ئێرانێکی دێموکراتیکی فێدراڵدا

"ئێمە پێویستە یەکدەنگ و یەکڕەنگ بین، و یەکترمان خۆش بوێت، چونکە دەزانی خۆشەویستی خاک، خۆشەویستی کەس، خۆشەویستی ئایدئۆلۆژییەت، خۆشەویستی بیروڕا، هەر جۆرە خۆشەویستییەک بێت، هێزت پێ دەبەخشێ. ئەم هێزەش وات لێ دەکات کەوا تۆ بەردەوام بیت لە ژیاندا و ئەفراندن بکەی لە کار و کردەوکانتدا"

(٦)

"توریزم لە کوردستان، ئەگەرچی بەڕواڵەت لەژێر ناوی بووژانەوە و پەرەپێدانی ئابووریدا خۆ دەنوێنێ، بەڵام بە دیوە شاراوەکەیدا هەڵگری جۆرێک لە بەرهەمهێنانەوەی پێوەندیی داگیرکەر و داگیرکراوە، شێوازێک لە کۆڵۆنیالیزمی نەرم کە لە جیاتی زمانی زۆر و سەرکوت، لە وێنە و ڕیکلام و دزەکردنی بەکاوەخۆ کەڵک وەردەگرێت"

(٧)

بژاردەکانی بەردەم کۆماری ئیسلامی:

دیپلۆماسی و ملکەچبوون، یان شەڕ و تەریککەوتنەوەی زیاتر

پەیامی سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکرات بەبۆنەی جێژنی خاوەنکار

بەبۆنەی جێژنی خاونکار پیرۆزبایی لە هاونیشتمانییان، بەتایبەت پەیڕەوانی ئایینی یاری لە کوردستان دەکەم.

پەیڕەوانی ئایینی یاری لە ئێران و کوردستان لە سایەی دەسەڵاتی کۆماری ئیسلامییەوە بەردەوام لەژێر فشار و چەوسانەوەی ئایینی و نەتەوەیی‌دان. کۆماری ئیسلامی هاوکات لەگەڵ سەرکوتی ماف و ئازادییەکانی گەلانی ئێران بەگشتی، پەیڕەوانی ئایینی یاری بەتایبەت لە کوردستان زیاتر خستۆتە بەر ئازار و چەوسانەوە و هەوڵی گۆڕینی شوناسی ئایینیی یارسانەکانی داوە. لەبەرانبەردا ئەم بەشە لە خەڵکی کوردستان کە هەڵگری کۆمەڵێک تایبەتمەندی و بایەخی میژوویی و نەتەوەیین، تەسلیمی ویست و ئیرادەی کۆماری ئیسلامی نەبوون و شانبەشانی خوشک و برا کوردەکانی دیکەیان لەپێناو مافی نەتەوایەتی و دەستەبەری ئازادییە ئایینییەکانیان تێکۆشاون.

بەبۆنەی جێژنی خاوەنکارەوە لەلایەن خۆم و بە نوێنەرایەتیی هاوسەنگەرانیشم لە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران پیرۆزبایی ئەم جێژنە لە هاونیشتمانییان، بەتایبەت پەیڕەوانی ئایینی یاری لە کوردستان دەکەم.

مستەفا هیجری
سکرتێری گشتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران
١٣ی خەزەڵوەری ١٤٠٤

برسیەتی بڕستی لە خەڵک بڕیوە

"تورکیە، ژاپۆن و کۆرە نەوت و گازیان نیە، ئێمە هەمانە و برسیمانە". ئەمە داننانی مەسعوود پزشکیان، سەرکۆماری ئێران بە دۆخی نالەباری ئابووریی وڵاتێکە لەسەر گەنجینەکانی نەوت و گاز و سەرچاوە سروشتییەکان خەوتوە. پزشکیان دانی بەوە داناوە کە هەژاری و برسێتی بڕستی لە خەڵکی ئێران بڕیوە، بەڵام خۆی لە بەرپرسایەتیی ئەو پرسیارە دزیوەتەوە کە هۆکارەکانی خولقانی ئەم دۆخە چیە، جگە لە دەسەڵاتدارەتیی کۆماری ئیسلامی کە بەهۆی ئایدۆلۆژییەکەی هەموو سامانی وڵاتی لە گۆڕەپانی شەڕفرۆشی بە کۆمەڵگەی جیهانیدا بە با داوە و خەڵکی ئێرانی تووشی نەگبەتی و ماڵوێرانی کردوە. ئایدۆلۆژییەک کە ئاکامەکەی هەتا ئێستا تەنیا شەڕ، گەمارۆی ئابووری، کۆمەڵگەیەکی خەمۆک، هەژارییەکی گورچکبڕ، بێکارییەکی بەربڵاو و ئابوورییەکی داتەپیو بووە.

بەپێی ڕاپۆرتی ناوەندی ئاماری ئێران لە مانگی ڕەزبەردا هەڵاوسانی ئابووری لە بەشی خواردەمەنی گەیوەتە سەتا ٦٤ و لانیکەم ٢٦ میلیۆن کەس لە خەڵکی ئێران لە ژێر هێڵی ئەوپەڕی هەژاریدا دەژین و ٤ میلیۆن کەسیش تەنانەت توانای دابینکردنی نانی شەوێیان نیە. لەو بارودۆخەدا حکوومەت نەک هەر توانای پێشگرتن بە هەژاری و بێکاری و هەڵاوسانی زیاتری نیە، تەنانەت هیچ کە هیچ بەرنامەیەکیشی بۆ پشتیوانی لە خەڵک دەستەنگ و بێئەنوا نیە؛ بەڵکوو بە تەمای بڕینی یارانە لە چەند میلیۆن کەسی دیکەشە. بەپێی ئامارە ڕەسمییەکان هێڵی هەژاری بۆ بنەماڵەیەکی چوار کەسی لە تاران ٥٢ میلیۆن تمەن و لە شارەکان مامناوەند ٤٢ میلیۆن تمەن ڕاگەیەندراوە، ئەوە لە کاتێکدا کە مووچەی کرێکاران ١٤ میلیۆن تمەنە

سیاسەتی سەرکوت و بارمتەگیری

دەیان ساڵە بارمتەگیریی خەڵک و ئابووریی وڵات سیاسەتی نەگۆڕی کۆماری ئیسلامی لەپێناو دەستڕاگەیشتن بە بۆمبی ئەتوم، ئەویش بە مەبەستی پاراستنی ڕێژیم لە مەترسیی ڕووخان بووە. کۆماری ئیسلامی ئیدیعا دەکا کە بەرنامە ئەتومییەکەی بۆ پەرەسەندنی ئابووریی وڵاتە، بەڵام کارناسانی سیاسی و ئابووری لەسەر ئەو باوەڕەن کە پڕۆژە ئەتومییەکانی ڕێژیم تەنیا ئامانجی سیاسی و نیزامییان لە پشتە و بۆ دەستبەری ئەو ئامانجەش ئابووریی وڵات و ئەمنییەتی خەڵکی ئێران بەبارمتە گیراوە.

ڕێژیم لە ماوەی چوار دەیەی ڕابردوودا چەند تریلیۆن دۆلار لە سامانی و داهاتی ئابووریی ئێرانی بۆ پڕۆژەی بۆمبی ئەتومی و پەرەدان بە پێشەسازیی مووشەکی و دروستکردنی هێزی نیابەتی خەرج کرد و بە توندترین شێوەی بەرەوڕووی هەر چەشنە ناڕەزایەتییەکی جەماوەریی خەڵک بۆوە و سەرکوتی کردن.

ئێستاش بەردەوامیی ڕێژیم لەسەر ئەم سیاسەتە لە کاتێکدایە کە گەمارۆ ئابوورییە نێودەوڵەتییەکان دژی ئێران بە هۆی چالاککردنەوەی میکانیزمی ماشەوە گەڕاونەتەوە و پەرەسەندنی قەیرانی ئابووری جگە لە هەراوکردنی زیاتری درزەکان لەنێو حاکمییەتی سیاسیی ڕێژیمدا، چەخماغەکانی ناڕەزایەتییەکی بەرینی دیکەشی لێ داوە. لە وەها بارودۆخێکدا ڕێژیم بۆ پێشگرتن لە سەرهەڵدانەوەکان و بە مەبەستی چاوترسێنکردنی خەڵک لە ڕاپەڕین گرتن و ئێعدامەکانی زیاد کردوە. بۆ نموونە تەنیا لە ماوەی مانگی ڕابردووی زایینیدا لانی کەم ٢٤١ زیندانیی ئێعدام کردوە و بەوەش ژمارەی ئێعدامەکان لەمساڵدا گەیشتە ١٢٨٠ کەس.

ناتەبایی لەنێو سیستەمی کۆماری ئیسلامیدا
حەسەن شیخانی
٢

ویلایەتی فەقیە و قەیران لە هەموو ئاستەکاندا
زانیار حوسێنی
٣

پێویستیی گەڕانەوە و پشتبەستن بە ڕای گشتیی خەڵکی کوردستان
ڕەزا دانشجوو
٤

پاییزی ئایەتوڵڵاکان، کام ئاڵوگۆڕ لە ئێران بەڕێوەیە؟
و: کەماڵ حەسەن‌پوور
٥

سۆسیال دێموکراسی و ئاڵنگارییەکانی لە کردەوەدا
سۆران عەلی‌پوور
٩

کوردستان
• ژمارە ٩٠٦
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٤ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٥

هەڵوێستەیەک لەسەر ناتەبایی نێو سیستەمی کۆماری ئیسلامی

حەسەن شێخانی

کۆماری ئیسلامی لە جەوهەردا حکوومەتێکی یەکگرتوویە یان نایەکگرتوو؟ لە نێوخۆیدا تەبا و سازاوە یان ناتەبا و ناسازاو؟ هاوڕێکیی نێوسیستەمی هەیە یان ناهاوڕێکە؟ ئەمە پرسێکی گرینگە و تیشک دەخاتە سەر پێوەندییە نێوخۆییەکانی دەسەڵات لە ئێراندا؛ چۆنیەتیی سیاسەت و سیاسەتداڕێژی لە کۆماری ئیسلامیدا بۆمان ڕوون دەکاتەوە؛ لەم دەلاقەوە باشتر لە ڕەفتار و هەڵسوکەوتەکانی کۆماری ئیسلامی و لە دۆخی ئێستای تێدەگەین و تا ڕادەیەکیش بەرچاوڕوونیمان سەبارەت بە داهاتووی کۆماری ئیسلامی و ئێران پێ دەدا. گەلۆ ئەم پرسە بۆ سەبارەت بە کۆماری ئیسلامی لە ئارادایە؟ هۆکارەکەی چیە و لە کوێوە سەرچاوەی گرتوە؟ لەم وتارەدا کەمێک بەدوای ئەم پرسەدا دەڕۆین و شی دەکەینەوە.

کۆماری ئیسلامیی ئێران حکوومەتێکی نائاساییە. بەشێکی زۆر لەو کێشانەی لە سەرەتاوە لەگەڵیان بەرەوڕوو بووە، لەم تایبەتمەندییەوە سەرچاوەیان گرتوە؛ ڕەخنە و تێبینیی دنیای دەرەوەش لە کۆماری ئیسلامی ئەوەیە کە حکوومەتێکی نائاساییە و لەگەڵ یاسا و ڕێسا نێونەتەوەییەکان ناتەبایە و نەزمی زاڵی لە بیاقی نێونەتەوەییدا قبووڵ نییە و وەک ئۆپۆزیسیۆنێکی ئەم نەزمە دەجووڵێتەوە. بەشێکی داواکاریی کۆمەڵگەی جیهانی و بەتایبەت ڕۆژاوا ئەوەیە کە لەم حاڵەتە نائاساییە بێتە دەر و وەک حکوومەتێکی ئاسایی لە چەشنی دەوڵەتانی دیکەی جیهان هەڵسوکەوت بکا؛ داواکارییەک کە تا ئێستا وەڵامی ئەرێنیی پێ نەدراوەتەوە. بە دەربڕینێکی دیکە کۆماری ئیسلامی کە لە ئەنجامی شۆڕشێک هاتە سەر کار، بەپێچەوانەی زۆرێک لەو حکوومەتانەی لە ئەنجامی شۆڕشێک دێنە سەر کار، بەڵام دوای ماوەیەک لە دۆخی شۆڕشگێڕی دێنە دەر، هەروا لەم دۆخەدا ماوەتەوە و هەروا خۆیان بە "شۆڕشگێڕ" دەزانن و ئەم دەستەواژەیە تا ئێستاش وەسفی بەتایبەت بەشی حاکمییەتیی کۆماری ئیسلامی و ناوەندەکانی دەسەڵات و بنیات و دامەزراوە نیزامی و ئەمنییەتییەکانی دەکا و سیاسەت و هەڵوێستەکانی کۆماری ئیسلامی ڕەنگڕێژ و ئاراستە دەکا؛ هەڵبەت بەو خوێندنەوەی کە خۆیان لەم دەستەواژەیە هەیانە.

بەدەر لەوەی بەشێک لە کێشەکانی کۆمەڵگەی جیهانی لەم تایبەتمەندییەی کۆماری ئیسلامییەوە سەرچاوە دەگرن و پەیتاپەیتا و ڕاستەوخۆ و ناڕاستەوخۆ داوای لێ دەکەن کە لەم حاڵەتە نائاساییە بێتە دەر، لەنێو سیستەمی کۆماری ئیسلامیشدا سەرچاوەی کێشە و مقۆمقۆ و دابەشبوونە و، ئەمەش وای کردووە لەسەر هێڵە سەرەکییەکانی سیاسەتکردن ڕێک نەکەون و سیاسەتی ئێران حاڵەتێکی یەکانگیری نەبێ؛ واوەتر لەمەش بۆتە هۆی نەبوونی دەستەیەکی یەکگرتووی بەڕێوەبەریی و، کێشە و گرفتی زۆری بۆ دروست کردووە و کۆسپی گەورەی بەردەم گەشەسەندنی ئێران بووە و ئاسۆی پێشکەوتنی ئێرانی تاریک کردوە.

لە ڕاستیدا یەکێک لە کێشە سەرەکییەکانی کۆماری ئیسلامی، ئەگەر نەڵێین گەورەترین کێشەی، ئەوەیە لەنێو خۆیدا یەکانگیر و تۆکمە نییە و لەسەر زۆر شتی سەرەکی، جیاوازی و کێشەیان هەیە و بۆتە هۆی بەفیڕۆچوونی وزە و پۆتانسیەلێکی زۆر و زیانێکی زۆری لە ئێران لە گشتییەتیی خۆیدا داوە و لەسەر حیسابی خەڵکی ئێران تەواو بووە.

ڕیشەی ئەم کێشەیە دەگەڕێتەوە بۆ یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامی، کە یاسایەکی دووفاقییە و ئەم دووفاقێتییەش لە پێکهاتە و دەسەڵاتی یاسایی و ڕاستەقینەی ئەم سیستەمەدا ڕەنگی داوەتەوە.

یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامی، یاسایەکی هاوڕێک و سازاو نیە و ئەمەش لە سەرلەبەری دامودەزگاکان و پێوەندییەکانی ئەم سیستەمەدا ڕەنگی داوەتەوە و بۆتە هۆکاری خوێندنەوەی جیاواز و جۆراوجۆر و دژبەیەک و نەسازان و بەریەککەوتن. کۆماری ئیسلامی قەت هاوڕێک و سازاو نەبووە و تەنیا لە قۆناغگەلێکدا مەیلێکی ئەم سیستەمە کە ڕیشەی لە یاسای بنەڕەتیدا هەیە، زاڵ بووە و حاڵەتی هێژمۆنیکی پەیدا کردووە. واتە سەرەڕای ڕواڵەتێکی سازاو و یەکگرتوو و پتەو، لە هەناوی خۆیدا هەڵگری دووفاقێتی بووە و ئەوپەڕەکەی مەیلێکیان زاڵ و هێژمۆن و، ئەویتر مارژینەڵ و پەراوێزخراو بووە؛ بە چەشنێک کە مەیلی دووەم لەژێر پاڵەپەستۆی مەیلی هێژمۆندا، دەرەتانی خۆدەرخستنی نەبووە و کاریگەرییەکی ئەوتۆی لە سیاسەتداڕێژیدا نەبووە. ئەوەی کە بۆچی مەیلێک توانیویەتی ببێتە هێژمۆن و بەسەر ئەویتردا زاڵ بێت، بیجگە لە پێوەندییەکان و ئامرازەکانی هێز لەنێو سیستەمدا، دەگەڕێتەوە بۆ هێزی کۆمەڵایەتیی یان قووڵایی کۆمەڵایەتیی هەر کام لەم دوو مەیلە. جمک و دووانەی ئەم دوو فاکتەرەیە کە وای کردوە یەکێکیان ببێتە هێژمۆن و ئەویتر ببێتە مارژینەڵ و پەراوێز و، بوونێکی ئەوتۆی لەسەر شانۆیی سیاسەتی ئێران نەبێت.

بنەڕەتیی ئەم کێشە و کەلێن و ناهاوڕێکییەی نێو سیستەم دەگەڕێتەوە بۆ چۆنییەتیی خۆپێناسەکردنی کۆماری ئیسلامی و فۆرمولەکردنی سەرچاوەکانی ڕەوایی ئەم سیستەمە. ئەوەی کە لە لایەک ڕەواییەکی بانزەوینی و ئاسمانی و خوایی بۆخۆی قایلە و لە لایەکی دیکە و لە درێژە و لە خوارەوەی سەرچاوەی ڕەوایی یەکەم، باسی ڕەوایی خەڵکی دەکا و زەوین دەکاتە درێژکراوەی ئاسمان و لە خوار ئەودا جێگیری دەکا و وەک سەرچاوەی دووەم لەقەڵەمی دەدا. ئەمەش بەڕوونی لە هەیکل و بنیات و دامەزراوەکانی کۆماری ئیسلامیدا ڕەنگی داوەتەوە. بەپێی ڕیزبەندیی ئەم دوو سەرچاوەیە و گرینگی و جێگیربوونیان لەم سیستەمەدا، ئەو دامەزراوانەی نوێنەرایەتیی سەرچاوەی یەکەم دەکەن لە سەرەوە جێ دەگرن و سەروەرن و دەسەڵاتی ڕاستەقینەن و وەک دەڵێن حاکمییەتین و، دامەزراوەکانی دیکە کە وەک نوێنگەی ڕەوایی خەڵکین لە خوارەوە جێ دەگرن و دەسەڵاتێکی ئەوتۆیان نییە؛ هەرچەند دامەزراوەکانی کەتیگۆری دووەم لە ڕواڵەتدا ڕەوایی و دەسەڵاتی خۆیان لە خەڵک وەردەگرن بەڵام تێپەڕێن و ڕەوایی بڕیارەکانیان گرێ دراوە بە پەسندی دامەزراوە باندەست و باڵادەستەکان، کە پێیان دەڵێن حاکمییەتی و نوێنگەی سەرچاوەی یەکەمی ڕەواین لەم سیستەمەدا.

بەکورتی ئەم سیستەمە لە چییەتی و هەناوی خۆیدا هەڵگری ناهاوڕێکی و دووفاقێتی و بەریەککەوتن و پێکدادانە، کە لەجیاتی ئەوەی یەکتر بەهێز و تەواو بکەن بەزۆری یەکتر دەسوون و پەک دەخەن. ئەم خەسڵەتە هەم لە سیاسەتی نێوخۆییدا ڕەنگی داوەتەوە و هەم لە سیاسەتی دەرەکیدا. یەکیان خوازیاری درێژەدانە بەو ڕەوتە "شۆڕشگێڕی"یەی کە تا ئێستا هێناویانە، ئەویتر خوازیاری دابڕانە لێی؛ یەکیان خوازیاری دژایەتیی ڕۆژاوایە و ئەویتر خوازیاری سازان لەگەڵی؛ یەکیان دەیەوێ هەروا وەک حکوومەتێکی نائاسایی بمێننەوە و لە هەر چەشنە نۆرماڵیزاسیۆنێک لە نێوەوە و دەرەوە دەپرینگێتەوە، ئەویتر خوازیاری نۆرماڵیزەکردنی هەر دوو ئاستی نێوخۆیی و دەرەکییە؛ هەر کامیان ڕوئیا و "بەرنامە"یەکیان بۆ ئابووریی ئێران و گەشەسەندنی ئێران هەیە، کە لە هێڵە سەرەکییەکاندا لەگەڵ یەکتر نایەنەوە و یەکتر ڕەت دەدەنەوە؛ یەکیان بە جیهانبینیی ئیسلامی و ئومەمەتخوازی دەڕوانێنە پرسەکانی سیاسەتی دەرەوە، ئەویتر بە جیهانبینیی ئاسایی و نۆرماڵی دەوڵەت – نەتەوە و بەبنەما وەرگرتنی "بەرژەوەندیی نەتەوەیی ئێران"؛ یەکیان خوازیاری ئەولەوییەتدان بە ئابووریە، ئەویتر ئەولەوییەت بە پرسی بەرەڤانی و هێزی بەرگریی نیزامی دەدا؛ بەدیاریکراوی لە بیاقی نێوخۆییدا، یەکیان خوازیارە کۆمەڵگە بەگوێرەی گوتاری ئیزۆلەی خۆی، بەڕێوە ببات و نۆرم و بەهاکانی خۆی بەسەردا بسەپێنێ و گوێ نەداتە گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگە و هەروا لە دەلاقەی خۆیەوە بڕوانێتە کۆمەڵگە و ئاراستەی بکا! ئەویتر دەیەوێ خۆی لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگە بگونجێنێ و ویشک و داخراو لەگەڵ کۆمەڵگە مامەڵە نەکا؛ ئەمانە هەمووی دەرخەری نایەکانگیری و دووفاقێتیی ئەم سیستەمەیە؛ ئەمەش وای کردووە کە دەستەیەکی بەڕێوەبەریی سازاو و پتەو لە کۆماری ئیسلامیدا بوونی نەبێ و بەردەوام یەکتر بسوون و پووچەڵ بکەنەوە.

ئەوەی لە سەرەوە باسمان کرد بنەمای کێشەخوڵقێنی سیستەمی کۆماری ئیسلامییە، لەسەر ئەم بنەمایە دەزگا و دامەزراوەی جۆراوجۆر هەڵچنراوە کە هەر کامیان پشکێکی دەسەڵاتی هەیە و ئێمە شاهیدی چەشنێک حکوومەتی "ملوک‌الطوایف"ی و ئاڵۆزیی پێکهاتەیین لە کۆماری ئیسلامیدا؛ لە ئەنجامی ئەم سیستەمە "شاز"دا ئەمڕۆکە لەگەڵ دیاردەیەک بە ناوی "چەنددەوڵەتی" یان "بێدەوڵەتی" بەرەوڕوویین، ئەمەش پرۆسەی بڕیاردانی دژوار و تەمومژاوی کردووە؛ بۆ نموونە ئەو هەموو "شۆڕا بەرز"انەی کە لە پەنا و لە سەرووی سێ دەسەڵاتەکە دروست کراون، هەم ئەم سێ دەسەڵاتەی کەمکاریگەر کردووە و هەم پرۆسەی بڕیاردانی پێچەڵپێچ و، چەمکی بەرپرسیاریتی هێناوەتە ژێر پرسیار؛ چونکە ئەم شۆڕایانە دەسەڵاتیان هەیە، بەڵام بەرپرسیاریتییەکی ڕوونیان نییە و وەڵامدەر نین.

کۆماری ئیسلامی حکوومەتێکی دووبنەمایی و دووڕوخساریە؛ هەموو دامەزراوەکانی کۆماری ئیسلامی کەموزۆر دەگەڕێنەوە بۆ یەکێک لەم دوو بنەما و ڕوخسارە و گرێدراو بە بەستێنی کۆمەڵایەتی و ئاستەنگە دەرەکییەکان، بە شێوەیەکی ناوەناوە و ناڕێک و تێکەڵپێکەڵ خۆیان دەنوێنن.

زاڵبوونی مەیلێکی نێو سیستەم وای کردوە کە ئەم گومانە دروست بێت کە کۆماری ئیسلامی حکوومەتێکی یەکگرتووی پتەوە، وای کردووە هەندێک کەس هێژمۆنیکبوونی مەیلێک بە واتای یەکگرتوویی بنەمایی ئەم سیستەمە لێکبدەنەوە و لە ناهاوڕێکی و ناسازاویی ئەم سیستەمە خافڵ بن! لە هێژمۆنیدا مەیلێک یان لایەنێک لە هەناوی ناهاوڕێکی و دووفاقێتی نێو سیستەمدا، زاڵ دەبێ و ڕواڵەتێکی یەکگرتوو لە سیستەم پیشان دەدا و ئەم کارەش لە ڕێگەی پەراوێزخستن و کەمکاریگەرکردنی مەیلەکەی دیکە دەکا و بەم پێیە زەمینەی خوێندنەوەی هەڵە لە سیستەم دەرەخسێنێ و وەک سەرپۆشێک بۆ ناڕێکیی ناوەکیی سیستەم کار دەکا. بەتایبەت لەو قۆناغانەدا کە مەیلی هێژمۆن قووڵاییەکی کۆمەڵایەتیشی هەبووە و خاوەن هێزی کۆمەڵایەتی بووە، ئەم خوێندنەوەیە بەرەوی پەیدا کردووە. خاڵێکی جێی سەرنج ئەوەیە کە مەیلی هێژمۆن لە کاتی هێژمۆنیکبوونیشیدا لە هەناوی سیستەمدا بێ چاڵنج نەبووە و هەر ئەمەش وای کردوە کە مل بدا بۆ هاتنەپێشی مەیلەکەی دیکە لەسەر شانۆی سیاسەت. واتە دووفاقێتی نێو سیستەم وەک خۆرەیەک لەنێو دڵی سیستەمدا بووە و گرێدراو بە بەستێنی کۆمەڵایەتی مەجال بۆ دەرکەوتنی مەیلەکەی دیکەش لەسەر شانۆی سیاسەتی ئێران خۆش بووە و وای کردووە کە هەندێک چەمک و دەستەواژە بێنە ئارا کە ناتەباییەکی جەوهەرییان لەگەڵ بەشی حاکمییەتیی سیستەم هەیە کە دوای قۆناغێک دیسان پاشەکشە بەو تێڕوانین و ڕوانگەیە کراوە. لە بیاقی نێوخۆییدا مەیلی زاڵ یان لەژێر پاڵەپەستۆی کۆمەڵایەتیدا پاشەکشەی کردووە یان خەریکی وەدەرنانی مەیلەکەی دیکە بووە لەسەر شانۆی سیاسەت. واتە هیچ سازانێکی بنەمایی لەنێوانیدا نەبووە کە کۆدەنگی لەسەر نەزمێکی سیاسی – کۆمەڵایەتی بکەن و لەجیاتی کارکردن بۆ پووچەڵکردنەوەی پلانەکانی یەکتر، خەریکی ئاوادانکردنەوە و خزمەتی خەڵک بن. دووفاقێتییەکە بەم شێوەیە کۆسپ بووە لە بەردەم گەشەسەندنی ئێران. بیاقی دەرەکیش درێژکراوەی بیاقی نێوخۆیی بووە و ئەم ناهاوڕێکییەی پێوە دیار بووە و ئەمەش وای کردوە کە نەتوانن لەم بیاقەشدا سەرکەوتنێکی ستراتیژیک و درێژماوە بەدەست بێنن.

ناهاوڕێکیی ناوەکیی سیستەم، کێشەیەکی گەورەی کۆماری ئیسلامی بووە و کۆسپی بەردەمی بووە. هیچ حکوومەتێک ناتوانێ سەرکەوتوو بێت مەگەر ئەوەی لە نێوخۆدا ڕێک بێت و لانیکەم لەسەر کۆمەڵێک پرەنسیپ و هێڵی بنەڕەتی کۆک و تەبا بن. ئەوەی کۆماری ئیسلامی لە حکوومەتەکانی دیکە جیا دەکاتەوە ناسازاویی جەوهەریی سیستەمی کۆماری ئیسلامییە؛ نائاساییبوونی ئەم سیستەمەیە؛ ئەوەی کە ویستوویانە ببنە کۆکەرەوەی شتە دژبەیەکەکان! ئەو شتانەی لەگەڵ یەکتر ناکۆکیی جەوهەرییان هەیە و هەوڵدان بۆ گونجاندنیان لە درێژماوەدا وەخت و وزە بەفیڕۆدانە. هەر ئەمەشە وای کردوە هەنووکە کۆماری ئیسلامی لە دۆخێکی هەڵپەسێردراودا بێت و لە گرتنەبەری ئەجێندایەکی ڕوون بێتوانا بێت و لە حاڵەتێکی بەرگریکارانە و پاسیڤدا بێت. کێشەی کۆماری ئیسلامی ئەوەیە کە بەستێنی کۆمەڵایەتیی کۆمەڵگەی ئێران بەپێچەوانەی مەیلی زاڵی نێو سیستەم گۆڕاوە و چیتر ئەم مەیلە هێزی کۆمەڵایەتی نییە کە پارادایمی خۆی بسەپێنێ و بچەسپێنێ. دووفاقێتی نێو سیستەم دەستەوەستانی ئەمڕۆی سیستەمی لێ کەوتۆتەوە، نە کۆمەڵگەی لەگەڵ ماوە و نە بەڕووی دەروەشدا هێزێکی ستراتیژیکی بەرگرەوەی لە هەمبەر هێرشی دەرەکیدا هەیە؛ ئەمەیە بەرهەمی ناهاوڕێکیی ناوەکیی سیستەم و دژایەتی لەگەڵ یاسا و ڕێسا جێکەوتوو و تاقیکراوە و باوەکانی جیهان و هەوڵدان بۆ دروستکردنی سیستەمێکی ناڕێک و ئاڵۆز و نائاسایی. قسەی کۆتایی ئەوەیە کە لە نێوەوە ساغ نەبووی و ناڕێک بووی، لەوانەیە بۆ ماوەیەک بتوانی درێژە بدەی، بەڵام دواجار ئەم خەسڵەتە سەرت لێ دەشێوێنێ و دادەمێنی و ناتوانی بەرەو پێشەوە بچی.

ئەم سیستەمە لە چییەتی و هەناوی خۆیدا هەڵگری ناهاوڕێکی و دووفاقێتی و بەریەککەوتن و پێکدادانە، کە لەجیاتی ئەوەی یەکتر بەهێز و تەواو بکەن بەزۆری یەکتر دەسوون و پەک دەخەن. ئەم خەسڵەتە هەم لە سیاسەتی نێوخۆییدا ڕەنگی داوەتەوە و هەم لە سیاسەتی دەرەکیدا. یەکیان خوازیاری درێژەدانە بەو ڕەوتە "شۆڕشگێڕی"یەی کە تا ئێستا هێناویانە، ئەویتر خوازیاری دابڕانە لێی؛ یەکیان خوازیاری دژایەتیی ڕۆژاوایە و ئەویتر خوازیاری سازان لەگەڵی؛ یەکیان دەیەوێ هەروا وەک حکوومەتێکی نائاسایی بمێننەوە و لە هەر چەشنە نۆرماڵیزاسیۆنێک لە نێوەوە و دەرەوە دەپرینگێتەوە، ئەویتر خوازیاری نۆرماڵیزەکردنی هەر دوو ئاستی نێوخۆیی و دەرەکییە؛ هەر کامیان ڕوئیا و "بەرنامە"یەکیان بۆ ئابووریی ئێران و گەشەسەندنی ئێران هەیە، کە لە هێڵە سەرەکییەکاندا لەگەڵ یەکتر نایەنەوە و یەکتر ڕەت دەدەنەوە؛ یەکیان بە جیهانبینیی ئیسلامی و ئومەمەتخوازی دەڕوانێنە پرسەکانی سیاسەتی دەرەوە، ئەویتر بە جیهانبینیی ئاسایی و نۆرماڵی دەوڵەت – نەتەوە و بەبنەما وەرگرتنی "بەرژەوەندیی نەتەوەیی ئێران"؛ یەکیان خوازیاری ئەولەوییەتدان بە ئابووریە، ئەویتر ئەولەوییەت بە پرسی بەرەڤانی و هێزی بەرگریی نیزامی دەدا؛ بەدیاریکراوی لە بیاقی نێوخۆییدا، یەکیان خوازیارە کۆمەڵگە بەگوێرەی گوتاری ئیزۆلەی خۆی، بەڕێوە ببات و نۆرم و بەهاکانی خۆی بەسەردا بسەپێنێ و گوێ نەداتە گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگە و هەروا لە دەلاقەی خۆیەوە بڕوانێتە کۆمەڵگە و ئاراستەی بکا! ئەویتر دەیەوێ خۆی لەگەڵ گۆڕانکارییەکانی کۆمەڵگە بگونجێنێ و ویشک و داخراو لەگەڵ کۆمەڵگە مامەڵە نەکا؛ ئەمانە هەمووی دەرخەری نایەکانگیری و دووفاقێتیی ئەم سیستەمەیە؛ ئەمەش وای کردووە کە دەستەیەکی بەڕێوەبەریی سازاو و پتەو لە کۆماری ئیسلامیدا بوونی نەبێ و بەردەوام یەکتر بسوون و پووچەڵ بکەنەوە.

کوردستان
ژمارە: ٩٠٦
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٤ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٥

ویلایەتی فەقیهـ و قەیران لە هەموو ئاستەکاندا

زانیار حوسێنی

ویلایەتی فەقیهـ بیرۆکەیەک بوو کە دوای شۆڕشی ٥٧ لە ئێران کرا بە پایەی ناوەندی سیستەمی سیاسیی ئێران. ئەم تیئۆرییە شەرعییەتی دەسەڵاتداری خستە دەستی پیاوانی ئایینی و وەلی فەقیهـ و پێکهاتەی سیاسیی ئێرانی گۆڕی بۆ سیستەمێکی ناوەندگەرا، ناڕوون و تاکڕەو بە سنووردارکردنی توندی ئازادییەکانی و پێشێلکردنی بونیاتەکانی مافی مرۆڤ. جگە لە لێکەوتە ئابووری و کۆمەڵایەتییەکان، چڕبوونەوەی دەسەڵاتی بێ مشتومڕ بووەتە هۆی دروستبوونی سیستەمێکی بڕیاردانی داخراو و قۆرخکراو کە لە ڕێگەی هەوڵدان بۆ سەرلەنوێ خوێندنەوەیەکی دوور لە ڕاستییەکانی نەتەوەکانی نیشتەجێی ئێران وەک ئۆمەتێک بە واتا و تاریفێکی نوێ ڕێگری لە گەشەکردنی دامەزراوە سەربەخۆکانی کۆمەڵگەی مەدەنی و توانای داهێنانی کۆمەڵایەتی دەکا.

ڕەوتی مێژوویی و پێکهاتنی ویلایەتی فەقیهـ

ویلایەتی فەقیهـ لە تیئۆرییەکانی خومەینی پێش شۆڕشی ٥٧ی هەتاوی داڕێژرا و وەک پێنجەمین بنەما و ئەسڵی یاسای بنەڕەتی لەدوای شۆڕش چەسپێنرا. ئەم پێکهاتەیە ڕێگەی بە ڕێژیم دا کە کۆنترۆڵی ڕاستەوخۆی بەسەر بڕیارە سیاسی، سەربازی و ئابوورییە گەورەکاندا هەبێ و هەموو دامەزراوە مەدەنی و سیاسییەکانی بەشداربوو، ببن بە بەرهەمهێنەرەوەی دەسەڵات بۆ ڕێژیم. جگە لەوەش قۆرخکاری دەسەڵات ڕێگری لە دروستکردنی کەشێکی ڕەخنەیی تەندروست و ڕۆیشتنی ئازادانەی زانیاری کردوە و بۆیە ئەگەری چاکسازیی پێکهاتەیی زۆر سنووردار و هەتا ڕادەیەکی بەرچاو مەحاڵ بووە.

لە ڕوانگەی مێژوویییەوە، ئەم ڕەوتە بووەتە هۆی ئەوەی کە ڕێژیمی ئێران زیاتر سەرنجی لەسەر پاراستنی هێژموونی و بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵاتی ناوخۆی خۆی بێ نەک دەسەڵاتێکی گونجاو و وڵامدەرەوە، هەر ئەوە بۆتە هۆی کۆنترۆڵ و خۆگرتنی دامەزراوە مەدەنی و کۆمەڵایەتییەکان. گرنگیدان بەو ئایدئۆلۆژیایە، بڕیار و پلانە گشتی و درێژخایەنەکانی وڵاتی بە شێوەیەکی سەرەکی بەرەو مانەوەی ڕێژیم و ڕەوتی توندڕەوەکان ئاراستە کردوە، نەک گرنگیدان بە خۆشگوزەرانی، بەرژەوەندیی نەتەوەکانی نیشتەجێبوو لە ئێران، گەشەپێدانی گشتی و ژێرخانە گرینگەکان.

پێکهاتە و دەسەڵاتەکانی ویلایەتی فەقیهـ

ویلایەتی فەقیهـ ناوەندی هەموو بڕیارە سیاسی، ئابووری و سەربازییەکانە و ڕۆڵی سەرپەرشتیاری بەسەر پەرلەمان، دەوڵەت و دەسەڵاتی دادوەریدا هەیە. جگە لە دەسەڵاتی دەرکردنی بەرپرسە سەرەکییەکان و دیاریکردنی سیاسەتی ئابووریی گەورە و ئاراستەکردنی دامەزراوە سەربازییەکان، دەتوانێ سیاسەتی دەرەوە و ناوخۆی وڵاتەکە دیاری بکا بەبێ ئەوەی ڕاوێژ بە دامەزراوە هەڵبژێردراوەکان بکا. ئەم پێکهاتە تێکەڵاو و ئاڵۆزە وای کردوە کە سووڕانەوەی هێز لە دەسەڵاتدا مەحاڵ بێ و دامەزراوە مەدەنی و دەوڵەتییەکان تەنیا بۆ بەرهەمهێنانەوەی دەسەڵاتی وەلی فەقی کاربکەن و بە کردەوە وەک باسکی ویستەکانی ڕێبەری ئەو سیستەمە مامەڵە بکەن. لە یاسای بنەڕەتی کۆماری ئیسلامیی ئێراندا، ئەسڵەکانی١١٢،١١ ،١،١١٠،١٠٩،١٠٨،١٠٧،٥٧،٥باس لە هەڵبژاردنی وەلی فەقی (ڕێبەری ڕێژیم)، ڕادەی دەسەڵات، ڕێژەی شایستەیی و ئەرکەکانی دەکەن؛ بە وردبوونەوە لەو خاڵانە و تاریفی ئایدۆلۆژی ویلایەتی فەقیهـ تەنیا ئەو تاکانە دەچنە بازنەی ئۆمەتەوە کە خۆیان لە بازنەی ئەو فکرییەتەدا ببینەوە و لە بنەڕەتدا میللەت و نەتەوە بابەتێکی تەواو داخراو و بێ واتایە

کۆماری ئیسلامی و چڕبوونەوەی دەسەڵات

کۆماری ئیسلامی ئێران بە تێکەڵکردنی دامودەزگا ئایینی و دەوڵەتییەکان، سیستەمێکی بە ڕواڵەت نیمچە جەماوەری و نیمچە فەقیهی دروستکردوە. هەڵبژاردنەکان بە ڕواڵەت ئازادن، بەڵام کاندیدەکان لە لایەن شۆڕای نیگابانەوە لە فیلتەر تێدەپەڕێنن، کە وەک چاو و باسکی وەلی فەقی کار دەکەن و پەرلەمان و حکوومەت ڕۆڵێکی تەواو جێبەجێکارانە دەگێڕن. ئەم چڕبوونەوەی دەسەڵاتە بووەتە هۆی قەیرانی لێپرسینەوە و وڵامدەربوونەوە، قەیرانی شەرعییەت و دابەشبوونێکی قووڵ لە نێوان دەسەڵات و نەتەوەکانن نیشتەجێی ئەو چوارچێوەیە. لە ڕواڵەتی پێکهاتەی نیمچە جەماوەریی ڕێژیم، ڕیئاکتۆرەکانی بەرهەمهێنانی پاوانخوازی خۆیان حەشار داوە کە ڕۆژ لەگەڵ ڕۆژ بە مەبەستی دابینکردنی وزەی پێویست بۆ لەسەرپێ ڕاگرتنی ئەو سیستەمە، زیاتر وەگەڕ دەکەوێ؛ بۆیە سیستەمی ڕێژیم توانای ڕاکێشانی نوخبە سەربەخۆکان و بەرزکردنەوەی تواناکانی کۆمەڵگەی مەدەنییان نیە. کێبڕکێی سیاسیی ڕاستەقینە بەهۆی بایەخدان بە سەقامگیریی ڕواڵەتی، کراوەتە قوربانیی نرخی بەشداریکردن و ئازادی ڕاستەقینە.

چڕبوونەوەی دەسەڵات لەم سیستەمەدا بە ڕادەیەک بەرز بۆتەوە کە وەلی فەقی یان ڕێبەری کۆماری ئیسلامی دەتوانێ لە سەرووی یاسای بنەڕەتی، یاسا ئاسایی و عورفییەکانی وڵات هەڵسوکەوت بکا و لەهەر بەشێکی سیستەمی سیاسی-ئیداری، سەربازی-ئەمنییەتی و ڕێبازە دەرەکییەکانی وەک دیپلۆماسی و کارلێکی نێودەوڵەتییەکان، تەنیا بە یەک بڕیار لەژێر ناوی بڕیاری حکوومەتی یان فەرمانی ویلایی بەشێک یا هەمووی ستراتیژییە گەورە و هەستیارەکان بپارێزێ یان هەڵبۆوەشێنێتەوە. لە بەرانبەریشدا هیچ دامەزراوەیەکی فەرمیی دەوڵەتی یان ناحکوومی، شەرعییەتی داواکردنی ڕوونکردنەوە، شیکردنەوە یان پرسیارکردنی نیە؛ بڕیاری حکوومەتی یان فەرمانی ویلایی، سەرکردەی سیستەمێکی لەو جۆرە دەخاتە دۆخی دەسەڵاتێکی بێسنوور بە بێ لێپرسینەوە. داکۆکیکارانی مافێکی وەها بۆ وەلی فەقی، بەرگرییەکانیان بەپێی مادەکانی ٥٧ و ١١٠ی یاسای بنەڕەتیی کۆماری ئیسلامیی ئێران دەزانن و ئەم دوو ئەسڵە بە سەرچاوە و وەرگیراوەکانی بڕیاری حکوومەتی پێناسە دەکەن. وە لە هێندێک حاڵەتدا یاسای بنەڕەتی، دامودەزگاکانی دەوڵەتی و هەموو سەرچاوەکان وەک خزمەتکار و جێبەجێکەری ویست و خواستەکانی وەلی فەقی دەژمێرن و بە ئاشکرا یاسا بە ژێردەستەی وەلی فەقیهـ و ڕێبەری ڕێژیم ناو دەبەن. ئەمە لە کاتێکدایە کە یاسای بنەڕەتی دەبێ بەتەواوی ڕوون و بە بێ هیچ جێی پرسیار یان پێویست بە شیکردنەوەی بێ و لەو دوو ئەسڵەدا (هەرچەندە بە تەواوی دژایەتیی لەگەڵ پێوەرە مرۆیی، مافەکانی مرۆڤ و پێوەرە نێودەوڵەتییەکانی هەیە) هیچ مەبەستێکی ڕاستەوخۆی یاسایی لێ دەرناکەوێ کە ڕێگە بە یاساییبوونی بڕیاری حکوومەتی درابێ.

بەڵام بەشێک لە داکۆکیکاران و لایەنگرانی ڕێژیم بۆ یاسای "بڕیاری حکوومەتی یان فەرمانی ویلایی" پەنا بۆ قسەیەکی خومەینی دەبەن کە دەڵێ: هەموو دەسەڵاتەکانی ویلایەتی ڕەهای فەقی لەم یاسایەدا نەهاتووە. لە ڕاستیدا ئەو لێدوانەی خومەینی کە یەکەمین وەلی فەقی و ڕێبەری کۆماری ئیسلامی بوو، لە یاسای بنەڕەتی تێدەپەڕێ و بەبێ هیچ بنەمایەکی یاسایی دەبێتە فەرمانێکی ویلایی و ئیجباری؛ بە واتایەکی تر تەنیا ئەو قسەیەی خومەینی بوو بە تەنیا پێوەری ڕەوایی بڕیاری حکوومەتی یان فەرمانی ویلایی و ئەوەش هەمان پاوانخوازی تەواوی پاشاکانی سەردەمی کۆنە کە خۆیان بە نوێنەر و سێبەری خودا زانیوە.

ویلایەتی فەقیهـ و دەرئەنجامە ناوخۆیی و کۆمەڵایەتییەکانی

چڕبوونەوەی دەسەڵات دەرئەنجامی چەند چینەی هەیە: سەرکوتی سیاسی، سنووردارکردنی ئازادییەکان، پێشێلکردنی مافی مرۆڤ و هەڵاواردنی ئایدئۆلۆژی. جگە لەوەش ناڕازیبوونی گشتی و دابەزینی سەرمایەی کۆمەڵایەتی و بێمتمانەیی نێوان خەڵک و ڕێژیم گەیشتووەتە لوتکە. هەروەها فشارە دەروونییەکان کە لە ئەنجامی سەرکوتکردنی بەردەوام و زیادبوونی بەرتەسکبوونەوەی ئازادییەکانەوە سەرهەڵدەدات، جیا لە دابەزین و کەمبوونەوەی دەستپێشخەریی تاکەکەسی و بەکۆمەڵ، سنووردارکردنی لەڕادەبەدەری چالاکییە مەدەنی و کولتوورییەکانیش بەهۆی دانانی بەربەستی مرۆیی و دەستکرد، بوونە هۆی نەخۆشییە دەروونییە بەکۆمەڵەکانی وەک خەمۆکی، بێهیوایی، پاسیڤیەت و قەیرانی شوناس. لە ئێستادا، کۆمەڵگە لەژێر ئەو گوشارانەدا، توانای بەرخۆدانی بنیاتنەر و کارایی کۆمەڵایەتی لەدەستداوە و بێمتمانەیی بەربڵاو بووەتە پەتا؛ بەشێوەیەک کە نەتەوەکانی نیشتەجێی ئەو جوگرافیایە لە حاڵەتی چاوەڕوانی بەر لە هاتنە ئارای ئاڵوگۆڕی گەورە و بنچینەیی دان، ئاڵوگۆڕێک کە دیار نیە کەنگێ و چۆن پێداویستییە وەپشتگوێخراو و سەرکوتکراوەکان و قەیرانە کەڵەکەبووەکان دەکاتە ئاوردووی ئاوری ڕق و تووڕەیی و ناڕەزایەتی داهاتوو.

ویلایەتی فەقیهـ لە ئاوێنەی سیاسەتی دەرەوەدا

ویلایەتی فەقیهـ کۆنترۆڵی تەواوی بەسەر سیاسەتی دەرەوەدا هەیە و بڕیارەکانی کۆماری ئیسلامی ئێران بە ئامانجی ئایدئۆلۆژی و ڕێگریکردن لە قاڵب دەدرێن. بەکارهێنانی بەرنامەی ناوەکی و هاژەکی، دەستێوەردانی ناوچەیی کە هەڕەشەیە بۆ سەقامگیری و ئاسایشی ئەو ناوچانە، پشتیوانی لە دامەزراوە تیرۆریستییەکان بۆ پێکانی ئامانجی وەک سپیکردنەوەی پارە و... هتد، بووەتە هۆی گۆشەگیری نێودەوڵەتی و گەڕانەوەی گەمارۆکانی ڕێکخراوی نەتەوە یەکگرتووەکان یان هەمان سناپ بەک. ئەم سیاسەتانە بازنەی مانۆڕی دیپلۆماسییان سنووردار کردوە و توانای ئێرانی بۆ پەیوەندیی بنیاتنەر لەگەڵ جیهانی کەم کردوەتەوە. هاوکات تێچووی ئابوورییە و کۆمەڵایەتی بەهۆی گۆشەگیری، لەگەڵ گەندەڵیی بە سیستەمکراو، گوشاری ڕاستەوخۆی خستۆتە سەر ژیانی ئەو خەڵکەی لەو جوگرافیایەدا دەژین و توانای ڕێژیمی بۆ وڵامدانەوەی قەیرانە ناوخۆیی و دەرەکییەکانی کەمکردۆتەوە؛ بەجۆرێک کە زۆرێک لە لاوازییەکانی نەک لە ڕووی کەمتەرخەمییەوە، بەڵکوو دەرئەنجامی بێتوانایی و ناکارامەیی ئەو ڕێژیمەیە لە چارەسەرکردنی قەیرانەکان.

وەلیی فەقیهـ لە چوارچێوەی ئابووریدا

ئابووریی گەورە لەژێر کۆنترۆڵ و دەستی دامەزراوە ناهەڵبژێردراوەکان دایە و زۆربەی سەرچاوە دارایییەکان بۆ پرۆژەی سەربازی و ناوەکی خەرج دەکرێن، ئەمەش بووەتە هۆی کەمبوونەوەی وەبەرهێنانی بیانی و گەندەڵیی بەربڵاو، هەڵاوسان و بێکاری. جگە لەوەش چڕبوونەوەی ئابووری، داهێنان و کێبڕکێی لە کەرتی تایبەتدا سنووردار کردوە و بەرهەمهێنانی ئابووریی گەورەی کەمکردۆتەوە. گوشارە نێودەوڵەتییەکان و ناکارامەیی بەڕێوەبەری بۆتە هۆی زیادبوونی کەلێنی داهات و کەمبوونەوەی توانای کڕینی خەڵک، ئەمەش تەنیا یەکێکە لە هۆکارەکانی ناڕازیبوونی کۆمەڵایەتی و سیاسی.

ئەم سیستەمە بە چڕبوونەوەی دەسەڵات، سەرکوتکردنی کۆمەڵایەتی، چەقبەستوویی ئابووری و سنووردارکردنی چالاکییە کولتووری و مەدەنییەکان و گوشارە دەروونییەکانی، سیستەمێکی دروستکەری قەیرانی پێکهێناوە کە کاریگەریی لەسەر هەموو ئاستەکانی کۆمەڵگە هەبووە و ڕێگری لە گەشەسەندنی بەردەوامی کردوە. چاکسازییە بچووکەکان ناتوانن قەیرانە پێکهاتەییەکان چارەسەر بکەن و گۆڕانکاری ڕاستەقینە، پێویستی بە داڕشتنەوەی بنەڕەتی دامەزراوەکان و ناناوەندگەرایی دەسەڵات هەیە، کە بە بوونی لیڤەری ویلایەتی ڕەهای فەقیهـ، ئەنجامی ئەو کارانە و لەبەرچاوگرتنیان بە کردەوە مەحاڵ دەنوێنێ.

ویلایەتی فەقیهـ لە کارلێککردن لەگەڵ کولتووردا

ئایدۆلۆژیای ویلایەتی فەقی لە ڕێگەی شۆڕشی فەرهەنگ، بەبێ لەبەرچاوگرتنی واقیعە نەتەوەیی، کۆمەڵایەتی، مێژوویی و نەریتییەکان، هەوڵیدا کەلتوور لە ئاستی گەورە و بچووکدا پێناسە بکاتەوە و کولتووری دینامیکی نەتەوەکانی نیشتەجێی ئێران بشێوێنێ؛ لەم ڕێیەدا نەک هەر بە سانسۆر، کۆنترۆڵی توند و دیاریکردنی سنوورە دیاریکراو و داخراوەکان هەموو لایەنەکانی گەمارۆ دا، بەڵکوو هەوڵی دووبارە پێناسەکردنەوەی پێکهاتە کۆمەڵایەتییەکان و تەنانەت ژنان و گەنجانیشی دا. بە ناوی بەها ئیسلامییەکانەوە سنوور و چوارچێوەی پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکان، چۆنێتی جلوبەرگ و تەنانەت ئارەزووەکانیشی دیاری کرد و چوونەدەر و هەڵاتن لە ئەو بازنەیەی بە پێشێلکردنی کەرامەت، گەندەڵی و هێندێک جاریش لادان لە ئایینی زانیوە و زیاتر لە ٤ دەیەیە بووەتە هۆی گەورەترین فشاری دەروونی-کۆمەڵایەتی لەسەر ژنان، پیاوان و نەوە جیاوازەکان؛ لە ڕاستیدا تاکە کولتوری قبوڵکراو و ڕەوا، کولتوری ئیسلامیی ویلایەتی فەقیهـ و هیچی تر.

کۆتا قسە

ویلایەت فەقیهـ وەک ناوەندی بڕیاردانی ڕەها، هەموو دامودەزگاکانی دەوڵەتی، دادوەری و سەربازی کۆنترۆڵ دەکا. ئەم چڕبوونەوەی دەسەڵاتە بووەتە هۆی پێشێلکردنی بەدووپاتکراو و سیستەماتیکی دێموکراسی، ئازادیی ڕادەربڕین، بنەماکانی مافەکانی مرۆڤ و نەبوونی کێبڕکێی سیاسیی ڕاستەقینە؛ ئەم جۆرە ڕێژیمانە بە شێوەیەکی کردەیی توانای وڵامدەربوونەوەیان لاواز و ناتەواوە و لەبری چارەسەرکردنی کێشەکان بە دروستکردنی قەیران، هەوڵی ئاسایی نیشاندانی کێشەکان و خۆدزینەوە لە بەرانبەر پرسەکان دەدەن.

بەردەوامی چڕبوونەوەی دەسەڵات گوشارەکانی ئابووری، کۆمەڵایەتی و کولتووری زیاتر کردوە و قەیرانی شەرعییەتی سیاسیی ئەو ڕێژیمەی گەیاندووەتە لوتکە. گوشارە ئابوورییەکان و سەرکوتە بەردەوامە کۆمەڵایەتی و سیاسییەکان وای کردوە، نەتەوەکانی نیشتەجێبوو لە ئێران زیاتر ئامادەی سەرهەڵدانی بزووتنەوە مەدەنییە بەربڵاوەکان بن؛ هەروەها سزاکان و گۆشەگیریی نێودەوڵەتیی، دەرفەتی چاکسازییان بە ڕادەیەکی بەرچاو سنووردار کردوە و ناڕەزایی ناوخۆییان زیاتر لە جاران کردوە. لە ئاکامدا تەنیا گۆڕانکاریی پێکهاتەیی، وەک کەمکردنەوەی چڕبوونەوەی دەسەڵات، چاکسازیی بەرفراوانی یاسای بنەڕەتی بەگوێرەی پێداویستییەکانی ئێستا بە لەبەرچاوگرتنی پێوەرەکانی مافی مرۆڤ و پرسە ناوخۆییەکان، گۆڕانکاریی لە ڕێبازی ئایدئۆلۆژی بۆ ڕێبازێک کە هاوتەریب بێ لەگەڵ داواکاریی گەلانی نیشتەجێی ئێران، هەروەها هەوڵدان بۆ چارەسەرکردنی قەیران و کێشە سیاسی، کۆمەڵایەتی و ئابوورییەکان دەتوانێ ڕووناکاییەکی کزی باشتربوونی ئەو دۆخەی ئێستا بخاتە بەر ئاسۆی دیدی کۆمەڵانی خەڵک. بەڵام بەداخەوە بە سەرنجدان بە مێژووی حوکمڕانی و ڕەفتارەکانی سیستەمی ئێستا، مەحاڵە لەژێر ناوی ویلایەتی ڕەهای فەقیدا، گۆڕانکاریی پێکهاتەیی لە ڕێکخستنێکی لەو شێوەیەدا بکرێ؛ مێژوو دەریخستووە ئەو سیستەمانەی کە هیچ دوودڵییەکیان نیە لە پشتگوێخستنی ئەم جۆرە پرسانە، ناتوانن لە دارمان و ڕووخان ڕزگاریان بێ.

نەتەوە بەرانبەر قەوم/خێڵ

(دووپاتە خوێندنەوەی پێگەی نەتەوەی کورد لە وێژمانی ناوەندگەرادا)

ڕەحیم نزهەتزادە

ئەم بابەتە هەوڵێکە بۆ شیکردنەوەی زانستی و جیاوازیی نێوان دوو چەمکی "قەوم" و "نەتەوە" لە چوارچێوەی گوتاری سیاسیی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا، و دووپاتە لێکدانەوەی پێگەی نەتەوەی کورد لەو چوارچێوە تێئۆرییە. بابەتی سەرەکی ئەوەیە، کە زۆرێک لە بزووتنەوە ناوەندگەراکان، بە تایبەت لە دەوڵەتە فرەنەتەوەکانی ناوچەکەدا، وشیارانە خۆیان لە بەکارهێنانی وشەی "نەتەوە" بۆ گەلانی بێدەوڵەت -بە نەتەوەی کوردیشەوە- بەدوور دەگرن، و تەنیا بە "قەوم" ناویان دەبەن. ئامانجی ئەم نووسینە، نیشاندانی ئەو حەقیقەتەیە کە نەتەوەبوون، پێش ئەوەی دیاردەیەکی سیاسی بێت، چەمکێکی مێژوویی و کولتووری و زمانەوانییە.

یەکێک لە پرسە بنەڕەتییەکانی گوتاری سیاسیی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست، جیاکردنەوەی دوو چەمکی "قەوم" و "نەتەوە"یە; جیاکارییەک کە لە ڕواڵەتدا زمانەوانییە، بەڵام لە قووڵاییدا، سروشتێکی ئایدیۆلۆژی و دەسەڵات میحوەری هەیە. زۆرێک لە بزووتنەوە ناوەندگەراکان، بە تایبەت لە دەوڵەتە فرەنەتەوەییەکانی ناوچەکە، بە ئاگاداریەوە خۆیان لە بەکارهێنانی دەستەواژەی "نەتەوە" بۆ گەلانی نادەوڵەتی «لەوانەش نەتەوەی کورد» بەدوور دەگرن و لەبری ئەوە، بە دەستەواژەی "قەوم" پێناسەیان دەکەن. ئەم جێگرەوەیە هەڵبژاردنێکی ئامانجدارە، نەک ڕێککەوتێکی زمانەوانی، بەڵکوو بەشێک لە سیاسەتی گوتاریی نکۆڵی لێکردنە، بۆ هەوڵدان بە پێناسەکردنی شوناسی نەتەوەکان لە شێوەی "قەومە ملکەچەکان"دا، ئەوەشیان بۆ ئەوەی شەرعییەتی سیاسی و مێژووییان سنووردار بکات.

لە ڕوانگەی داڕێژەرانی تیئۆریی ئێتنۆگرافییەوە، چەمکی نەتەوە لە سنوورە سیاسییەکانی دەوڵەت تێدەپەڕێت. Ben-edict Andersson بینێدکت ئەندەرسۆن (١٩٨٣) لە کارە سەرەکییەکەیدا، نەتەوە وەک "کۆمەڵگەیەکی خەیاڵی" پێناسە دەکات، کە ئەندامەکانی سەرەڕای نائاشنابوونی تاکەکەسییان، خۆیان هەست بە پەیوەندییەکی قووڵ و مێژوویی بەرانبەر یەکتر دەکەن. ئەم پەیوەندییە لەسەر بنەمای زمان، یادەوەری بەکۆمەڵ و خاکی هاوبەش فۆرم دەگرێت. بە هەمان شێوە Eric Hobsbawm ئێریک هابسباوم (١٩٨٣) لە کتێبی (داهێنانی نەریت)دا نیشان دەدات: کە نەتەوەکان دیاردەی مێژوویی و کولتوورین، کە لە پرۆسەی درێژخایەنی کۆمەڵایەتی و کولتووریدا بنیات دەنرێن و بەرهەم دەهێنرێنەوە. لەم چوارچێوەیەدا، میللەت نەک تەنیا چەمکێکی سیاسی، بەڵکوو هەروەها چەمکێکی مێژوویی و کولتوورییە

لە لایەکی دیکەوە Anthony D. Smith ئەنتۆنی دی ئێسمیت (١٩٩١) لە تیئۆری "ئێتنۆ-سیمبۆلیزم"دا، جەخت لەسەر ڕۆڵی توخمەکانی پێش مۆدێرنیتە/سەردەمی کۆن وەک ئەفسانە، هێما و یادەوەری مێژوویی دەکاتەوە و پێی وایە، کە شوناسی نەتەوەیی لەسەر بنەمای بەردەوامیی کولتووری و مێژوویی پێکدێت. بەپێی ئەم بەرداشتە نەتەوەکان تەنیا بەرهەمی مۆدێرنیتە نین، بەڵکوو لە زۆر حاڵەتدا، ڕەگ و ڕیشەیان لە نەریتە نەتەوەیی و زمانەوانییە درێژخایەنەکاندا داکوتاوە. بە وتەی Smith، نەتەوە بریتییە لە: "بەردەوامی مێژوویی کۆمەڵگەیەکی کولتووری، کە یادەوەرییەکی بەکۆمەڵ و خاکێکی دیاریکراوی هەیە (Smith، ١٩٩١). لەسەر بنەمای ئەم داڕشتنە تیئۆرییە، نەتەوە دەتواندرێ لەسەر بناغەی سێ ستوونی بنەڕەتی دەستنیشان بکرێ:

١. زمانی جیاواز، وەک هەڵگری یادەوەری و بیرکردنەوەی بەکۆمەڵ.

٢. مێژوو و یادەوەریی بەکۆمەڵ و هاوبەش، کە هەوێنی شوناس و بەردەوامی کولتوورین.

٣. جوگرافیای مێژوویی و ژینگەی ئێتنیکی، کە بنەمای مادەدی و شارستانی نەتەوە پێکدەهێنێت.

نەتەوەی کورد بە دارابوونی لەهەر سێ پێناسەی سەرەوە، خاوەنی هەموو پێکهاتەکانی نەتەوەبوونە. زمانی کوردی لە لقە جۆراوجۆرەکانیدا (سۆرانی، کرمانجی، هەورامی، زاراکی و...) سیستەمێکی زمانەوانی سەربەخۆ و دەوڵەمەندە، کە هەڵگری میراتێکی ئەدەبی و فەرهەنگی چەند هەزار ساڵەیە. مێژووی نەتەوەی کورد لە سەردەمی مادەکانەوە، تا میرنشینەکانی ئەردەڵان، بابان، سوران، بۆتان، و... هتد، و بزووتنەوە هاوچەرخەکانی سەردەم، بەردەوامی مێژوویی ئەو نەتەوەیە نیشان دەدات. جگە لەوەش جوگرافیای کوردستان «وەک خاکێکی مێژوویی و بەردەوام» بناغەی جوگرافی و کولتووری ئەم نەتەوەیە پێکدەهێنێت.

بەکارهێنانی دەستەواژەی "گرووپی قەومی" بۆ ئاماژەدان بە نەتەوەیەکی لەو جۆرە، و لە ڕووی سیاسییەوە هۆشیارانە و بە مەبەستە. لە زانستە کۆمەڵایەتییەکاندا، قەوم بە گرووپێک دەگوترێ، کە لە قاڵبی نەتەوەیەکی گەورەتردا دەژین، و خاوەنی زمان، مێژوو، یان خاکێکی سەربەخۆ نیە. لە بەرانبەر ئەوەدا، نەتەوە، زمان و یادەوەری مێژوویی تایبەتی خۆی هەیە. (Anderson 1983) دەرەنجام کەلکوەرگرتن لە دەستەواژەی «قەومی کورد» نەوعێک لە شێواندنێکی چەمکییە، کە خزمەت بە سیاسەتی ناوەندگەرایی و تواندنەوەی نەتەوەکانی بێدەوڵەت، لە ناو نەتەوەی سەردەست دەکات.

ئەم شێواندنە چەمکییە نموونەی ئەوەیە کە پیێر بۆردیۆ (١٩٩١) ناوی دەبات "توندوتیژی هێمادار". بۆردیۆ لەسەر ئەو بڕوایەیە، کە دەسەڵاتە باڵادەستەکان، بە سەپاندنی زمان و چەمکەکانیان بەسەر ئەوانی دیکەدا، پێکهاتەی هێژموون و زاڵبوونی خۆیان بەرهەم دەهێننەوە. کاتێک دەوڵەتە ناوەندگەراکان وشەی "قەوم" وەک جێگرەوەی "نەتەوە" دادەنێن، لە ڕاستیدا بە ڕێگەی ئەو شێوازە لە زمانەوە، خەریکی چەسپاندنی باڵادەستی سیاسی و کولتووریی خۆیانن

لە ڕوانگەیەکی مێژوویی‌یەوە، نەتەوەی کورد بەر لە پێکهێنانی دەوڵەتە مۆدێرنەکان لە ناوچەکەدا، پێکهاتەی سیاسی، ڕۆشنبیری و پەروەردەیی خۆی هەبووە. میرنشینە کوردییەکانی وەک ئەردەڵان، بابان، سۆران، بۆتان و... هتد، لە سەدەی هەژدە و نۆزدەدا فۆرمێک لە خودموختاریی سیاسی بەهرەمەند بوون، سیستەمێکی پەروەردەیی و ئەدەبی تایبەتیان هەبوو. بەرهەمە کلاسیکییەکانی شاعیرانی کورد وەک نالی، سالم، مەولەوی تاوەگۆ، بناغەی فەرهەنگی و زمانەوانی نەتەوەی کوردیان پتەوتر کرد. جگە لەوەش، سەفەرنامەنووسانی ڕۆژاوایی سەدەی نۆزدەهەم وەک James Rich جەیمس ڕیچ (١٨٢٠) و Isabella Bird ئیزابێلا بێرد (١٨٩١) بە ڕوونی باسیان لە "نەتەوەی کورد" کردوە، ئەمەش ئەوە دەردەخات کە چەمکی نەتەوەی کورد، لەمێژە لە گوتاری جیهانیدا دانپێدانراوە.

لەو مابەینەدا، بابەتی سەرەکی نەک لە سەلماندنی نەتەوە بوونی کوردە، بەڵکوو لە پێویستی پێداچوونەوە بە گوتاری سیاسی و زانستییە. نەتەوەبوون بابەتێکی کولتووری و مێژوویی‌یە، نەک ئیمتیازێک کە حکوومەتەکان ببەبخشن. بەردەوامیی نکۆڵیکردن لە نەتەوەی کورد، سەرچاوەی لە تێگەیشتنێکی ناتەواو لە واتەی نەتەوە و وابەستەیی ئەو بە پێکهاتەی دەوڵەتە. جیاوازیی نێوان نەتەوەبوون و هەبوونی دەوڵەت، دەبێت وەک پرەنسیپێکی شیکاری قبووڵ بکرێت؛ چونکە میللەت دەتوانێت پێش دەوڵەت، بەبێ دەوڵەت و تەنانەت دژی دەوڵەتیش بوونی هەبێت.

بە دەربڕینێکی تر، نەتەوەی کورد پێویستی بە ڕەزامەندی ناوەند نیە. نەتەوەی کورد، وەک گەلانی دیکەی بێدەوڵەتی جیهان، واقیعێکی مێژوویی، زمانەوانی، جوگرافی و کولتووریی‌یە، کە نکۆڵیکردنەکەی، لەسەر بنەمای زانست نیە، بەڵکوو لەسەر خواستی هەڵوێستی سیاسییە. بیرکردنەوە لەم چەمکانە دەتوانێت ڕێگا خۆش بکات بۆ، گفتوگۆیەکی زانستیتر، یەکسانتر و مرۆڤدۆستانەتر لە نێوان گەلانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاستدا. میللەتبوون حەقیقەتێکی مێژوویی‌یە، و هیچ دەسەڵاتێک ناتوانێت بە گۆڕینی وشەکان حەقیقەتی ئەو بگۆڕێت.

پێویستیی گەڕانەوە و پشتبەستن بە ڕای گشتیی خەڵکی کوردستان

ڕەزا دانشجوو

قسەکانی ئەم دواییەی دوکتور ئاسۆ حەسەنزادە، نوێنەری حیزبی دێموکراتی کوردستان لە کۆنفرانسی "مافی مرۆڤ دوای کۆماری ئیسلامی" لە ئۆسلۆ، پێتەختی نۆرویژ، سەبارەت بە مافی چارەی خۆنووسین وەک بەشێکی پارێزراو لە مافی گەلانی ئێران بەرەوڕووی دوو کاردانەوەی جیاواز بۆوە! وەک چاوەڕوان دەکرا، لایەنی پاوانخوایی پاشایەتیخواز و لایەنگرانی ناوەندگەرایی کە ئینکاری فرەچەشنی فەرهەنگی و زمانەوانی گەلانی ئێران بەشی سەرەکی بیروڕایان پێکدەهێنێت وەک هەمیشە بە دووپاتکردنەوەی دەستەواژەی "جیاییخوازی" هێرشیان کردە سەر نەتەنیا نوێنەری حیزبی دێموکرات، بەڵکوو لە بنەڕەتدا بەڕێوەچوونی ئەم کۆنفراسەیان ناڕاست و ناپێویست پێناسە کرد و وەک هەمیشە واقیعییەتەکەیان بە تەواوی شێواند! دوور لە ئەم بیروبۆچوونە دووبارەیە و چاوەڕواننەکراوە، پێشوازیی گەرمی کۆمەڵانی خەڵکی کوردستان لەم هەڵوێستە ڕوون و ئاشکرایە زۆر جێی سەرنج و ئاوڕدانەوەیە! لە پەراوێزەوە بەرەو ناوەند و ڕووبەڕووبوونەوە لەگەڵ واقیعی ئێستای کۆمەڵگەی کوردستان دەتوانێت لاپەڕەیەکی نوێ بێت لە خەباتی سیاسی لە کوردستاندا! ئەوەی ساڵانێکە بە تاقمێک هۆکاری جیاواز بۆ نموونە: پێداویستیی نزیکبوونەوە لە ئۆپۆزیسیۆنی فارس زمان بەشێوەیەکی پەردەپۆشکراو دەگوترا، ئێستا بەتەواوی و بەئاشکرا و بەڕوونی دەربڕدراوە! ڕاستی ئەوەیە کاتێک مافێک وەک پرەنسیپێکی قبووڵکراو و ڕێگەپێدراو لە مافی مرۆڤدا دانی پێداندراوە و، لە لایەن هەموو ڕێکخراوە نێودەوڵەتییەکانەوە پەسەند کراوە، بۆ دەبێت مرۆڤ لە دەربڕینی دووڵ بێت و چاوپۆشی لێ بکات؟! شاردنەوەی ڕاستییەکان هیچ کێشەیەک چارەسەر ناکات! ئەم بزووتنەوە پاوانخواز و فاشیستییەی کە ساڵانێکە بەئاگاییەوە ڕاستییەکانی کۆمەڵگەی ئێرانی پشتگوێ دەخات و بچووکترین گۆڕانکاری لەبیر و بیرۆکەکانیدا نابیندرێت و تەنانەت زۆر ڕادیکاڵتر و بێچاوڕوو ڕووهەڵماڵراوتر لە ڕابردوو بەردەوام خەریکی سووکایەتی و بێبایەخ نیشاندانی مافی گەلانی ئێران بەتایبەت گەلی کوردە، بەدڵنیاییەوە نە دیالۆگ و نە گفتوگۆ کاریگەریی لەسەر نابێت. هەر هەوڵدانێک بۆ قەناعەت پێهێنان بەم ئیدیعاکار و خاوەن ماڵە خەیاڵییە بێهودە و بێئاکامە! ڕەوتێکی فاشیست و پاوانخواز کە دوکتور قاسملووی نەمر بەئاشکرا هەر جۆرە دانوستان و گفتوگۆ و دانیشتنێک لەگەڵیان بەهۆی سروشتی ناڕاست و بیروباوەڕی کۆن و ماوە بەسەرچوویان نادروست و بێئاکام دەزانێت!

بەدەر لە مافی چارەی خۆنووسین وەک مافێکی پارێزراو بۆ هەموو گەلانی جیهان، خاڵێکی گرنگ کە لەم وتارەدا جەختی لەسەر کرایەوە، بەڵام لە مێدیاکاندا بەتەواوی پشتگوێ خرا، جەختکردنەوە و پێداگری لەسەر پێداویستیی گەڕانەوە بۆ ڕای گشتیی خەڵکی کوردستان و ئاگاداری لە بۆچوونیان وەک پێوەر و بڕیاردەری کۆتایی لەم باسەدا بوو.

لە سیستەمێکی بنچینەی دێموکراسی و خەڵکسالاردا، گەل وەک فاکتەری دیاریکەر و هێزی بزوێنەری دێموکراسی پێناسە دەکرێت. ئەم گەڕانەوە بۆ ڕای گشتیی و پشتبەستن بە دەنگی جەماوەریی لە خۆیدا دوو خاڵی زۆر گرنگ و خاوەن سەرنج لە خەباتی ڕزگاریخوازیی کۆمەڵگەی کوردستان لەخۆ دەگرێت. خاڵی یەکەم و بنچینەیی بریتییە لە: بەشداریکردنی بەشە ڕاستەقینەکە و خاوەن ماڵ و هێزی بزوێنەری کۆمەڵگەی کوردی لە پرۆسەی بڕیاردان. لە ڕاستیدا لە پرسە گرنگەکانی وەک دیاریکردنی چارەنووسی حیزب و لایەنە سیاسییەکان هیچ ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان نیە و هەر لێدوانێک کە بیدەن تەنیا دەتوانێت هەڵوێستێکی حیزبی و ڕێکخراوەیی بێت و بە هیچ شێوەیەک ناتوانێت دەرخەری بڕیاری گەل بێت! جگە لەوەش ئەمە وڵامێکی بنەڕەتییە بۆ ئەو نەیارانەی کە هەمیشە لە پشت هێرشە ڕێکخراوەکانیان بۆ سەر حیزب و لایەنە سیاسییەکانی ڕۆژهەڵات، لە ڕاستیدا هەمیشە هێرش دەکەنە سەر بوونی میللەتێک بەناو کورد! ئاشکرایە کاتێک باس لە گەڕانەوە بۆ ڕای گشتیی کۆمەڵگەی کوردستان بێت و لە ڕاستییدا حیزبەکانی ڕۆژهەڵات بڕیاردەر لەم باسە نەبن، بزووتنەوەی فاشیستی پاوانخوازی تۆتالیتار هیچ بژاردەیەکی دیکەی نیە، جگە لە نیشاندانی سروشتی ناڕاست و ڕاستەقینەی خۆی! لێرەدا ئیتر پرسی هەڵوێستی حیزبی نامێنێت کە لایەنی داگیرکەر و پاوانخوازی کوردستان بەناو دەنگی کەمینەیەک نکۆڵی لێ بکات و پشتگوێ بخرێت!

خاڵێکی تری گرنگ ئەوەیە کە واقیعی مەیدانیی ساڵانی ڕابردوو بەتایبەتی دوای ڕووداوەکانی شۆڕشی ژینا، ئەوە دەردەخات کە پشتبەستن بە ئیرادەی گەل چەندە دەتوانێت لە دیاریکردنی هاوکێشە مەیدانییەکان یەکلاکەرەوە بێت! ئەوەی لە شۆڕشی ژینادا ڕووی دا، چ لە چوارچێوەی نارەزایەتییەکان چ وەک مانگرتن لە ساڵانی دواتر و بۆ یادی شەهیدانی شۆڕش، ئاماژەیەکی ڕوونە بۆ توانایی ناوازە و سەرسووڕهێنەری کۆمەڵگەی بەئاگابووی کوردستان بەرانبەر داگیرکەران!

هەروەک ئاماژەی پێ کرا گەڕانەوە بۆ دەنگ و ڕای گشتیی خەڵکی کوردستان پرسێکی گرنگ و کاریگەرە بۆ دیاریکردنی داهاتووی گەلی کوردستان. سەرەتا پێویستە هەوڵ بدرێت بۆ خۆبەدوورگرتن لەهەر چەشنە گەمەی حیزبی و تێڕوانینی کورتخایەن و ڕووکەشی و هاوکات تێکۆشانێکی بەربڵاو بۆ کۆکردنەوەی خەڵک و هێنانیان بۆ بەرەی پێشەوەی خەبات تا ڕاستییەکانی ئەمڕۆی کۆمەڵگەی کوردستان بۆ هەموو لایەک ئاشکرا بێت! پشتیوانی و پشتگیری لە ڕێکخراوە ناحکوومییەکان وەک ڕێکخراوە ژینگەپارێزەکان کە لە ساڵانی ڕابردوودا ڕۆڵێکی یەکلاکەرەوەیان لە پاراستنی ژینگەی کوردستاندا هەبووە و، بەداخەوە چەندین شەهیدیان کردۆتە قوربانی بۆ پاراستنی ژینگەی کوردستان، یان ئەو سەندیکا و ڕێکخراوە مەدەنییانەی کە لە ساڵیانی ڕابردوو دەیان نارەزایەتی و مانگرتنیان لە سەرتاسەری کوردستان و ئێران ساز داوە و ڕێکخستووە، دەتوانێت ڕۆڵێکی کاریگەریی لەم بوارەدا هەبێت!

لە ڕاستیدا بەهێزکردن و پاڵپشتیکردن لەم ڕێکخراو و دامەزراوانە و کەلکوەرگرتن لە ئەزموونی ساڵیانیان دەتوانێت بوار بۆ خەباتێکی بەربڵاو لە دژی داگیرکەرانی کوردستان دابین بکات و ڕێگەخۆشکەر بێت بۆ بناغەدانانی کۆمەڵگەیەکی مەدەنی دینامیک و چالاک بۆ داهاتووی کوردستان!

نابێ ئەوە لەبیر بچێت کە لەسەر بنەمای ئەم کۆمەڵگەی دینامیک و پێشکەوتوو بوو کە ڕێبەری مەزن، پێشەوای نەمر کۆماری کوردستانی دامەزراند و ناسیۆنالیزمی کوردی بردە قۆناغێکی نوێی خەبات دژی داگیرکەران. ئەم کۆمەڵگە بەئاگا و پێشکەوتنخوازە، سەرەڕای هەموو کەموکۆڕییەکانی، میتر و عیار و پێوەری هەموو بڕیاردانێکە و زامنی بەردەوامی و زیندوویی خەباتی ڕزگاریخوازی لە کوردستانە! چارەسەر لێرەیە، با لە هیچ شوێنێکی تر بەدوایدا نەگەڕێین!

کوردستان
ژمارە: ٩٠٦
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٤ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٥

پاییزی ئایەتوڵڵاکان، کام ئاڵوگۆڕ لە ئێران دێتە ئاراوە؟

(بەشی دووهەم، ئێران وەک ڕووسیە، چین و کۆرەی باکوور)

فارین ئەفەرز–کەریم سەججادپوور
و لە ئینگلیزییەوە: کەماڵ حەسەنپوور

ئێران وەک ڕووسیە

ئەمڕۆ کۆماری ئیسلامی وەک یەکیەتیی سۆڤیەت لە بڕگە کۆتاییەکانیدا دەچێت: ئەو ئایدیۆلۆژییە سواوەکەی بە زۆرەملێ درێژە پێ دەدات، ڕێبەرییە چەقبەستوویەکەی لە چاکسازیی دەترسێت و، کۆمەڵگەکەی تا ئاستێکی بەرفراوان پشتیان لە دەوڵەت کردوە. هەردوو ئێران و ڕووسیە لە ڕووی سامانی سروشتییەوە دەوڵەمەندن و مێژوویەکی پڕ لە شانازییان هەیە، کولتووری وێژەیی بەناوبانگ و سکاڵای کەڵەکەبووی چەند سەدەیان هەیە. هەردوو دوای شۆڕشی ئایدۆلۆژیک، ڕووسیە لە ١٩١٧ و ئێران لە ١٩٧٩ تووشی ئاڵوگۆڕی ئەوتۆ بوون کە بەدوای دابڕان لە مێژوو و داڕشتنی پەرگالێکی لە بنەڕەتدا جیاوازەوە بوون. هەردوو هەوڵیان دا تۆڵە لە ڕابردوو بکەنەوە و ڕوانینێکی نوێ بە سەر نێوخۆ و دەرەوەدا بسەپێنن، کە بووە هۆی وێرانیی نەتەنیا بۆ خەڵکی خۆیان، بەڵکوو بۆ وڵاتانی دراوسێش. سەرەڕای ئایدیۆلۆژییە دژبەرەکانیان، یەکیان بێ ئایینیی جەنگاوەرانە و ئەوەی دیکەیان دەسەڵاتداریی ئایینی، وێکچوونەکانیان سەرسووڕ هێنەرن. وەکوو یەکیەتیی سۆڤیەت، کۆماری ئیسلامی ناتوانێت سازشی ئایدیۆلۆژیکی لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان بکات، گوماندارییە لە ڕادەبەدەرەکەی خۆبەدیهێنەرە و، ڕێژیمەکە لە نێوخۆیدا هەڵگری توخمی هەرەسهێنانی خۆیەتی.

هەرەسهێنانی یەکیەتیی سۆڤیەت بە چاکسازییەکانی گۆرباچۆڤ خێراتر کرا، کە بووە هۆی لەکیسدانی کۆنترۆڵی ناوەندی و کەوتنە کاری هێزی ئەوتۆ کە سیستەمەکە نەیتوانی سنووردارياں بکات. لە نەوەدەکانی زایینیدا، بێسەرەوبەرەیی، تاڵانکاریی ئۆلیگارکەکان و، نایەکسانیی پەرەئەستێن بوونە هۆی نەفرەت و سەرلێشێواوی. لەو گێژاوەوە ڤلادیمیر پووتین، ئەفسەرێکی پێشووی کەی جی بی، ئاژانسی هەواڵگریی یەکیەتیی سۆڤیەت، کە بەڵێنی سەقامگیریی و شانازیی دا، سەری هەڵدا و ئایدیۆلۆژی کۆمۆنیستی بە ناسیۆنالیزمی گەشەسەندوو بە نارەزایەتی جەماوەریی گۆڕییەوە. وەک سەرۆککۆمار، ئەو خۆی وەک گێڕەرەوەی شکۆی ڕووسیە و دابینکەری جێگەی شیاوی لە دونیادا ناساندوە.

ڕووداوێکی هاوشێوە لە ئێران مومکینە. ڕێژیم لە ڕوانگەی ئایدیۆلۆژیکی و ئابوورییەوە مایەپووچە، توانایی جێبەجێ کردنی چاکسازیی ڕاستەقینەی نیە و، لەژێر گوشاری دەرەکی و نارەزایەتی نێوخۆ مەترسی هەرەسهێنانی لەسەرە. ڕووخانێکی ئەوتۆ دەتوانێ ببێتە هۆی ئافراندنی بۆشاییەک کە نوخبە ئەمنییەتییەکان و ئۆلیگارکەکان بۆ پڕکردنەوەی هەنگاوی خێرا دەنێن. پیاوێکی بەهێزی ئێرانی، پەروەردە بوویەکی سپای پاسداران یان دامودەزگا هەواڵگرییەکان، دەتوانێت سەر هەڵبدات، ئایدیۆلۆژی شێعە بە قازانجی ناسیۆنالیزمی ئێرانی، گەشەکردوو بە نارەزایەتیی جەماوەریی وەک بیروباوەڕی پەرگالێکی سەرەڕۆی نوێ وەلا بنێت. هێندێک کاربەدەستی دیار ڕەنگبێ ئەو خولیایەیان هەبێت، لە نێویاندا محەممەدباقر قالیباف، سەرۆکی هەنووکەی پارلەمانی ئێران و کاربەدەستی پلەبەرزی پێشووی سپای پاسداران. لەگەڵ ئەوەشدا، پەیوەندیی درێژخایەنیان لەگەڵ سیستەمی ئێستا، ئەگەری ڕێبەرایەتی ئەو کەسایەتییە ناسراوانە لە سیستەمێکی نوێدا کەم دەکاتەوە. وێدەچی داهاتوو زۆرتر هی کەسێک بێت کە ئێستا کەمتر دیارە، کەسێک کە هێندە کەم تەمەن بێت کە بیروڕای گشتی ئەوی بە بەرپرسی کارەساتی ئێستا نەزانێت، بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا وەها بە ئەزموون بێت کە بتوانێت لە وێرانەکانی ڕێژیمەکەوە سەر هەڵدات.

بەدڵنیاییەوە، وێکچوونەکان بێخەوش نین. کاتێک یەکیەتیی سۆڤیەت هەرەسی هێنا، هەر ئەوکاتی گەیشتبووە سێهەمین جیلی ڕێبەرانی خۆی، لە کاتێکدا ئێران هێشتا خەریکی چوونە نێو دووهەمیانە. هەروەها ئێران هیچ گۆرباچۆڤێکی نەبووە: دروست لەبەر ئەو هۆیە خامنەیی پێشی بە چاکسازیی گرتوە، چونکە پێی وایە ئەوە دەبێتە هۆی لەنێوچوونی کۆمارەکە.

لەگەڵ ئەوەشدا ڕاستییەکی گەورەتر هەیە: کاتێک ئایدیۆلۆژییەکی بە تەواوی سەرەڕۆ هەرەس دێنێت، زۆر جار لەپاش خۆی نوێبوونەوەیەکی مەدەنی بەجێ ناهێڵێت، بەڵکوو گوماندارییە لە ڕادە بەدەر و دوورکەوتنەوە لە هەرچی پڕەنسیپی ئایینی و ڕەوشتی. ڕووسیەی دوای یەکیەتیی سۆڤیەت کەمتر بە گەشەسەندنی دێموکراتیک دەناسرێتەوە تا هەوڵ بۆ دەوڵەمەند بوون بە هەر تێچوویەک. ئێرانی دوای دەسەڵاتداریی ئایینی دەتوانێ هەمان شێواز پیشان بدات: کڕینگەرایی و بەکارهێنانی زێدەڕۆیانەی شتومەک وەک جێگرەوەی باوەڕی ئایینی و ئامانجی گشتی.

پوتینێکی ئێرانی دەتوانێت هێندێک لە تاکتیکەکانی کۆماری ئیسلامی قەرز بکات، بە ناسەقامگیر کردنی دراوسێیەکانی ئێران هەوڵی سەقامگیرکردنی ناوخۆیی بدات، هەڕەشە لە هاتووچۆی وزەی جیهانیی بکات، بەرگێکی نوێ بکاتە بەر شەڕانگێزیی وەک ئایدیۆلۆژی نوێ و، لە کاتێکدا کە بەڵێنی گەڕاندنەوەی شکۆی ئێران دەدات، ببێتە هۆی دەوڵەمەندکردنی نوخبەی نوێ. بۆ وڵاتە یەکگرتووەکان و دراوسێیەکانی ئێران، وانەی ڕووسیە گرنگە: مردنی ئایدیۆلۆژییەکە زەمانەتی دێموکراسی ناکات. ئەو دەتوانێت زۆر هاسان ببێتە هۆی سەرهەڵدانی پیاوێکی بەهێزی دیکە کە بەهەمان شێوە بێدەربەست بێت، بە نارەزایەتی نوێ تەیار کرابێت و خولیای نوێ هاندەری بن.

ئێران وەک چین

لە کاتێکدا کە یەکیەتیی سۆڤیەت پێش ئەوەی زۆر درەنگ بێ نەیتوانی خۆی بگونجێنێت، چین بە گۆڕانی پڕاگماتیستی لە دەیەکانی پاش مردنی مائۆ خۆی دەرباز کردوە، لە ١٩٧٦، لە جیات بێخەوشیی شۆڕشگێڕانە پێشترییەتی دا بە گەشەی ئابووری. "مۆدێلی چین" زۆر دەمێکە دڵخوازی خۆمانەکانی کۆماری ئیسلامی بووە کە دەیانهەوێ سیستەمەکە بپارێزن، بەڵام تێدەگەن کە ئابوورییەکی خەریکی تێکڕمان و نارەزایەتیی بەربەرینی جەماوەریی هێندێک هەوڵ بۆ چاکسازیی دەخوازێت. لەو سێناریۆیەدا، ڕێژیم وەک پێشوو سەرکوتکەر و سەرەڕۆ دەمێنێتەوە، بەڵام پڕەنسیپە شۆڕشگێڕانەکانی و کۆنەپارێزییە کۆمەڵایەتییەکەی بە قازانجی نێزیکبوونەوە لە وڵاتە یەکگرتووەکان شلتر دەکاتەوە، هاوگونجییەکەی لەگەڵ دونیا بەربەرینتر دەکات و وردە وردە لە سیستەمی دەسەڵاتداریی ئایینییەوە بەرەو سیستەمێکی تەکنۆکرات دەچێت. سپای پاسداران دەسەڵات و سوودەکانی دەپارێزێت، بەڵام وەکوو ئەرتەشی ڕزگاریدەری چین، لە هێزێکی چەکداریی شۆڕشگێڕەوە دەبێتە ناسیۆنالیستی کۆمپانیا گەرا.

بۆ جێبەجێکردنی وەها سێناریۆیەک، ئێران بەرەوڕووی دوو بەربەست دەبێتەوە: دامەزراندن و بەردەوامبوونی وەها سیستەمێک. لە چین، ئاساییکردنەوەی پەیوەندییەکان لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان لە حەفتاکانی زایینی لە لایەن مائۆ، دامەزرێنەری شۆڕشی کۆمۆنیستی و یەکەم ڕێبەری ڕێژیمەکە، دەستی پێ کرد. بەڵام ئەوە جێگرەوەکەی، دینگ شیاوپینگ، بوو کە کەلکی لەو کرانەوەیە بۆ گۆڕینی ئاراستەی وڵات لە کۆنەپارێزیی ئایدیۆلۆژیکییەوە بەرەو پڕاگماتیسم وەرگرت و چاکسازیی وەرسووڕێنەرانەی جێبەجێ کرد. ئێران کەسانی هاوشێوەی دینگی پەروەردە کردوە، لە نێویاندا سەرۆککۆماری پێشوو حەسەن ڕوحانی و حەسەن خومەینی، نەوەی دامەزرێنەری شۆڕشەکە، بەڵام هیچکامیان توانایی زاڵبوون بەسەر خامنەیی و توندئاژۆیەکانی هاوبیریان نیە، کە زۆر دەمێکە پێیان وایە هەر جۆرە سازشێک لەسەر ئایدیۆلۆژی شۆڕشگێڕانە، بەتایبەت نێزیکبوونەوە لە وڵاتە یەکگرتووەکان، لەجیات بەهێزکردنی سیستەمەکە دەبێتە هۆی ناسەقامگیرکردنی.

لە چین، نێزیکبوونەوە لە واشینگتۆن بەهۆی بەرهەڵستکاریی هاوبەش لەگەڵ یەکیەتیی سۆڤیەت هاسان کرابوو. بەپێچەوانە، ئەگەرچی ئێران و وڵاتە یەکگرتووەکان جاروبار بەرەوڕووی بەرهەڵستکاری هاوبەش بوونەوە، لە نێویاندا دیکتاتۆڕی عێراق سەددام حوسێن و هێزە چەکدارەکانی وەکوو ئەلقاعیدە، تاڵەبان و داعش، دوژمنایەتی بەرانبەر بە وڵاتە یەکگرتووەکان و ئیسرائیل بۆ خامنەیی هەمیشە گرنگترین شت بووە. تاقیکردنەوەی مۆدێلی چین یان وەلانانی بەرهەڵستکاریی هەمیشەیی دژی واشینگتۆن لە لایەن خامنەیی پیر و پەککەوتە دەخوازێت، کە ئەگەری زۆر کەمە، یان پرۆسەیەکی دەستنیشان کردنی جێنشین کە ببێتە هۆی هاتنەسەرکاری ڕێبەرێک کە هێندە دژی ئەمریکا نەبێت.

تەنانەت ئەو کاتیش، ئێران ڕەنگبێ لە ڕەچاو کردنی ڕێچکەی چین تووشی ئاڵنگاری بێت. هێزی کاری زەبەلاحی چین ڕێخۆشکەری ڕزگار بوونی سەدان میلیۆن کەس لە هەژاریی بوو، کە بووە هۆی نۆژەنکردنەوەی ڕەوایی دەوڵەت و متمانەی بیروڕای گشتی. بەپێچەوانە، ئێران، ئابووریەکەی زۆرتر بە سامانە سروشتییەکانییەوە بەستراوەتەوە، وەکوو ڕووسیە. بێتوو ڕێژیم بێ باشترکردنی دۆخی ژیانی هاووڵاتیان واز لە ئایدیۆلۆژییەکەی بێنێت، مەترسی لەکیسدانی لایەنگرانی هەنووکەیی بەبێ ڕاکێشانی لایەنگری نوێی هەیە.

ئێرانێکی کەمتر ئایدیۆلۆژیک کە پەیوەندییەکانی لەگەڵ وڵاتە یەکگرتووەکان ئاسایی بکاتەوە و دەست لە بەربەرەکانی لەگەڵ بوونی ئیسرائیل هەڵگرێت، دەبێتە هۆی باشتر بوونێکی مەزن لەچاو دۆخی هەنووکە. لەگەڵ ئەوەشدا، وەکوو ئەزموونی چین ئاشکرای کرد، گەشەی ئابووری و هاوگونجی ناونەتەوەیی دەتوانێ ببێتە هۆی پاڵنەری خولیای مەزنیخوازیی ناوچەیی و جیهانی، کە ئاڵنگارییەکانی ئێستا بە هی نوێ دەگۆڕدرێنەوە. و هیچ ڕوون نیە ئێران بتوانێت سەقامگیریی نێوخۆیی لەماوەی گۆڕانێکی وەها پڕ کێشمەکێش بپارێزێت.

ئێران وەک کۆرەی باکوور

بێتوو کۆماری ئیسلامی لەجیات بەرژەوەندییە نەتەوەییەکان درێژە بە پێشترییەتیدان بە ئایدیۆلۆژی بدات، داهاتوویەکەی دەتوانێ بیرهێنەرەوەی کۆرەی باکووری ئێستا بێت: ڕێژیمێک کە نە بە هەبوونی ڕەوایی لەناو جەماوەردا، بەڵکوو بە درندەیی و تەریککەوتوویی درێژە بە ژیان دەدات. زۆر لەمێژە خامنەیی حەزی لە پاراستنی دەسەڵات لە لایەن ڕێبەری گەورەیە، ویشکە مەلایەک کە بە پڕەنسیپە شۆڕشگێڕییەکانی بەرخۆدان دژی وڵاتە یەکگرتووەکان و ئیسرائیل وەفادار بێت و کۆنەپارێزیی ئیسلامی لە ناوخۆ درێژە پێ بدات. لەگەڵ ئەوەشدا پاش پێنج دەیە لە شۆڕشی ١٩٧٩، ڕێژەیەکی کەم لە خەڵکی ئێران دەخوازن لەژێر دەسەڵاتی سیستەمێکدا بژین کە شکۆی ئابووری ئەوان لەناو دەبات و ئازادییە سیاسی و کۆمەڵایەتییەکانیان لێ زەوت دەکات. ڕاگرتنی وەها ڕێژیمێک کۆنترۆڵی تەواو و هەمەلایەنە دەخوازێت و، ڕەنگبێ چەکی ناوکیش بۆ چاوترسێن کردنی دونیای دەرەوە.

لە سێناریۆیەکی ئەوتۆدا، دەسەڵات لەدەست تاقمێکی بەرتەسک یان بنەماڵەیەکدا دەمێنێتەوە. ئەگەرچی ڕەنگبێ خامنەیی هەوڵ بدات پرۆسەی دیاریکردنی جێنشین وەها داڕێژێت کە بە قازانجی کەسێک بێت کە بە پڕەنسیپە شۆڕشگێڕانەکان وەفادار بێت، ڕێژەی بەربژێرانی خاوەن تایبەتمەندیی ئەوتۆ کەمە، چونکە زۆر بەدەگمەن مەلایەکی کۆنەپارێز هەیە کە پشتگیریی جەماوەریی و ڕەوایی هەبێت. ئیبراهیم ڕەئیسی، کە سەردەمێک وەک بەربژێری یەکەم دەناسرا لە ڕووداوی بەربوونەوەی هێلیکۆپتەر لە مانگی مای ٢٠٢٤، لە کاتێکدا کە سەرۆککۆماری ئێران بوو، کوژرا. ئەوە بەو مانایەیە کە خامنەیی تەنیا کوڕە ٥٤ ساڵەکەی، موجتەبای وەک بەربژێری سەرەکی بۆ ماوەتەوە. لەگەڵ ئەوەشدا، جێنشینیی بەمیراتگیراو ڕاستەوخۆ خیانەتە بە یەکێک لە پڕەنسیپە سەرەکییەکانی شۆڕش: پێداگریی خومەینی لەسەر "نائیسلامی بوونی" پاشایەتی.

موجتەبا قەت بۆ بەرپرسایەتییەک هەڵنەبژێردراوە، نێزیکەی هیچ کەسایەتییەکی جەماوەریی نیە و، زۆرتر بە پەیوەندییە پشتی پەردەکانی لەگەڵ سپای پاسداران ناسراوە. خووخدەکەی بیرهێنەرەوەی جیلی باوکیەتی، نەوەک دینامیزمی سەردەمی نوێ. جموجۆڵی پەرەئەستێنی لایەنگرانی لە ئاراداں تا ئەوی بە چوست و چالاکیی شازادەی جێنشین محەممەد بین سەلمان بشووبهێنن، لە نێویاندا بە هەڵمەتی سۆسیال مێدیا بە هەشتەگی موجتەبا بین سەلمان بە فارسی، دەرخەری ئەو ڕاستییەیە کە تەنانەت جەماوەری شۆڕشگێڕی لایەنگری خامنەییش تێدەگەن دیدی دووری پێشکەوتنخوازانە لە ڕوانگەی دواکەوتووانە سەرنجڕاکێشترە.

ڕەکابەری توندئاژۆی دیکە کەمتر هیوابەخشن. سەرۆکی ٦٩ ساڵەی سەختگیری دامودەزگای دادوەری، غولام حوسێن موحسینی ئێژەیی، کەمێک لە دادوەری لەسێدارەدەر زیاترە و لە دەیان لەسێدارەدانەوە تێوەگلاوە؛ ڕەنگبێ یەکێک لە لەبیرنەکراوترین کردەوەکانی لەنێو جەماوەردا گەزینی گوێی ڕۆژنامەوانێک بوو کە ڕەخنەی لە سانسۆڕ گرتبوو. هەر جێنشینییەک کە کەسایەتییەکی ئەوتۆ بگرێتەوە، پشت بە ڕەزامەندیی جەماوەریی نابەستێت، بەڵکوو بە وەفاداریی سپای پاسداران. بەڵام ڕوون نیە ئاخۆ سپای پاسداران درێژە بە گوێڕایەڵیی لە ئەنجومەنی دیاریکردنی بەرژەوەندییەکانی نیزام، ئەو لایەنەی ئەرکی دیاریکردنی سەرۆکی گەورەی داهاتووی لە ئەستۆیە، بدات، یان لە کاتی دیاریکراودا، بۆخۆیان فەرماندەی گشتیی داهاتوو دەستنیشان دەکەن.

مۆدێلی کۆرەی باکوور هەروەها لەگەڵ کۆمەڵگەیەک بەریەک دەکەوێت کە خەونی ئاوەڵایی و خۆشبژێویی کۆرەی باشوور دەبینێت. کەم کەس لە ئێران سیستەمێک بە ڕەوا دەزانێت کە لە جیات خۆشبژێویی ئابووری و ئاسایشی تاکەکەسی، زیاتر لە سیستەمی هەنووکەیی پێشترییەتی بە ئایدیۆلۆژی بدات.

دەسەڵاتداریی سەرەڕۆیانە دەستبەسەرکردنی بەرفراوان لە ناوخۆ، ڕاکردنی جەماوەریی پسپۆڕان بۆ دەرەوە و، ڕەنگبێ قەڵخانی ناوکی بۆ چاوترسێن کردنی دەرەکی، بخوازێت. لەگەڵ ئەوەشدا بەپێچەوانەی کۆرەی باکوور، ئێران ناتوانێ خۆی بە تەواوی تەریک بخاتەوە: ئیسرائیل دەسەڵاتی ئاسمانەکەی بەدەستەوەیە و بەردەوام پیشانی داوە توانایی هێرش بۆ سەر بنکە ناوکییەکانی، پێگە هاژەکییەکانی و فەرمانده پلەبەرزەکانی هەیە.

بێتوو ڕێبەری گەورەی داهاتوو توندئاژۆیەکی دیکە بێ، وێدەچی کەسایەتییەکی کاتی بێت کە سیستەمەکە بۆ ماوەیەک درێژە پێ بدات، بەڵام ناتوانێ پەرگالێکی سەقامگیری نوێ دروست بکات. ئەحمەد کەسرەوی، ڕوشنبیرێکی سێکۆلاری ئێرانی کە لە لایەن ئیسلامییەکانەوە لە ١٩٤٦ کوژرا، جارێکیان نووسیبووی ئێران دەرفەتێکی دەسەڵاتداری بە مەلایان "قەرزدارە" تا کەمایەسییەکانیان ئاشکرا بێت. پاش نێزیکەی پێنج دەیە بەڕێوەبەریی خراپی ئایینیی، ئەو قەرزە دراوەتەوە. بێتوو داهاتووی ئێران هی پیاوێکی بەهێز بێت، وێناچێت ئەو مێژەر بەسەر بێت.

***

د. کوردستان موکریانی:
ئەگەر تۆ زمانی خۆت نەپاراست، یانی ئاسایشی نەتەوەیی خۆت نەپاراستوە

دیمانە: شەهرام سوبحانی

ئاماژە: یەکێک لە گرنگترین و بنەڕەتیترین فاکتەرەکانی پێناسەکردنی هەر نەتەوەیەک، زمانەکەیەتی، چونکە زمان کۆڵەکەی سەرەکیی بەرەوپێشچوون و گەشەکردنی هەر نەتەوەیەکە و زۆر لە بیرمەندان گوتوویانە "گەلێک زیندووە کە زمانەکەی زیندوو بێت". د. کوردستان موکریانی، ئاکادیمیسیەن، زمانناس و کەسایەتیی دیاری بواری ئەدەبیی کوردستان لە وتوێژێکی تایبەتدا پتر باس لە گرنگی و ڕۆڵی زمان لە پرۆسەی نەتەوەسازیی نەتەوە بێدەوڵەتەکاندا دەکا.

نەک زمانی ستاندارد، بەڵکوو باری جوگرافییەکە وای لێ کردوە کەوا لێک نێزیک نەبن، یان دیالێکتێکی زۆری هەبێت، بەڵام هەبوونی دیالێکتیش ئەوە ناگەیەنێ کە تۆ نابێ زمانێکی ستاندارت هەبێ، نەخێر! هەموو نەتەوەیەک دیالێکتی جۆراوجۆریان هەیە، بەڵام جیاوازیی ئێمە لەگەڵ ئەواندا ئەوەیە کە ئەوان یەکێک لەو دیالێکتەیان هەڵبژاردوە و بووەتە زمانێکی ستاندارد لە لایان، بەڵام ئێمە هەتا ئێستا ئەوەمان نیە. هۆی نەبوونیشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئێمە دەوڵەتمان نیە، کە دەوڵەتت هەبوو ئەوسا تۆ دەتوانی کار لەسەر زمانی ستانداردیش بکەی، ئێستا ئێمە دەتوانین تەنیا کار لەسەر زمانی فەرمی بکەین

دوکتور با بەم پرسیارە دەست پێ بکەین بۆچی زمان گرنگترین فاکتەرە بۆ پێناسەکردنی هەر نەتەوەیەک؟

زمان ناسنامەیە، ناسنامەی هەر نەتەوەیەکە، و لە هەمان کاتیشدا ئەگەر تۆ زمانی خۆت نەپاراست، یانی ئەمنییەتی نەتەوەیی خۆت نەپاراستوە. ئەمە وەکوو دراوێکە لایەکی ئەمنییەتە و ئەویتری زمانە، یانی دەبێ تۆ زمان بپارێزی. تۆ هەموو ئەو پاشخانە ڕۆشنبیری و هەموو ئەو ڕابردوویی‌یەی هەتە لە ڕێگەی زمانەوە تۆمار کراوە. کەواتە تۆ ئەگەر زمانت نەبوو، نە ڕۆشنبیریت هەیە، نە ژیانت هەیە و نە شارستانییەتت هەیە. بۆیە زمان ناسنامەی تۆیە و دەبێ بیپارێزیت.

زمان چۆن و بە چ شێوەیەک دەتوانێ کاریگەریی لەسەر پرۆسەی نەتەوەسازیدا هەبێ؟

هەر نەتەوەیەک زمانی تایبەتی خۆی هەیە، زمانێک کە شانازیی پێوە دەکات، زمانێک کە گفتوگۆی پێ دەکات، زمانێک کە بیرەوەرییەکانی خۆی پێ دەنووسێ، کەواتە هیچ نەتەوەیەک نیە لە دونیادا زمانی خۆی نەبێ. جابۆیە نەتەوە و زمان هاوتەریب پێکەوە دەڕۆن، یانی یەکێک لە ڕەگەزەکانی نەتەوەیەک کە هەبێت، دەبێ زمانی تایبەتی خۆی هەبێ.

نێوماڵی کورد بە درێژایی مێژوو پەرتەوازە بووە، ئایا یەکێک لە هۆکارەکانی ئەم پەرتەوازەییە بۆ نەبوونی زمانێکی ستاندارد ناگەڕێتەوە؟

لێرەدا دەورێکی هەیە، بەڵام لە هەمان کاتیشدا هەڵکەوتەی جوگرافیاییش دەوری هەیە. تۆ ئێستا مەبینە کە خەڵک لە یەکتری نێزیکن و دەتوانن هاتوچۆ بکەن و ئێستا هەر بە ڕێگەی ئەم مۆبایلەی دەستی خۆت، تۆ دەتوانی یەکێک لەوپەڕی دونیا بێت و تۆش بە ئاسانی بە کوردی قسە و گفتوگۆی لەگەڵ بکەی و ببینی و بیدوێنی. ئەوسا ئەگەر ڕووبارێک هەبووبێت لە نێوانیاندا نەیانتوانیوە بپەڕنەوە و پێوەندییان بە لایکی ترەوە هەبێت، هەر بۆیەش ئەمە بووەتە هۆی ئەوەی کەوا لێک نێزیک نەبنەوە، یانی نەک زمانی ستاندارد، بەڵکوو باری جوگرافییەکە وای لێ کردوە کەوا لێک نێزیک نەبن، یان دیالێکتێکی زۆری هەبێت، بەڵام هەبوونی دیالێکتیش ئەوە ناگەیەنێ کە تۆ نابێ زمانێکی ستاندارت هەبێ، نەخێر! هەموو نەتەوەیەک دیالێکتی جۆراوجۆریان هەیە، بەڵام جیاوازیی ئێمە لەگەڵ ئەواندا ئەوەیە کە ئەوان یەکێک لەو دیالێکتەیان هەڵبژاردوە و بووەتە زمانێکی ستاندارد لە لایان، بەڵام ئێمە هەتا ئێستا ئەوەمان نیە. هۆی نەبوونیشی بۆ ئەوە دەگەڕێتەوە کە ئێمە دەوڵەتمان نیە، کە دەوڵەتت هەبوو ئەوسا تۆ دەتوانی کار لەسەر زمانی ستانداردیش بکەی، ئێستا ئێمە دەتوانین تەنیا کار لەسەر زمانی فەرمی بکەین. ئێستا لێرە لە باشووری کوردستاندا زمانی فەرمی بە هەموو نووسراوەکان هەیە، و ئەو زمانەی کە لەنێو هەموو شارەکاندا بەکار دێت زمانێکی فەرمییە، خوێندن زمانێکی فەرمییە، بەڵام ستاندارد نیە، فەرمی جیایە، تۆ کاروباری دەوڵەتی پێ دەڕوێنی، پێی دەخوێنی، ئەمە وەکوو زمانی ئاخاوتن نیە، زمانی ئاخاوتن جیایە، تۆ بە چە دیالێکت بتهەوێ، قسەی پێ دەکەی، شێوەزارێک قسەی پێ دەکەی، بن زارێک قسەی پێ دەکەی، بەڵام لە نووسیندا نەخێر، زمانێکی فەرمیت هەیە. لە خوێندندا زمانێکی فەرمیت هەیە، لە دامودەزگاکانی حکوومەتدا زمانێکی فەرمیت هەیە، لە باشووری کوردستاندا. من ناوم ناوە زمانی فەرمی، ئەمە زمانی ستاندارد نیە.

پەیوەست بە پرسیاری پێشووتر، ئاماژەتان بەوە کرد کە هۆی نەبوونی زمانێکی فەرمی بۆ نەبوونی دەوڵەتێکی کوردی دەگەڕێتەوە، ئەدی خۆ ئێمە لەمێژە لە باشووری کوردستان خاوەنی حکوومەتێکی دیفاکتۆین، بەڵام بۆچی نەمانتوانیوە هەتا ئێستا زمانێکی ستاندارد ڕێک بخەین بۆ ئەوەیکە ئاکامەکەی ببێتە دروستکردنی یەکیەتیی و یەکڕیزی لە نێوماڵماندا؟

ئەمە بڕیاری دەوێ، دەبێ بڕیاری لەسەر بدرێ، و هەموو سەرکردەیەکیش ئامادە نیە ئەو بڕیارە بدات، چونکە تۆ چەند دیالێکتێکت هەیە لێرە، ئەگەر بێت و یەکێک لەو دیالێکتانە زاڵ بکەی بەسەر ئەوی تردا، ئەوی تری لێ زوێر دەبێ. تەنانەت کۆتایی سەدەی ڕابردوو بەتایبەتی لە نیوەی دووهەمی سەدەی ڕابردوو تاک بە تاکی ڕووناکبیرانی کورد هەڵکەوتووانی کورد، زمانناسانی کورد، هەوڵیان دەدا و دروشمی "زمانێکی یەکگرتووی کوردی"یان هەڵگرتبوو، و مەبەستیان لەوە ئەوە بوو کەوا زمانێک هەبێ کەوا هەردوو دیالێکتە سەرەکییەکە لە یەکتر تێ بگەن و پێی بنووسن، بەتایبەتی لە دوای ڕێککەوتننامەی ١١ی ئادار ئەم دروشمە دەورێکی باڵای بینی. چونکە کاریان لەسەر کرد، چەند کتێبێکیان دانا بەو شێوەیە و لە سەرتاسەری کوردستاندا بەو کتێبانە دەیانخوێند، بەڵام دوای ئەو کە تووشی نسکۆ بووین، ئیتر بەرە بەرە حکوومەتی عێراق ئەوە مافەی لێت سەندەوە و ئەو بابەتانەی کە بە زمانی کوردی بوون کردیانی بە عەڕەبی، یانی ئەگەر هاتبا ئەمە بەردەوام بووبا تا ئێستا زمانێکی دەتوانی بڵێی یەکگرتووت هەبوو. بەڵام ڕایانگرت، ئێستا ڕووناکبیران لەگەڵ ئەوەدا نین کەوا بڵێین زمانێکی یەکگرتوو، ئەڵێن ناکرێ، نابێ و نابێ، بەڵام من پرسیار دەکەم لەهەر دوو دیالێکتە سەرەکییەکەی زمانی کوردیدا کە ئەگەر تەماشای فەرهەنگ بکەی دەبینی ٩٥٪ وشە فەرهەنگییەکان وەکوو یەکن، بەڵام هەر دیالێکتێک تایبەتمەندی خۆی هەیە، من ناڵێم جیاوازی، بەڵکوو دەڵێم تایبەتمەندیی خۆی هەیە، هێندێک ناوچە هەیە دەبینی ئەو تایبەتمەندییەی لەولا هەیە هێندێک ناوچە هەیە دەبینی ئەو هەردوو تایبەتمەندییەکەی تێدا هەیە و تۆ دەتوانی ئەم ناوچەیەی کە لە نێوەڕاستدا هەیە بکەیە زمانێکی ستاندارد، بەڵام کاری دەوێ و بڕیاری دەوێ. کەواتە تۆ دەتوانی زمانێکی ستاندارد بکەی، بەڵام ئاکادێمیای دەوێ کە تەنیا ئاکادێمیای زمان بێت، ئەو ئاکادێمیایەی کە ئێستا هەمانە ئاکادێمیای کوردییە، ناشتوانێ ناوی ئاکادێمیای زمانی کوردی لە خۆیی بنێ، چونکە ئەمە هەر بەردەوامی کۆڕی زانیاری کوردستانە ئی ساڵی هەفتاکانی سەدەی ڕابردوو، ئێستا کورد لە باشووری کوردستاندا پێویستی بە ئاکادێمییایەکی زمان هەیە، کە کار لەسەر زمان بکات، پێویستی بە دەزگایەکی تایبەت هەیە بە فەرهەنگدانان، پێویستیمان بە فەرهەنگێکی یەکگرتوو هەیە، بەڵام نەک لەسەر حیسابی فەرهەنگەکانی تر بێ، بەڵکوو ئەو فەرهەنگانەی کە ئێستا هەن هێندێک لەوانە تایبەتمەندی ئەوەیان تێدا هەیە کە فراوان بکرێن و لە ژیان کاری تێدا بکات و دەوڵەمەند بکرێ و ساڵانە سەر لەنوێ چاپ بکرێتەوە و دەوڵەمەند بکرێت، دەبێ وابکرێ، نەک بێن هەموو فەرهەنگەکان تێکەڵ بکەین و بڵێین ئەوە فەرهەنگێکی یەکگرتووە، چونکە ئەوسا مافی ئەو فەرهەنگنووسانە دەخورێت کە کاتێک بە تەنیا و یەکباڵ کاریان لە دونیای فەرهەنگدا کردوە.

بێجگە لە زمان کام فاکتەری دیکە ڕۆڵی سەرەکییان هەیە لە نەتەوەسازیدا؟

دەی خۆ ئێمە نەتەوەین، هەیە پێمان دەڵێ میللەت، میللەت نەتەوە نیە، ئێمە نەتەوەین و سەربەخۆیی خۆمان هەیە، ئێستا ئێمە لە باشووری کوردستان هەموو پارچەکانی دیکەی کوردستانی لەخۆی گرتوە، کە تەماشای ڕاگەیاندن دەکەی لێرە لە باشووری کوردستان دەبینی لێهاتووەکانی ڕۆژهەڵات لە هەموو ڕاگەیاندنەکاندا کار دەکەن، هی باکوور لێرەدا کار دەکەن، کە دەچییە مۆڵەکان، کە دەچیە شوێنە بازرگانییەکان دەبینی ڕۆژاوا دەوڵەمەندیان کردوە و بووژاندوویانەتەوە. یانی تۆ لە باشووری کوردستان توانا و هەڵکەتووەکانی هەر چوارپارچەی تێدا دەبینی، کەواتە تۆ نیمچە دەوڵەتێکی ئێستا، جابۆیە تۆ نەتەوەیەکی، ئابوورییە خۆتت هەیە، بەڵام لێت ناگەڕێن، ئاگات لێیە بەغدا دەیهەوێ بە زۆری نەوتەکەت بەرێ، کە نەوتەکەی تەواو کرد، دەڵێ بێنە گازەکەشم بدەیە، چونکە تۆ کە گیرفانت پڕ بوو، سەربەخۆیی، هەر وەکوو ژنێک ئەو ژنەی کەوا خاوەنی جزدانی خۆیەتی، خاوەنی مانگانەی خۆیەتی، ژنێکی بڕیاردەرە، هەر نەتەوەیەکی خاوەن ئابووری خۆی بوو، نەتەوەیەکی بڕیاردەرە.

لەگەڵ ئەوەشدا ئێمە هێشتا نەمانتوانیوە پێکەوە وەک نەتەوەیەک یەکگرتووانە بۆ کوردستانێکی ئازاد و سەربەخۆ کار بکەین؟

وەک ئاماژەم پێدا ئێمە نەتەوەین، بەڵام هێشتا وشیاری نەتەوەیی لە لامان بە باشی پێ نەگەیشتوە، و بەداخەوە لەگەڵ یەکتری وەکوو هاونەتەوەیەک مامەڵە ناکەین، دیارە نەک هەموومان، نەخێر ڕووناکبیر هەیە زۆر زۆر هەست بە بەرپرسیارێتی دەکات، سەرکردە هەیە زۆر هەست بە بەرپرسیارێتی دەکات، تاک هەیە لەنێو ئەو بازاڕی کە دەچی دەبینی هەست بە بەرپرسیارێتی دەکات. بەڵام کار لەسەر ئەمەش دەکرێ بۆ ئەوەی زمانێکی یەکگرتووت نەبێ، کار لەسەر ئەمە دەکرێ هاوبیر نەبن لەگەڵ یەکتری، ئێمە کەوتووینەتە نێو دەمی چوار ئەژدیها لە دەوروبەرمان. هەر باشە ماوین، جا چۆن دێڵن ئەتۆ وەکوو نەتەوە ببووژێتەوە، یانی لەوانەیە نیوەی سەروەت و سامانی خۆیان تەرخان بکەن تەنیا بۆ ئەوەی خاک لە پێش چاوت ڕەش کەن، نیشتمان لەلات نرخی نەمێنێ، سەرکردەکان ناویان بزڕێ، یانی کاری لەسەر دەکرێ و کەسیش هەیە لە ناوشیاریی خۆی، لە نابەرپرسیارێتی خۆی بە دوایان دەکەوێ و ئەو قسانە دەڵێتەوە. یەکێکی وەکوو من هەرگیز ئەوانە ناڵێتەوە، چونکە من دەزانم لەکوێوە ئەم بایە هەڵ دەکرێ و بۆچی هەڵ کراوە و لەبەر چیە! بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا کەسانێک هەن کە ئەمەیان ڕاگرتوە، و ئەمە ماوە ئەگەر ئەو کەسانە نەبن، ئەوە دەخورێین ئێمە، و بەڕاستی ئەو ئەژدیهایانە دەمانخۆن، و دەبینم ئێمە زۆر نەتەوەیەکی بە توانایین، نەتەوەیەکی زۆر ئازایین، نەتەوەیەکی خاوەن بیرین، بۆیە لەنێو ئەم چوار دەسەڵاتەی کە دابەشیان کردووین، کەوا وایان لێ کردووین ئەوان حوکمڕانیمان بکەن، و ئەوە سەد ساڵە بە هەموو شێوەیەک هەوڵیان داوە بمانتوێنەوە، نەیانتوانی و ئێمە هەر ماوین، کەواتە ئێمە هەر دەمێنین.

دوکتور زۆر سپاس کە کاتتان دانا. ئەگەر قسەیەکی نەگوتراوتان لەسەر ئەو بابەتە هەبێت بفەرموون.

ئەمن ئامۆژگاریی کەس ناکەم، بەڵام لە ئەزموونی خۆم قسە دەکەم، ئەویش ئەوەیە کەوا ئێمە پێویستە یەکدەنگ و یەکڕەنگ بین، و یەکترمان خۆش بووێت، چونکە دەزانی خۆشەویستیی خاک، خۆشەویستیی کەس، خۆشەویستیی ئایدئۆلۆژییەت، خۆشەویستیی بیروڕا، هەر جۆرە خۆشەویستییەک بێت، هێزت پێ دەبەخشێ. ئەم هێزەش وات لێ دەکات کەوا تۆ بەردەوام بیت لە ژیاندا و ئەفراندن بکەی لە کار و کردەوکانتدا. بۆیە دەبێ ڕێز لە یەکتری بگرین و یەکترمان خۆش بووێ، لە هەمان کاتدا خاکمان خۆش بووێ و شانازی بە ڕابردوومان بکەین، بەڵام تەنیا لە ڕابروودا نەژین و لە ئێستادا بژین. ئێستا دەبێ چاومان کراوە بێت، کاتی ئەوە هاتووە کە ئێمە خاوەنی دەوڵەتی خۆمان بین، دەبێ هاوار بکەین بە هەموومان ئێمە دەوڵەتمان دەوێ، یانی شەرمە بۆ ئەو دەوڵەتە زلهێزانەی ١٠٠ ساڵ لەمەوپێش بە دروشمی مافی مرۆڤ و دێموکراسی هاتن، کەچی بۆ بەرژەوەندیی خۆیان ئێمەی کورد و خاکی کوردستانیان دابەش کرد بەسەر چوارپارچەدا، دەبێ بچینە چاویانەوە و بە زمانی خۆیان بە کردەوەکانی خۆیان بڵێین، ئێوە کردوەکانتان ١٠٠ ساڵ لەمەوبەر هەڵە بوو، و دەبێ ئەم هەڵەیە ڕاست بکەنەوە، و دەبێ باجێ ئەم هەڵەیەش بدەن، چونکە ئێمە سەد ساڵە باجی ئەوە دەدەین کە ئێوە بۆ بەرژەوەندیی خۆتان ئێمەتان کردە چوارپارچە، دەبێ ئێمە بەو زمانە قسە بکەین لەگەڵیان، ئیتر بەسە!

توریزمی کۆلۆنیالیستی
شیرینکردنی داگیرکاری لە زاری داگیرکراودا

سەلام ئیسماعیلپوور

لەم چەند ساڵەی ڕابردوودا، بە ئاوڕدانەوەیەک لە لاپەڕەکانی تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان و دیجیتاڵ میدیای کوردی، یەکێک لەو بابەتانەی کە بەردەوام سەرنجمان بۆ لای خۆی ڕادەکێشێ، ئەو بلاگرانەن کە هەوڵ دەدەن بە ڕێکلامکردن بۆ سەیرانگە و شوێنەوارە مێژوویی و سروشتییەکان و جوانییەکانی ژینگە، دابونەریتەکان، خواردنەکان و هێندێک لایەنی ژیانی کۆمەڵایەتی لە کوردستاندا، سەرنجی فارسیزمانەکان و خەڵکی دیکەی ئێران بۆ سەردانی کوردستان و تەنانەت جێگیربوون و گیرسانەوەی هەمیشەیی لەم نیشتمانەدا ڕابکێشن.

ئەم جۆر کەسانە نوێنەرایەتیی ڕەوتێک دەکەن کە بە بیانووی چالاکیی مەدەنی، پەرەپێدانی ئابووری و کۆمەڵێک بابەتی وەک کەسابەت و کار و پیشە، هاوتەریب لەگەڵ سیاسەتەکانی ڕێژیم، بەئەنقەست (یان لە گەشبینانەترین حاڵەتدا، بە نەزانکارییەوە) دەبنە هۆی چەواشەکردنی ڕاستییەکانی کۆمەڵگە و پەراوێزخستنی هێما و فاکتەرەکانی پێکهێنەری شوناسی سیاسی و خەباتگێڕانەی کوردستان و بەهۆی ڕۆڵێک کە بە دەمامکی گەشەی ئابووری و توریزم، لە پرۆسەی توانەوەی کولتووریدا دەیگێڕن، سیمایەکی ڕازاوە و سەرنجڕاکێش بە ڕەوتی لەنێوبردنی شوناس و گۆڕینی دیمۆگرافیی کوردستان دەدەن.

لە ڕوانینێکی سەرپێییدا ڕەنگە ئەم بابەتە وەکوو بەشێک لە ئازادیی تاکەکەسی و ئابووری، بە دیاردەیەکی بێ زیان و تەنانەت بەکەڵکیش بێتە بەر چاو، یان بکرێ وا لێکی بدەیەوە کە ڕەنگە لە خزمەت پەرەسەندنی ئابووری و ڕەخساندنی هەلی کار و پیشە و ناساندنی کولتوور و شوناسی کورددا بێت، بەڵام بە دیوی شاراوەیدا، ئەم ڕەوتە بەشێک لە ڕێوشوێنە نەرمەکانی هێژمۆنخوازییە، ڕەوتێک کە بە دەموچاوێکی ڕازاوە و ڕواڵەتێکی مرۆییەوە، بیرگە و شوناسی سیاسیی نەتەوەیەک بەرەبەرە سڕ دەکات و هێزی بەرەنگاری و خۆڕاگری تێیدا تەفروتوونا دەکات.

توریزم وەکوو ئامرازێکی زاڵبوونی داگیرکەر:

توریزم ئەگەرچی لە بنەڕەتدا بە یەکێک لە پێنوێنەکانی گەشەسەندن و پتەوکردنی بنەماکانی ئابوورییەکی گەشەخواز دەژمێردرێت، بەڵام هێندێک جار دەتوانێ وەکوو ئامرازێک بۆ تێکدان و ڕووخاندنی بناغەکانی کۆمەڵگە و توانەنەوە و سڕینەوەی نەتەوەیەک ڕۆڵ بگێڕێت.

لە کۆمەڵگەیەکی داگیرکراوی وەک ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا کە دەسەڵاتی داگیرکەر بەردەوام وەکوو بێگانە، فاکتەری دژەتەناهی و "دار الحرب" چاوی لێ دەکات، لە شێوازگەلی جۆراوجۆری سەرکوت، دەستوەردان، تواندنەوە و هەموو شێوە نەرم و ڕەقەکانی شەڕ بۆ بەرپەرچدانەوەی ڕێکخستنە ڕەسەنەکانی کۆمەڵگە و دژایەتیکردنی ڕەوتی شوناسخوازیی خەڵک و پێشگرتن بە هەر جۆرە کۆبوونەوەیەکیان لە دەوری مانیفێستی خەباتێکی ڕزگاریخوازانە کەڵک وەردەگیرێت.

لەو پرۆسەیەدا، "ئەویدیی بەهێز" ڕۆژ لە دوای ڕۆژ بە دزەکردنی زیاتری بۆ نێو خاکی کوردستان، هەم زەوی داگیر دەکات و هەم دەیهەوێ زەین و هەستی خەڵک، بە واتایەکی دیکە خۆیان وتەنی دەیانهەوێ "فتح القلوب" بکەن. بوونی بەردەوامی توریست و کۆچبەرە ناخۆجێییەکان، بەرەبەرە ئاڵوگۆڕ بەسەر بەها کولتوورییەکان و پێوەرەکانی جوانیناسیی کۆمەڵگەدا دەهێنێت.

لە ئەنجامدا، جلوبەرگ، زمان، مۆسیقا، دابونەریتەکان، بەها نەتەوەییەکان، پێناسەی تاکەکان بۆ ڕەسەنایەتی، شوناس و نیشتمان و تەنانەت سیمای شارەکانیش بەرەو ئەو دیمەنە دەڕوات کە لە دەرەوە ئاراستە دەکرێت و دەسەپێنرێت.

هێندێکی دیکە لە ئاکامەکانی ئەم شێوازە لە سڕینەوە و سەرکوت و نێوبەتاڵکردن بریتین لە: کۆچی بەلێشاو و بێسەروبەری لاوانی کورد بۆ شارە گەورە خاوەن پیشەسازییەکانی ئێران و دەرەوەی وڵات لە لایەکەوە و کۆچی پێچەوانەی خەڵکانی بێگانە بۆ ناوچە چۆلکراوەکانی کوردستان لە لایەکی دیکەوە، کاولکردن و تێکدانی ژینگە و تاڵانی زیاتری سەرچاوەکان.

ئەو گۆڕانکارییانە لەوانەیە لە سەرەتادا زۆر شۆکهێنەر نەبن و کاریگەرییان لەسەر وشیاریی کۆمەڵگە تا ئاستی ڕاچڵەکاندن نەبێت، بەڵام بە زووترین کات وەک مۆریانە ڕەگ و ڕیشەی شوناسی نەتەوەیی و لانکەی خەباتی لەمێژینەی کورد دەکرووژێنن و ئەو داربەڕووە ئەستوورە کە لە قووڵاییەکانی مێژووی زاگرۆسدا بنجی داکوتاوە، بەبێ زەبری تەور و مشار، ئەنجنئەنجن دەکەن.

کۆمەڵناسانی وەک کالینز لە پێوەندی لەگەڵ خەسارە کولتوورییەکانی توریزم لە کۆمەڵگەکانی وڵاتانی موستەعمەرەدا باس لە دەستەواژەی "ترازان و توانەوەی کولتووری" دەکەن کە مەبەست لەوە ڕەوتێکە کە تێیدا، گۆڕانکارییەکان لە کولتووری کۆمەڵگەی خانەخوێدا سەرەتا بە کاتی و زووتێپەڕ و کەمبایەخ دێنە پێش چاو، بەڵام بەرەبەرە ڕەهەندی کۆڵۆنیالیستی و کاولکارانە بە خۆوە دەگرن.

چارلسۆن لەو پێوەندییەدا لە دەستەواژەی "بە توریستیکرانی کولتووری کۆمەڵگەی خانەخوێ" کەڵک وەردەگرێت. بەو واتایە کە توریزم و وەرگرتنی کۆچبەر سەرەتا بۆ ئەو کۆمەڵگەیە دەبێتە خوو و عادەت و دواتر دەبێتە جۆرێک لە هێژامەندی و ئەرکی ئەخلاقی و کۆمەڵایەتی و یەکێک لە کۆڵەکەکانی شوناسی کۆمەڵگە و دەکرێ بڵێین کۆمەڵگەی قوربانی بە جۆرێک گیرۆدەی دەبێت کە ڕزگاربوون لێی ئەستەم بێت.

ئەو چەشنە توریزمە هەروەها دەتوانێ ببێتە سەرچاوەی جۆرێک لە دووبەرەکی و لێکترازانی کۆمەڵایەتی، بەو واتایە کە توێژی لاوان دەکەونە داوی سەرنجڕاکێشبوونی ڕواڵەتیی هێما و توخمەکانی کولتووری هەناردەکراوی بێگانە و هەوڵ دەدەن بە قبووڵکردنی ئەو کولتوورە، نەریتە کولتوورییەکانی خۆیان لەگەڵی بگونجێنن، لە لایەکی دیکەوە، بەساڵاچووان زیاتر هەست بە مەترسی دەکەن و پێداگری لەسەر پاراستن و مانەوەی دابونەریت و توخمەکانی پێکهێنەری شوناسی خۆیان دەکەن، کە ئەم پێکناکۆکییە کۆمەڵایەتییە نێوخۆییە دەتوانێ ببێتە هۆی ئەوەی کە درز و کەلێن بکەوێتە نێو بنەماڵەکان و کۆچی بەربڵاوی لاوان بە شێوەی تۆران و هەڵاتن لە شار و ناوچەکانیان و تەنانەت بەجێهێشتنی وڵات ڕوو دەدات کە بەو هۆیەوە چۆلبوونی وڵات و پیربوونی ڕێژەی حەشیمەتیش بە کێشە و نەهامەتییەکانی دیکەی کورد زیاد دەبێت.

ئامانج لە وەها سیاسەتێک ئەوەیە کە لاوان لە بەرانبەر هێما و بەهاکانی تایبەت بە توریستەکاندا هەست بەوە بکەن کە ئاسۆیەکی نوێ لە بەرچاویاندا دەرکەوتووە، کە ئەوەش دەبێتە هۆی سەرهەڵدانی جۆرێک بەربەرەکانیی نێوخۆیی لەگەڵ بەساڵاچوانی بنەماڵەکانیان کە سەرکەوتن تێیدا بە واتای ئەنتێگراسیۆن و تێکەڵبوونی کۆمەڵایەتی لەگەڵ داگیرکەر و کاڵبوونەوەی شوناسی کۆمەڵگەیە و لێرەدایە کە هێزی مرۆیی داگیرکەر لە بۆسەدایە تاکوو بەبێ هیچ تێچوو و توندوتیژییەک لەسەر خوانی تاڵانی وڵاتێکی چۆلکراو و بەتاڵبوو لە هێزی بەرەنگاری دابنێشێت.

جامایکا کین کید لە پەرتووکی "بستێک خاک"دا لەمەڕ کاریگەرییەکانی توریزمی کۆلۆنیالیستی، بە هێنانەوەی نموونەیەک لەو باوەڕەدایە کە کۆلۆنیالیستە بریتانیاییەکان، لەبەر ئەوەی کە نەیاندەتوانی بریتانیا لەبیر بکەن، دەچوونە هەر شوێنێک، هەوڵیان دەدا وەک وڵاتەکەی خۆیانی لێ بکەن، بەڵام بەهۆی ئەوەی کە هیچ وڵاتێک ناتوانێ دەقاودەق ببێتە بریتانیا، ئەو بابەتە کێشە و ئاریشەی زۆری بۆ خەڵکی خۆجێیی دروست دەکرد کە زۆریان هێشتا چارەسەر نەکراون. ئەو بابەتە ڕێک وەک هەڵسوکەوتێکە کە ئێرانییەکان بەرانبەر بە ناوچەکانی وەک گیلان و مازندەران و کوردستان گرتوویانەتە پێش.

چارەنووسی گیلان و مازندەران لەو پێوەندییەدا، ئاوێنەیەکی باڵانوێنی چارەنووسی داهاتووی کوردستانی توریستییە کە لە بەردەممانداییە. ئەو دەڤەرانە بە درێژایی مێژوو، شوێنی گەلانێکی خاوەن شارستانیەتی زێڕین و شوناسی سەربەخۆ و توانای خۆڕاگری لە بەرانبەر هێزە بێگانەکاندا بوونە و ناوی جەنگاوەرە تۆقێنەرەکانی دەیلەمی و گیلەک هەمیشە مۆتەکەیەک بۆ دوژمنانیان بووە، بەڵام لەو کاتەوە کە دێوەزمەی مۆدێرنیتەی ئێرانی ئەو دەڤەرانەی کردە ئامانجی توریزم و شوێنی سەیران و ڕابواردنی خەڵکی شارە گەورەکانی ئێران، شوناسی مێژوویان لە گەمارۆی ڤێلاکان، شەپۆلەکانی کۆچبەر و توریست و لەنێوچوونی خۆبژیویی ئابوورییە جاراندا کاڵ بووەوە و ڕووخا. بۆیە هەر ئەو خەڵکەی کە ڕۆژگارێک هێمای کۆڵنەدان و خۆڕاگری بوون، هەنووکە لە ئاوێنەی زەینی کۆمەڵگەی ئێرانیدا تا ئاستی تیپێکی کولتووریی لاوەکی و بێ مەترسی دابەزیون. بۆ نموونە، کەسایەتیی تیپیکاڵی گیلەک لە جیهانی زەینی ئێرانییەکاندا، لە جەنگاوەرانی ئازای وەک "سپەهداری ڕەشتی" و "میرزا کووچەک خان"ەوە دابەزی بۆ "میری" کاراکتێری ناسراوی فیلمە فارسییەکانی سەردەمی شا، بە جۆرێک کە تەنانەت میواندۆستی و دڵپاکیی ئەو خەڵکەش وەکوو "بێغیرەتی" و ناو و ناتۆرەی ناموسیی جۆراوجۆر خوێندنەوەی بۆ کرا.

دروستکردنی ئەو چەشنە کەسایەتییە تیپیکاڵە یەکێک لە پێداویستییە سەرەکییەکانی داگیرکاری و ئیستعماری ئێرانی بوو، تاکوو بۆ زەوتکردن و دەستبەسەرداگرتنی سەرچاوە دەوڵەمەندەکانی نەتەوەی کاسپیەن، خەڵکی ناوچە بیابانییە فارسنشینەکان بۆ کڕینی ملک و زەوی و ڤێللاسازی و شارۆچکەسازی لە قووڵایی دارستان و بژوێن و لێرەوارە سەرسەوزەکانی ئەو ناوچەیەدا هان بدرێن

ئێستا دەیانهەوێ هەمان ئەو سیناریۆیە لەسەر کوردستانیش جێبەجێ بکەن. بە هەڵکەوت نییە کە هەوڵ دەدەن جۆرێک لە کاراکتێر و سێلێبریتیی بە ڕەچەڵەکی کوردی ڕاهێنراو یان ڕێگەپێدراوی خۆیان لە جێی ئۆستوورەکانی شۆڕش و خەباتی کوردستان لە زەینی خەڵکدا بچێنن، کاراکتێری "پێشمەرگە"، بە پێوەلکاندنی پاشگری "موسڵمان" زەوت و نێوبەتاڵ بکەن و پاشان بۆ ئەوەی بە تەواوی لە گۆڕەپانی سیاسی و کۆمەڵایەتیی ئێران و کوردستان بیسڕنەوە، کۆمەڵێک کاراکتێری دیکەی وەک کۆڵبەر و فوودبلاگێر و کەسایەتییە ئینستاگراملییەکان و... زەق دەکرێنەوە، چیا سەرکەشەکانی کوردستان کە لە بیرگەی گشتیدا بە درێژایی مێژووی هاوچەرخ، هێمای بەرخۆدان بوونە و وەکوو سەنگەری پێشمەرگە و مەتەرێزی پڕ ڕەمز و ڕازی خەباتگێڕانی ڕێگای ئازادی، سیمایەکی تۆقێنەریان بۆ چەکدارانی داگیرکەر و کولتووری سیاسی و بیرگەی گشتیی کۆمەڵگەی ئێرانی هەبووە، ئێستا وەکوو سروشتی ناوازە و سەرنجڕاکێشی کوردستان دەناسێنرێن و دیمەنەکانیان دەکرێتە باکگراوندی کلیپ و ڕێکلام و هەڵپەڕکێی بلاگرەکان و سەمای ئێرانییەکان دروستکردنی بەنداوەکان و دەریاچە دەستکردەکان، خانووە توریستییەکان و دیاریکردنی گوندەکان وەک ئامانجی گەشتوگوزار، زێدەڕۆیی لە بەڕێوەبردنی جێژن و بۆنەی داهێنراو و تازەباو بە مەبەستی ڕاکێشانی زیاتری توریست و کردنەوەی درگا بە ڕووی ئێرانییەکاندا بۆ سەردانی دوورترین ناوچە سنوورییەکانی کوردستان بۆ ئەوەی کە لە داهاتوودا بیر لە نیشتەجێبوونی یەکجاری لە کوردستاندا بکەنەوە، ڕەوتێکە کە بە پشتیوانیی ئۆرگانە ئەمنی و ئابوورییەکانی ڕێژیم دەچێتە پێشەوە تاکوو هەم ئاڵوگۆڕ بەسەر دیمەنی سیاسیی کورد و کوردستاندا بهێنێ و هەم بەستێن بۆ داگیرکردن و دەستبەسەردا گرتنی بەکاوەخۆی ملک و زەوییەکانی کوردستان خۆش بکات.

لەو پێوەندییەدا، سەرەتا کوردەکان وەکوو خەڵکێکی تێکڕووخاو، سووکایەتیپێکراو، دەستەمۆکراو و هەمیشە ئامادە بۆ کڕووزانەوە و پاڕانەوە لە زەینی ئێرانییەکاندا وێنا دەکرێن. ئەو سەرلەنوێ پێناسەکردنە، هەمان سیاسەتی لەمێژینەی "خەساندنی" کولتووری نەتەوە ستەملێکراوەکانە؛ کولتوورێک کە تێیدا شانۆگەری و خۆنواندن جێگای ناڕەزایەتی، و ڕێکلام بۆ شوێنە گەشتیارییە سەرنجڕاکێشەکان جێگای خەبات و بەرخۆدان دەگرنەوە.

لە هەنگاوی دواتردا، بە کەڵک وەرگرتن لە ئاسەوارە دەروونییەکانی ئەم وێناکردنە لە زەینی داگیرکەر و داگیرخوازدا و بە نیشاندانی دیمەنە سەرنجڕاکێشەکانی کوردستان وەکوو بەهەشتی بەڵێندراوی توریزم و دەرفەتێکی زێڕین بۆ مامەڵەی ملک و زەوی، ئێرانییەکان کە هێشتا هەست بە ترسێکی قووڵ لە لایەنە سیاسییەکانی کولتووری کورد و کەشی خەباتگێڕانەی زاڵ بەسەر کۆمەڵگەی کوردستاندا دەکەن، بەرەبەرە ترسیان دەشکێت و دەتوانن بە فرت و فێڵ و هەڵخەڵەتاندنی خاوەنە ڕاستەقینەکانی ئەم خاک و وڵاتە، بۆ کڕینی زەوی و زار و داگیرکردنی بێدەنگ، ڕوو لە کوردستان بکەن.

باشترین پێناسە بۆ ئەو جۆرە پێوەندییە، وتەیەکی بەناوبانگی جۆمۆ کنیاتا، ڕێبەری بزووتنەوەی سەربەخۆیی وڵاتی کنیایە کە کاتی خۆی وتبووی: "کاتێک کە بانگخوازانی مەسیحی هاتنە ئەفریقا، ئێمە زەوییەکانی خۆمانمان لە دەستدا بوو و ئەوان کتێبە پیرۆزەکەیان. ئەوان پێیان وتین وەرن با دۆعا بکەین. هەربۆیە ئێمە چاومان داخست تاکوو دوعا بکەین. کاتێک کە چاومان کردەوە، ئەوان زەوییەکانی ئێمەیان لە دەستدا بوو و ئێمە کتێبە پیرۆزەکەی ئەوان"

وتەی کۆتایی:

توریزم لە کوردستان، ئەگەرچی بەڕواڵەت لەژێر ناوی بووژانەوە و پەرەپێدانی ئابووریدا خۆ دەنوێنێ، بەڵام بە دیوە شاراوەکەیدا هەڵگری جۆرێک لە بەرهەمهێنانەوەی پێوەندیی داگیرکەر و داگیرکراوە، شێوازێک لە کۆڵۆنیالیزمی نەرم کە لە جیاتی زمانی زۆر و سەرکوت، لە وێنە و ڕیکلام و دزەکردنی بەکاوەخۆ کەڵک وەردەگرێت. ئەم شێوازە لە توریزم، بە جوانکردنی سیمای داگیرکاری و گواستنەوەی بەرەبەرەی حەشیمەت، ڕێگا بۆ گۆڕانکاری لە پێکهاتەی کولتووری و توانەوەی شوناسدا خۆش دەکات. بۆ گەیشتن بەم ئامانجە، سروشت و کولتووری کوردستان وەکوو کاڵا و شمەکێک بە کار دەهێنرێن و شوناس، بیرگەی مێژوویی و کەشی خەباتگێڕانەی کۆمەڵگەی کوردستان لەژێر پێستی کۆمەڵێک دروشمی وەک پەرەپێدان و ئاوەدانیدا هێورهێور کاڵ دەبنەوە و دەتوێنەوە.

کوردستان هەنووکە لە خاڵێکدا ڕاوەستاوە کە دەبێ لەنێوان "گەشەسەندنی خۆڕسک و خۆویستانە" و "پێشکەوتن لە ڕوانگەی بەرژەوەندیی داگیرکەرەوە" یەکێکیان هەڵبژێرێت.

لەو نێوانەدا، ئەوەی کە پێویستمان پێیەتی نەک ڕەشکردنی یەکجاریی توریزم، بەڵکوو سەرلەنوێ پێناسەکردنەوە و خەسارناسیی هەمەلایەنە و گرێدانی بە ستراتیژیی خەوشهەڵنەگری ڕزگاریی نیشتمان لە هێژمۆنی داگیرکەرە.

توریزم لە کوردستاندا دەبێ هەڵقوڵاوی ناخی کۆمەڵگە و هەڵهێنجراوی بەرژەوەندی و پێویستییە ستراتژیکەکانی نەتەوەی کورد بێت، کار بۆ پاراستنی یادگەی مێژوویی، کولتوور و شوناسی نەتەوایەتی بکات و لەجیاتی جوانکردنی سیمای ناحەزی داگیرکاری و کاڵکردنەوەی هێڵە جیاکەرەوەکانمان لەگەڵ داگیرکەر، ڕچەشکێنی ڕێگایەک بەرەو بەهێزکردنی هاوپێوەندیی نەتەوەیی و جێگیرکردنی بیرۆکەی ڕزگاری و باوەڕبەخۆبوونی نەتەوەی کورد بێت.

هەڵبەی شانۆ و شۆڕش

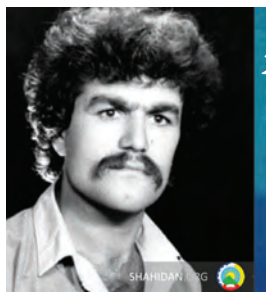

بەربەیانی دەبیە باسی گەرمی ڕۆژێکی درێژ دەبیە دەسپێکی وڵاتێکی لەنێو ئەفسانەدا

شەهید محەممەدعەزیز قادری

برایم چووکەڵی

ئەوانەی لەپێناو وەدیهێنانی ئامانجە پیرۆزەکانی نەتەوەکەیاندا ڕاپەریون، بیریان لەوە کردۆتەوە کە لە وانەیە خۆیان هیچ کات بەروبوومی ئەم دارە پیرۆزەیان بە قسمەت نەبێت، کەچی دیسانیش بە تین وگوڕتر لە جاران ڕێگەی سەخت و پڕ لە کەند و لەند هەڵدێر و گەوەیان بڕیوە، چونکی ئەم مرۆڤانە بۆ ئەوە ڕانەپەڕیوون خۆیان وەک تاکە کەس ئازاد بکەن بەڵکوو ئەوان بە مەبەستی ئازادکردنی نیشتمان و نەتەوە بندەست و چەوساوەکەیان ڕێگەی خەبات و بەرخۆدانیان گرتۆتە پێش و ئیمانیان بەو ڕاستیە هێناوە کە ئەو ڕێچکەیەی شکاندوویانە کوێر نابێتەوە و پڕ ڕێبوارتر لە پێشوو، دەبێتە ڕێبازێکی پیرۆز بۆ نەوەی داهاتوو.

حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران و بزووتنەوەی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان، خاوەنی مێژوویەکی گەورە لە فیداکاری و قوربانیدانن. لە ڕیزی تێکۆشەرانی ئەم حیزبە و خەباتی ڕزگاریخوازانەی نەتەوەکەمان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، ناوی سەدان و هەزاران قارەمان دەبینرێ کە بەداخەوە هێشتا ئەو دەرفەتە بۆ زۆربەی زۆریان نەڕەخساوە، تا ڕۆڵەکانی نەتەوەکەیان بەو جۆرەی پێویستە، بیانناسن. حەمەعەزیز قادری، یەک لەو قارەمانانەیە کە هەموو تەمەنی بۆ نەتەوەکەی تەرخان کردبوو.

شەهید محەممەدعەزیز قادری ساڵی ١٣٣٤ی هەتاوی لە بنەماڵەیەکی نیشتمانپەروەری ئاوایی "نەروێ"ی سەر بە شارستانی پاوە چاوی بە دنیای پڕ لە کوێرەوەری کردەوە. بەرەبەرە قۆناغی منداڵی تێپەراند و بەهۆی گیروگرفتی ژیان بە ناچاری ڕووی لەک اری تاقەتپرووکێن کرد و بۆ پەیداکردنی بژێوی باشتری بنەماڵە شانی دایە بەر کاروکاسبی. حەمەعەزیز تاڵی و سوێرییەکانی ژیانی بەتەواوی چێشتبوو و کاتێک شۆڕشی گەلانی ئێران بە دژی ڕێژیمی پاشایەتی دەستی پێ کرد، ئەو کە بە چاوی خۆی زوڵم و ستەمی ڕێژیمی شای دیبوو، چالاکانە بەشداریی لە خۆپیشاندانەکاندا کرد. پاش ڕووخانی ڕێژیمی شا و هاتنەسەرکاری ڕێژیمی ئاخوندی و زەوتکردنی دەسکەوتەکانی شۆڕش لە لایەن ڕێژیمی تازەوە، و کاتێک کە ڕێژیم هێرشی هێنایە سەر کوردستان، پێوەندیی بە تەشکیلاتی حیزب لە شاری نەوسوود گرت. پاش فتوای خومەینی و هیرش بۆ سەر خەلکی کوردستان لە هاوینی ساڵی ١٣٥٨ی هەتاوی حەمەعەزیز چەکی شەرەفی لە شان کردو لە هێزی شاهۆ سازمان درا و ئەرکی دیفاع لە خاکی کوردستانی گرتە ئەستۆ و قۆڵیبۆ بەربەرەکانی لەگەڵ ڕێژیمی کۆنەپەرستی ئاخوندی و دیفاع لە ماف و ئازادییەکانی گەلی کورد هەڵماڵی.

محەممەدعەزیز قادری هەموو ژیانی خۆی بۆ خزمەت بە حیزب و گەلەکەی تەرخان کرد. لە شەڕەکانی ناوچەی هەورامانداو بەشداریی چالاکانەی کرد. ئەو لاوێکی هێدی، هێمن‌و لەسەرەخۆ بوو، هەر لەو کاتەشدا پێشمەرگەیەکی ئازا، قارەمان و خاوەنی ئیمانێکی شۆڕشگێڕانە بوو. فیداکاری، لێهاتوویی، ئازایەتی، و لێوەشاوەییەکەی بوونە هۆی ئەوە پلەکانی پێشمەرگایەتی ببڕێ و لە هێزی شاهۆدا بەرپرسایەتیی سەرپەل، فەرماندەری لک و سەرئەنجام فەرماندەری هێزی شاهۆ وەربگرێ. حەمەعەزیز لە زۆربەی مەئموورییەتەکانی حیزبدا بەشدار بوو. لە زۆر عەمەلیاتی قارەمانانەدا بەشداریی کرد، ئەو مەسئوولییەتەی بە دلسۆزییەوە لە ناوچەکانی هەورامان جوانرۆ و دالاهۆ بەرێوە برد، سەرەڕای ئازایەتی و لەخۆبوردوویی، کوڕێکی دڵپاک، بەڕەوشت بوو و هاوسەنگەرانی کردبوویانە سیمبولی خۆشەویستی و ببوو بە نموونەی قارەمانێکی چاونەترسی نێو قارەمانانی هێزی شاهۆ.

حەمەعەزیز قادری بەداخەوە ڕۆژی ٢٨ی ڕەزبەری ساڵی ١٣٧٥ی هەتاوی لە کاتێکدا لە مەئموورییەتێکی حیزبی لەگەڵ ٦ هاوسەنگەری دیکەی لە ناوچەی هەورامان دەگەڕانەوە بەپێی پیلانێکی خائینانەی بزووتنەوەی ئیسلامی تەحویلی ڕێژیمی کۆماری ئیسلامی درانەوە و بەو شێوەیە قۆناغێکی تازە لە ژیانی سیاسیی حەمەعەزیز قادری لە نێو زیندانەکانی کۆماری ئیسلامی دەستی پێکرد.

لەو ٧ کەسە لە زیندانی ڕێژیم کەوتنە بەر ئازار و ئەشکەنجەیەکی درندانە، یەکیان ڕزگار بوو. جەللادانی ڕێژیم زۆریان هەوڵ دا بەچۆکیان دابێنن و ئیرادەی پێشمەرگانەیان تێک بشکێنن، بەڵام ئەوان کە ئیمانیکی قووڵیان بە حیزبەکەیان بوو، لێوە ئەمینداریەکانیان هەڵنەپچڕی و دڵی خۆیان کردە گەنجینەی سەر بە مۆری نهێنییەکانی حیزب. ئەوان زیندانیان کردە مەیدانی شەڕ و بەربەرەکانی لەگەڵ ڕێژیمی ئاخوندی و لەم بوارەشدا ڕووسوور هاتەدەر و نیشانیان دا کە بەراستی پێشمەرگەی حیزب و گەلەکەیانن. ڕێژیمی دژی گەلی کاتێک زانی کە ناتوانێ بەسەر ئیمانی کورانی دێموکراتدا سەرکەوێ، حەمەعەزیز قادریی لەگەڵ ٥ تیکۆشەری دیکە بە ناوەکانی ئەرشەد ڕەزایی، یونس محەممەدپوور، عەدنان ئیسماعیلی، موزەفەر کازمی و مەعرووف سوهرابی ئێعدام کرد، بەم شێوەیە ژیانی جەستەیی حەمەعەزیز و هاوڕیانی کۆتایی هات، بەڵام ناو و یاد و ڕێبازیان بۆ هەمیشە بەزیندوویی مایەوە. بەدڵنیایی ئەو پۆلە هەڵۆیەی چیاکانی شاهۆی سەربەرز بوون کە ڕێژیمی کۆنەپەرەستی هیچکات نەیتوانی دەستی بە شابااڵی ئەوان ڕابگا و خوێناویی بکا. بەڵام هەم کۆماری ئیسلامی و هەم ئەو خۆفرۆشانەی دەستیان لە داوخستن و پاشان ئێعدامی ئەم پۆلە پێشمەرگەیەدا هەبوو، بەو کارە دزێوە پەڵەیەکی ڕەش بۆ هەمیشە بە نێوچاوانی خائینان و خۆفرۆشان دەمێنێتەوە. ئەوان بۆ هەمیشە ڕووڕەشی مێژوون و ڕۆژێک دادێ کە سەری شۆڕیان لە دادگای خەڵکدا دابخەن.

ڕۆڵ و بەشداریی ژنان لە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێراندا (١٩٤٥–١٩٩٠)

– کوێستان نستانی
– د. هۆشمەند عەلی

(دامەزراندنی یەکیەتیی ژنانی کوردستان)

چەند ڕۆژ دوای دامەزراندنی یەکیەتیی ژنانی کوردستان، ژنان یەکەمین کۆنفڕانسی خۆیان لە خانەی فەرهەنگی کوردستان لە مەهاباد پێکهێناوە. لەو کۆنفڕانسەدا مینا خانمی قازی ئەرکی سەرۆکایەتیی کۆمیتەی ژنانی لەئەستۆ بوو، لەگەڵ (خانم گەوهەر تاجی سەدری قازی، ویلما سەیادیان، فەریدەی زەندی، ساحبەی یاهوو، شاسوڵتان فەتاحی قازی، خەدیجە حیدەری و عیفەت قازیی کچی پێشەوا قازی محەممەد) وتاریان خوێندۆتەوە و بەتێکڕا لە وتارەکانیاندا هانی دایک و باوکانیان داوە تا منداڵەکانیان بنێرن بۆ خوێندنگە و هەوڵ بدەن نەخوێندەواری لە کوردستاندا بنبڕ بکەن. هەروەک لە وتارەکەی حەفیفەخان قازی و عیسمەت خانی کچی پێشەوادا هاتوە:"خانمەکان! گەورە مەسەلەیەکی مەشهوورە شێر چ نێر چ مێ، کورد خۆ بە شەهادەتی هەموو دونیایە لە هەموو کەس ئازاترە، ئەدی چۆن دەبێ بەخسووس دە دونیای ئەمڕۆدا کە لە هەموو دەوڵەتێکی پیاو و ژن پێکەوە کاری وڵاتی خۆیان ئیدارە دەکەن، بۆ ئیدارەی وڵاتیش خوێندن و نووسین لازمە، بەڵکوو لەگەڵ کابانی و خانەداری و منداڵ بەخێوکردنیش هەرچی عیلم و سەواد زیاتر بێ لەگەڵ قومقومەی سیری و لایی لایی لانکێ خۆشەویستی و نیشتمانپەرەستیی میللی فێری منداڵ بکرێ قەت لە بیری ناکا، میللەتێکی ئەو نەوعە دایکانەی هەبێ ڕۆژ بە ڕۆژ سەرکەوتوو دەبێ دە جا وەرن بۆخۆتان و منداڵان بخوێنن و وڵاتی خۆمان بە عیلم و سەنعەتی بڕازێنینەوە.

خانمان و خۆشکانی خۆشەویست! تەماشای شاری مۆسکۆ بکەن، ببینن لە سایەی عیلم و فەرهەنگ چی لێ هاتووە، تەماشای ئەو کتێبخانە و بینا و ساختمان و مۆزەخانە و سینەما و خوێندنگەیانە بکەن هەموو ئەوانە لە سایەی خوێندندا دروست بوون، چی دەبێ ئێمەش بخوێنین و لە سایەی عیلم و زانستەوە مۆڵکی خۆمان سەربەرز بکەین. ئێمەی ژنان دەبوو ئاهەنگی زیاتر بگێڕین بۆ ئازادیمان تا هەموو جیهان بزانێ ژنی کورد زیاتر لە پیاوان ئازادیی خۆش دەوێ"(گەوهەری، ٢٠١٧، ٢١١؛ موجاب ،٢٠٠١، ٢٨).

هەر لەو چوارچێوەیەدا، خاتوو (ویلما سەیدیانی) لە وتارێکدا وتوویەتی:"پێویستە ژنان خوێندەوار بن و یارمەتیدەری گەورەی پیاوان بن و نابێ ئێمە هەمیشە چاوەڕێی هاوسەرەکانمان بین پارە و جلوبەرگ و زێڕمان بدەنێ. خانمە بەڕێزەکان منداڵەکانتان بەدبەخت مەکەن و لە چوارچێوەی ماڵدا مەیانهێڵنەوە، بیانێرن بۆ خوێندنگەکان تا بەرگری لە مافە نەتەوەییەکانیان بکەن بۆ ئەوەی ژنی کورد هاوشێوەی ژنە شارستانییەکان لە دەرەوە کار بکەن"(موجاب، ٢٠٠١، ٢٧).

ئەوەی گرنگە ئاماژەی بۆ بکرێت، ئەوەیە بەهۆی چاکسازییە ڕووکەشەکانی بنەماڵەی شاهەنشاهی و پەرەدان بە ناسیۆنالیزمی ئێرانی بەگشتی گرنگی ئەوتۆ بە کردنەوەی خوێندنگە لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان نەدرابوو، هەربۆیە ڕێژەی نەخوێندەواری بەگشتی کەم بووە (گەوهەری، ٢٠١٧، ٢١٢)، دوای دامەزراندنی کۆماری کوردستان و لە دوای پێکهێنانی کابینەی ئەم کۆمارە کە لە ڕۆژنامەی "کوردستان"ی ئۆرگانی حیزبی دێموکرات لە مانگی تشرینی دووهەمی ساڵی ١٩٤٦بڵاو کراوەتەوە، دوای ئاهەنگێڕان بۆ سەربەخۆیی کوردستان لە ٢٢ی کانوونی دووهەمی ١٩٤٦، ٢٣ کەس لە کاربەدەستانی کۆماری کوردستان وتاریان بۆ جەماوەری کوردستان داوە، (دوو) لەو کەسانە دوو مامۆستای ژن بوون، لە وتارەکانیاندا سەرەڕای ڕەخنەکانیان ئاماژەیان بۆ خوێندەواریی ژنان و هەوڵدان بۆ پێشکەوتنەکانی ژنان کردوە، هەروەک خەدیجەی مەجیدی، کە مامۆستای خوێندنگای پەروانەی کچانی مەهاباد بووە، لە وتارەکەیدا ئاماژەی بۆ ئەوە کردوە و وتوویەتی:"خۆشکە بەڕێزەکان ئێستا با تەماشای برا ئازیزەکانمان بکەین و دەست بخەینە ناو دەستی یەکتری، چونکە من وای دەبینم، نیشتمانی دایک چاوەڕوانی کچەکانیەتی دەست بە کار بن و دەست بە خوێندن و فێربوون بکەن. جیهانی ئەمڕۆ پێویستیی بە کچان و کوڕانە دەست لەناو دەستی یەکتر کار بۆ ڕزگاریی نیشتیمان بکەن" (ڕۆژنامەی کوردستان، ١١ی فێوریيە ١٩٤٦، ١). هەروەها کوبرا عەزیمی لە وتارەکەیدا هانی کچان و بنەماڵەکانیانی داوە لەپێناو ڕۆشنبیرکردنیان هەوڵ بدەن و لە هەمانکاتدا ڕەخنەی لە خەڵکی مەهاباد گرتووە، چونکە وتوویانە "کچەکانمان نانێرین بۆ خوێندنگا و بەو هۆیەوە ڕەوشتی تێک دەچێت و تەنانەت کە ئێمە دەبینن بە بێزەوە سەیرمان دەکەن و، دەڵێن ئەوانە مامۆستان! ئێوە سەیری کتێبە بیانییەکان بکەن، بۆ ئێمە وەک ئەوان مرۆڤ نین؟ بۆچی لە شارێکی وەک مەهاباد ئێمە ژنێکمان نیە نەشتەرگەر یان ددانساز بێ، بۆیە کچەکانتان بنێرن بۆ خوێندنگە "(موجاب، ٢٠٠١، ٢٩).

هەر بۆ ئەم مەبەستەش، لە ڕۆژنامەی "کوردستان"دا وەک ئاگادارییەک بڵاو بۆتەوە و ئاماژەی بۆ کراوە، بەتەواوی خەڵکی شاری مەهاباد ڕادەگەیەنرێت لەسەر ئەمری پێشەوا قازی محەممەد و قەراری حیزبی دێموکراتی کوردستان لەوە بەولاوە پێویستە بۆ پەرەپێدان و ڕەواجی زمانی کوردی و لەو تاریخە بەولاوە تا ١٠ڕۆژی دیکە هەر کەسێک کچ و کوڕی هەبێ و تەمەنی گەیشتبێتە خوێندن دەبێ بنێردرێتە خوێندنگا و هەرکەس لەو ئەمرە ڕووی وەرگێڕێ بە توندترین موجازات تەمبێ دەکرێ". (کۆمیتەی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستان/ مەعاونی حیزب تەهازادە)، (ڕۆژنامەی کوردستان، ١١ی ژانویەی ٤،١٩٤٦)

لێرەدا بۆمان ڕوون دەبێتەوە، لە ڕوویی سیاسیی و قانوونییەوە حیزبی دێموکرات بێجگە لەوەی گرنگیی داوە بە خوێندن بە زمانی کوردی، لە هەمانکاتدا دایک و باوکانی ئەرکدار کردوە لەپێناو خوێندنی کچ و کوڕەکانیان و کردنەوەی دەروازەیەکی نوێ بە ڕووی کچانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا، چونکە هەتا ئەوکات بەهۆی کولتوور و داب و نەریتی زاڵ بەسەر کۆمەڵگەدا کچان بەو ڕێژەیەی پێویست بووە دەرفەتی خوێندنیان بۆ نەڕەخساوە (باڵەکی، ٢٠١٦، ٣٢). هەروەک دەبینرێ و جێگای سەرنجە، جگە لە ژنان، خودی سەرۆککۆماریش بەتەنگ ڕەخساندن و پێشخستنی خوێندنی کچان و ژنان بووە و بۆ نموونە: لە شاری شنۆ یەکەم خوێندنگەی کچانی کردۆتەوە و تەنانەت حەسەنی کازمی بەڕێوەبەری خوێندنگە لە وتارێکدا، کە لە ڕۆژنامەی "کوردستان"دا بڵاو کراوەتەوە جەختی لەسەر ئەوە کردۆتەوە، پێویستە سپاسی سەرۆککۆمار بکرێت، بۆ ئەو خزمەتگوزارییە و بە گرنگی و بایەخەوە بڕوانێتە ئەو هەنگاوە و کچەکانیان بنێرین بۆ خوێندنگە، چونکە کوردستانێکی ئازاد پێویستیی بە ژنانی خوێندەوارە و ئازادی و خوێندن لە یەکتری جودا نین و بەرزترین دەسکەوت ئەوەیە کە وەک پیاوان بن و ژنی نەخوێندەوار بارە بەسەر نەتەوە و نیشتمانەکەیدا، بۆیە دەبێ بخوێنن (موجاب،٢٠٠١، ٣٣،٣٤).

هەر لەو بارەوە کوبرا عەزیمی لە بیرەوەرییەکانیدا وتوویەتی:"ئەودەم قوتابیی کچ زۆر نەبوون، ژنی خوێندەواریش هەر زۆر کەم بوون، ژنەکان ئەوسا هەر خەریکی کاری ماڵداری و بەخێوکردنی منداڵ بوون و جاروباریش بۆ بانگهێشتی باخ یان سەرەخۆشی و شایی دەهاتنە دەرەوە، دەنا نە دەچوونە دەرەوە، نە بەشداریان لە کاروباری کۆمەڵایەتیدا دەکرد؛ ئەوەی چالاکیی سیاسییش بێ هەر هیچ. بەو زانیارییانەوە دەتوانم بڵێم ئەو چالاکییانەی ژنان کە لە یەکیەتیی "یایان" هەیانبوو بۆ سەردەمی خۆی هەنگاوێکی گەورە بوو، ئەگەر کۆماری کوردستان شکستی نەهێنابا، پێدەچوو یەکیەتیی "یایان" یارمەتیی بەرزکردنەوەی ئاستی خوێندەواری و زانیاری ژنان بایە" (عەزیمی، ٢٠٢٤، ٩٦). لێرەدا دەکرێت ئەوە بۆ ژنانی نیشتەجێ لە نێوشارەکاندا دروست بێ، بەڵام بۆ ژنانی دێهاتەکان دەکرێ جیاوازتر لێکدانەوەی بۆ بکرێت، چونکە ژنانی دێهاتەکان لەگەڵ ئەوەی ئاستی خوێندەواریان نەبووە، یان کەم بووە، بەڵام ئازادییەکی زیاتریان هەبووە و بەردەوام لە ئەرک و کاری دەرەوە هاوکاری بنەماڵەکانیان بوون.

هەرچەندە لە سەردەمی کۆماری کوردستاندا ڕێکخراوێکی تایبەت بە ژنان دامەزراوە و بۆ یەکەم جار لە ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش هاوشێوەی نێو کۆمەڵگەی ئێران بەگشتی ژنان بوونە خاوەن ڕێکخراوێکی تایبەت بە خۆیان و هەوڵی بەئاگاهێنانەوەی ژنان و کچانی نێو کۆمەڵگەی کوردییان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان داوە و پەرەیان بە کاری ڕێکخراوەیی و کردنەوەی خوێندنگای تایبەت بەکچان و چوونە سەری زانست و زانیاریی ژنان و کچان داوە، کە وەک دەستکەوتێکی ئەو کۆمارە بە ئەژمار هاتوە و ژنانیش هاتوونەتە مەیدان، ئەگەر نا هیچ کارێک سەبارەت بە بەشداری ژنان لە پرسە سیاسیی و کۆمەڵایەتییەکان و مافی دەنگدانی ژنان لە کابینەی یەکەمی کۆماری کوردستان و ئەندامانی ڕێبەریی حیزبی دێموکرات لە کۆنگرەی یەکەم (١٩٤٥) و دواتریش تا کۆنگرەی چوارەم (١٩٨٠) نەهاتۆتە بەرباس. هەروەها بەگوێرەی نووسراوەکان و بەڵگەنامەکانی تایبەت بە حیزبی دێموکراتی کوردستان و تەنانەت خودی پێشەوا قازی محەممەد لە وڵامی چەند ڕۆژنامەنووسێکدا، پرسیاریان لێ کردوە کە لە حکوومەتی سەربەخۆی ئازەربایجانی دراوسێدا، بۆ یەکەم جار لە ئێراندا ژنان مافی هەڵبژاردنیان وەرگرت، لە کۆمارە کوردییەکەدا هەرچەندە دەنگدان وەک مەسەلەیەک نەخراوەتە بەرباس، بەڵام سەرۆک هاوسۆز بووە لەگەڵ دەنگدانی گشتیدا و لەو چاوپێکەوتنەدا پرسیاری لێ کراوە کە حیزبی دێموکراتی ئازەربایجان مافی دەنگدانی بەخشیوە بە ژنان لە هەڵبژاردندا، ئایا تۆش هەمان شتت کردوە؟ وڵامەکەی ئەوە بووە، کە هەرچەندە من ئەو کارەی ئازەربایجان بە ئەرێنی دادەنێم، بەڵام پێتان ڕادەگەیەنم کە من نەمتوانیوە ئەو سەرکەوتنە بەدەست بێنم (موجاب، ٢٠٠١، ٤٠؛ بوورزوویی، ٢٠٠٥، ٤١٤).

بۆیە دەتوانرێ بگوترێ ئەگەرچی دوای دامەزراندنی کۆماری کوردستان بە پێشەنگایەتیی حیزبی دێموکراتی کوردستان ژنان ڕێکخراوی تایبەت بە خۆیان دانا بۆ پرسەکانی خوێندن و خوێندەواری و زیاتر هۆشیارکردنەوەی ژنان بۆ مافە سەرەتاییەکانیان، بەڵام ڕۆڵ و بەشداریی ژنان لەو قۆناغەدا نەچۆتە چوارچێوەی کایەی کاری سیاسیی و بەشداریان لەگەڵ پیاوان لەنێو سەرکردایەتیی حیزبی دێموکرات و تەنانەت لە کابینەی وەزارەتی کۆماری کوردستانیشدا.

هەر چۆنێک بێ، لە دوای ڕووخانی کۆماری کوردستان، تاکوو دوای سەرهەڵدانی شۆڕشی گەلانی ئێران (١٩٧٩) لە سەرچاوەکاندا ئاماژە بە ناوی هیچ ڕێکخراو و بڵاوکراوەی تازە دامەزراوی تایبەت بە ژنان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستاندا نەکراوە. بێگومان لە دوای ئەم قۆناغەش دەرکەوتنی ژنانی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەگەڕێتەوە بۆ چەندین هۆکار و دەرهاویشتە و گۆڕانکاریی نێوخۆیی و نێودەوڵەتی کە لەسەر پرسی ژنان و بارودۆخی سیاسیی نەتەوەی کورد هاتبوونە کایەوە. هەر بۆیە ژنان لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان و لەنێو حیزبی دێموکراتی کوردستان لە ساڵانی دواتردا ڕەهەندەکانی خەباتیان بە شێوەیەکی بەرفراوانتر لە بواری جیاوازتر دەست پێ کردوە.

(دریژەی هەیە

سۆسیال دێموکراسی و ئاڵنگارییەکانی لە کردەوەدا

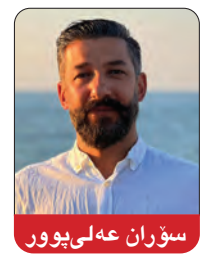

سۆران عەلی‌پوور

لە نێوەڕاستی مانگی ئۆکتۆبردا سۆسیال دێموکراتەکانی ئورووپا، چالاکوانان، نوێنەرانی سەندیکاکان، ڕۆژنامەنووس، وەرزشکار، فەیلەسوف و لێکۆڵەر، هاوکات نوێنەری ڕێکخراو و پارتە سیاسییەکان لە گۆشە و کەناری جیهانەوە لە شاری ئامستردام کۆ بوونەوە تا لەژێر دروشمی "بانگەوازێک بۆ مۆبیلیزەکردنی پێشخستنی ئورووپا و دەوروبەری" باس لە ئاڵنگارییە جدییەکانی مۆدێلی سۆسیال دێموکراسی و خۆشبژێوی کۆمەڵایەتیی بکەن، ئەو هەڕەشانەش باس بکەن کە لە زۆر لاوە دێموکراسی و دادپەروەری کۆمەڵایەتی و سیستیمی ئابووری و ژیان و مافی تاکەکس و ئازادی لە ئورووپادا بە نیشانە گرتوە.

وەک یەکێک لە ئەندامانی وەفدی نوێنەرایەتیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بۆ ئەو کۆنگرەیە دەرفەتی ئەوەم بۆ ڕەخسا کە سەرەڕای ئەرکی حیزبی لە نزیکەوە گوێ لە باسەکان بگرم و لەو ئاڵنگاری و مەترسیانە وورد ببمەوە کە مۆدێلی سۆسیال دێموکراسی لە جیهاندا بە گشتی و لە ئورووپادا بە تایبەتی لە بواری پراکتیکدا دەستوپەنجەی لەگەڵ نەرم دەکا. لێرەدا ناپرژێینە سەر چەمکی "سۆسیال دیموکراسی" وەک ئیدۆلۆژی یا ئەو تێبینیانەی لە ڕووی تیۆریەوە لەسەر ئەو چەمکە هەیە، بەڵام ئەو مەترسیانەی لە کردەوەدا بەرەوڕووی ئەو مۆدێلە دەبنەوە کاریگەریان لە سەر هەموو جیهان و ئێمەی کوردیش هەیە. بۆ ئێمە کە خەبات بۆ ئازادی و دێموکراسی نەک هەر دروشمێکی سیاسی بەڵکو پرسێکی ووجودیە، هەرجۆرە پاشەکشەیەکی دێموکراسی لە دنیای دەرەوەدا گورزێکە لە پەیکەری جوڵانەوەی ڕزگاریخوازانەی ئێمەش.

لە ئورووپایەکدا کە بۆ یەکەم جار دوای جەنگی جیهانی دووەم شەڕ هاتۆتەوە ناو سنوورەکانی، پرسی خۆپڕچەککردن گەرمترین باسی بودجە و پلاندانانی وڵاتەکانیەتی، هێزە تووندرەو ڕاسترەوەکان، پۆپۆلیست و ئۆتۆریتەخوازەکان، دژە بیانیەکان ئەوانەی کە دێموکراسی، زانست و زانکۆکان دەخەنە ژێرپرسیار لە گەشەسەندن دان، هەموو ئەوانە ئەو ڕیزبەندییە نەریتیەی کە بۆ ماوە زیاتر لە نیو سەدەیە لە ئورووپادا هەیە خستۆتە ژێر مەترسیەوە. جۆرێک لە ڕیزبەندی جیهانی خەریکە گەشە دەکا کە باڵانسی هێز دەگۆڕێ و ئەو وێناکردنە لە پەیوەندی و بەرژەوەندیەکان ئاڵۆز دەکا کە ڕۆژاوا ساڵانێکە وەک پرسێکی وجودی بۆ ڕۆژئاوایەکی بەهێز و بۆ بایەخ و بەهاکانیان شەڕیان بۆ کردووە. ئەم گۆڕانکاریانە هاوپەیمانێتیە کلاسیکیەکان لە هێڵەگ دەدا و تاقیان دەکاتەوە و تاکوو سنووری هەڵوەشآندنەوەیان دەبات. یەکێتی ئورووپا و پەیمانی ناتۆ وەک دوو نموونەن کە نەک لە دەرەوە بەڵکو لە نێوخۆوە هەڕەشەیان لەسەرە، ڤیکتۆر ئوربان لە هەنگاری (مەجارستان) و سیاسەتەکانی دەکرێ وەک نموونەیەک لەو هەڕەشە نێوخۆییە تەماشا بکرێ

ناسیۆنالیزمی ڕاسترەوی تووندڕەو دووبارە بۆتەوە بە ئەکتەرێک لە شانۆی سیاسیی ڕۆژاوادا و گەڕاونەتەوە ناوەندەکانی بڕیاردان و لە چەند وڵاتێکیشدا لە لوتکەی دەسەڵات دان. ڕەوتی ڕاستی تووندرەو بە سیاسەتی ترساندنی"پیاوە سپیەکە" لە نەمانی ڕەچەڵەک، بەها و جوغرافیەکەی خەریکە لەسەر ئاستی جیهانی ئەو هاوپەیمانێتیە نێودەوڵەتیانەی لە دەرەوەی سنوورەکانی دەوڵەت/نەتەوە دا پرسە جیهانیەکان تاوتوێ و چارەسەر دەکەن، دەخاتە بەردەم چارەنووسێکی نوێوە. لە سەر ئاستی وڵاتەکانیشدا بە هەمان سیاسەتی ترساندن، دابەشکردنی کۆمەڵگە و ڕەوتی دژە بیانی پاشەکشە بە سۆسیال دێموکراسی دەکەن.

ئەوە وێنەیەکی گشتیە لەو ئاڵنگاریانەی سۆسیال دێموکراسی خستۆتە بەردەم ئەزموونێکی نوێوە، بەڵام ئەوە بەدەر لە کۆمەڵێک قەیرانی دیکە کە بە کورتی ئاماژەیان پێ دەکەین. دادپەروەریی کۆمەڵایەتیی ئاسۆیەکی ڕوونی نیە و کەلێن و درزی نێوان چینە کۆمەڵایەتییەکان ڕۆژ بە ڕۆژ لە فراوانبوون دایە، ئورووپا کە چەندین قەیرانی ئابووری لە ماوەیەکی کورتدا خستۆتە سەر کارنامەکەی، ژیان و بژێوی دانیشتووانی سەختتر کردوە، سەرەتا کۆڕۆنا و پاشان شەڕی ئۆکراین و ئاڵۆزییەکانی ڕۆژهەڵاتی نێوەڕاست و هەڵاوسانی ئابووری، بەرزبوونەوەی نرخەکان و بەو دواییانەش پرسی گومرگ خستنە سەر هەناردەکانی لە لایەن دۆناڵد ترامپەوە، یەک لە دوای یەک ئاستی گوزەرانی خەڵکیان هێناوەتە خوار و سیستمی خۆشبژێوی کۆمەڵایەتیی کە یەکێک لە کۆڵەکەکانی سۆسیال دێموکراسیە لەرزۆک کردوە. ئەو قەیرانە ئابوورییانە زیاتر لە هەموو کەس دەستی گروپە کەمینەکان، بیانیەکان، ژنانی تەنیا و هاوڵاتیە بەتەمەنەکانی لە گەیشتن بە ژیانێکی ستاندارد کورت کردۆتەوە، ئاماری هەژاریی و بێخانەوڵانی بردۆتە سەر. ئەو نادادپەروەریە کاتێک بەرجەستەتر دەبێ کە سەرنج لە زیاتر دەوڵەمەندبوونی بانکەکان، کۆمپانیا زەبەلاحەکان و ئەو کەمینەیە لە کۆمەڵگە بدەی کە دەستی بە سەر جووڵەی ئابووری داگرتوە، لە کاتێک شارۆمەندانی ئاسایی و خاوەن کۆمپانیا بچووکەکان بە ئاستەم دەتوانن بەردەوام بن و لەنێو دوو بەرداشی هەڵاوسانی ئابووری و ناجێگیری سیاسی و سەربازیدا هەناسە بدەن.

هەر لە درێژەی گەورەتربوونی درزە کۆمەڵایەتییەکاندا پرسی نایەکسانی ڕەگەزی و بەرتەسککردنەوەی مەودای دەرکەوتنی ژنان لە بوارەکانی سیاسەت، ئابووری و ژیانی کۆمەڵایەتیدا ئاستەنگێکی دیکەی بەردەم سۆسیال دێموکراسییە. تا ئێستاش مووچەی مانگانەی پیاوان لە ژنان بۆ کاری وەک یەک زیاترە و بە پەرەگرتنی ڕاستی تووندڕەو ئازادییە تاکەکەسیەکان، سەربەخۆیی زانکۆکان و بیروڕادەربڕین لە مەترسی دان.

پرسێکی دیکە کە سێبەری بە سەر زۆر بواری ژیانی ڕۆژاوادا کێشاوە پرسی پەنابەرییە، لە دیالۆگی گشتیدا پرسی پەنابەر لە سەرچاوەی هێز و دەرفەتی کار، پێکگەیشتنی کولتوورە جیاوازەکان و هاوکاری و پشتیوانی مرۆیی بۆ خەڵکی لێقەوماو گۆڕاوە بۆ پەنابەر وەک سەرچاوەی تاوانکاریی، هەڕەشە لە بایەخە دێموکراتیەکان و بارێک بەسەر سیستمی خۆشبژێوی کۆمەڵایەتیدا، لە گوتاری ڕاستە تووندرەوەکاندا پرسی بیانیەکان کارتێکی بەهێزی سیاسی و گوتارییە کە بۆ ترساندنی کۆمەڵگەی ڕۆژئاوایی و بەهێزکردنی پێگەیان لە دەسەڵاتدا کەلکی لێوەردەگرن و تا ئێستاش بۆ ئەوان وەک ئەوە وایە سەد مێشیان لە خەڵەفێکدا دیتبێتەوە و لە بردنە پێشی ئەو سیاسەتەدا سەرکەوتوو بوون و ئۆباڵی زۆر قەیرانی دیکەش دەخەنە ئەستۆی ئەو کەمینەیە، ئەو بەو مانایە نیە کە هاتنی ژمارەیەکی زۆری پەنابەر بە تایبەت دوای ساڵی ٢٠١٥ کۆمەڵێک قەیرانی لە بواری فێربوونی زمان، خۆگونجاندن و دۆزینەوەی کار و سەرچاوەی بژێوی هەم بۆ پەنابەران خۆیان و هەم بۆ حکومەتەکان دروست نەکردووە. ڕەوتی سۆسیال دێموکراسیش کە لە مێژووی خۆیدا سیاسەتێکی کراوە و دڵفراوان و مرۆڤدۆستانەی لە ئاست پرسی پەنابەریدا هەبووە ئێستا سیاسەتێکی پارێزخوازانەی و توندتری گرتۆتە بەر، چوونکە لە لایەکەوە فشاری ڕای گشتی لەسەرە و لە لایەکی دیکەشەوە لە مامەڵەکردن و دروست کردنی دەرفەت بۆ خۆگەنجاندنی پەنابەران لەگەڵ ژینگەی نوێدا شکستیان هێناوە و باس لە وەرگرتنی ژمارەی کەمتر، داخستنی سنوورەکان و ناردنەوەی ئەو کەسانە دەکەن کە بە شێوەی نایاسایی لە یەکیەتیی ئووروپادا ماونەتەوە.

پرسی ژینگە و داهاتووی کەشوهەوای

گۆی زەوی لە پرسێکی سروشتیەوە بووە بە پرسێکی سیاسیی گەرم، لە کاتێکدا ڕیزبەندیی هێز بە جۆرێکی دیکە دادەڕێژرێتەوە و ئەو هاوپەیمانێتییانەی لە ژوور سنووری دەوڵەت نەتەوە بە دوای چارەسەری ژینگە و پرسەکانی تردا دەگەڕین لە بەردەم دابڕان و لێک هەڵوەشانەوەدان، ئەوە دۆزینەوەی چارەسەرێکی هاوبەش و ڕێکەوتنێکی جیهانی بۆ ڕاگرتنی گەرمبوونی کەشوهەوا بۆ ژێر دوو پلەی سێلسیۆسی ئاستەم کردوە، لەگەڵ ئەوەدا ڕەوتی سۆسیال دێموکراسی لەگەڵ سەوزەکاندا پشتیوانی سەرەکیی پەیماننامەی پاریس و نێوەرۆکەکەین بۆ پاراستنی ژینگە، بەڵام نێوەرۆکی ئەو پەیماننامەیە لە لایەن هێزە پۆپۆلیست و توندڕەوەکان هەڕەشەی لەسەرە تا ئاستێک کە بەشێکیان ڕاستی و دروستی پرسی ژینگە و ئەو لێکۆڵینەوانەی لەو بوارەدان دەخەنە ژێر پرسیارەوە.

نادادپەروەرییەک کە لە پرسی ژینگەدا هەیە ئەوەیە کە ئەو وڵاتانەی هەڵگری ئاڵای چارەسەری ژینگەن و بەشێکیشیان کارنامەی دووروودرێژی سۆسیال دێموکراسییان هەیە لە گەرمترکردن و ئاڵودەکردنی ژینگەی زەویدا ڕۆڵی سەرەکیان هەبووە و هەیە، لە کاتێکدا ئەو وڵاتانەی کەمتیرین ڕۆڵیان لەو بوارەدا هەبووە زەرەرمەندی سەرەکین و قوربانی زیارتریان داوە، ئەوە بێجگە لە نادادپەروەری، پەڵەیەکی ئەخلاقیشە بە نێوچەوانی ڕۆژئاوای مۆدێرندا کە سۆسیال دێموکراتەکان لە باڵاکردن و بیچم گرتنیدا بەشی شێریان بەردەکەوێ.

سۆسیال دێموکراتەکان بەو ئەنجامە گەیشتوون کە پێویستیان بە هاوپەیمانیەتییەکی جیهانی هەیە لە نێوان هەموو هێزە سۆسیال دێموکراتەکاندا بە مەبەستی پاراستنی بەهاکانی وەک مافی مرۆڤ، ئازادیی تاکەکەسی و پارێزگاری کردن لە دامەزراوە دێموکراتییەکان و هەر لەو کۆنگرەیەدا بانگەشەی دامەزراندنی ڕێکخراوێک بۆ مۆبیلیزەکردنی هەموو سۆسیال دێموکراتەکانی جیهان کرا. بێگومان مەوداکانی نێوان دروشم و جێبەجێکردنی ئەو سیاسەتانە لە مەیداندا زۆرن و پرسیار ئەوەیە لە کاتێکدا هاوپەیمانیە نێودەوڵەتییەکان ڕۆژگارێکی سەخت تێپەر دەکەن، چۆن سۆسیال دێموکراسی دەتوانێ سیاسەتەکانی لە ئاستی جیهانیدا بباتە پێشێ؟ پاشەکشەی دێموکراسی Democratic backsliding و پەرەگرتنی هێزە ئۆتۆریتەخوازەکان و کۆنسێرڤاتەکان چەندە کاریگەریی لەسەر ڕەوتی سیاسی و بزووتنەوەی ڕزگاریخوازانەی ئەو نەتەوانە هەیە کە لەگەڵ ئۆتۆریتەی داسەپاو و کۆنەپارێزی وڵاتەکانی خۆیاندا پەنجە نەرم دەکەن.

ئەمە پرسیارێکی گرینگە بۆ ئێمەی کورد کە بە دوای وڵامەکەیدا بگەڕێین و بتوانین لە گێژەنی سیاسەتی جیهانیدا ئەو ڕێیە ببینینەوە کە لە ماف و ویستەکانمان نزیک دەکاتەوە. لاوازبوون و پاشەکشەی گوتاری سۆسیال دێموکراسی و بەهێزبوونی ئاوتۆریتاریانیسم لە بەرژەوەندیی ئەو هێزە سیاسیە کوردییانەدا نیە کە لە مێژووی خۆیاندا دێموکراسی، مافی مرۆڤ و دادپەروەریی کۆمەڵایەتییان لە بەرنامەکانی خۆیاندا گونجاندوە.

***

وێستگە

قوربانیی پێدۆفیلیا

ئاسۆ مینبەری

لە ڕۆژانی ڕابردوودا بڵاوبوونەوەی ڤیدیۆ کلیپێک لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان، جارێکی دیکە وەبیری هێنایەوە کە چەندە دەسەڵاتێکی ئیدئۆلۆژیک ئەتوانێ کاریگەریی لەسەر ڕووخاندنی کەسایەتیی تاکەکان و پاڵپێوەنانی تاکەکان و کۆمەڵگە بەرەو دارمانی ئەخلاقی و فەرهەنگی هەبێت. لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکاندا ڤیدیۆ کلیپێک دەستاودەست دەکرێت کە خوێندنەوەی کۆمێنتەکان و هەروەها نارەوونیی سەرچاوەی یەکەمی بڵاوکردنەوەکەی پرسیاری زۆری بە دوای خۆیدا هێناوە و وای کردووە کە جارێکی دیکە چەقبەستوویی و هەوڵە سیستماتیکەکانی دەسەڵاتی ئاخوندی بۆ پەرەدان بە ئیدئۆلۆژیی دواکەتووی ویلایەتی فەقیهە ببنە ڕۆژەڤ و ڕای جیاوازی خەڵکی بەدوادا بێت.

لەم ڤیدیۆ کلیپەدا، ژمارەیەک کچ کە لەوانەیە تەمەنیان ٨ یان ٩ ساڵان بێت بە وتنەوەی سروودێک کە ناوەڕۆکەکەی هاندان بۆ هاوسەرگیرییە بەشدارن و لەوڵاشەوە کۆمەڵێک پیاوی بەتەمەن و چەند کوڕێکی لاوی تێدایە کە لانیکەم تەمەنیان یەک و نیو بەرابەری تەمەنی کچەکانە. کچەکان حیجابی تەواو ئیسلامییان هەیە و بە ڕوویەکی زۆر گەشاوە و بێ ئاگا لە بارێکی دەروونی کە ئەم ڤیدیۆیە لە سەر ژیان و داهاتوویان هەیەتی خەریکی تەبلیغکردن بۆ پرسی منداڵهاوسەرین!

لە هەندێک سەرچاوەی نافەرمیدا باس لەوە کراوە کە ئەم سروودە تایبەت بە جێژنی تەکلیفە کە لە وەزارەتی پەروەردەی ڕێژیمدا لە کاتی گەیشتنی کچان بە تەمەنی ٩ ساڵی بۆیان دەگیردرێ، جێژنێک کە ڕیشەی لە شەرعی ئیسلامدایە و لەو تەمەنەوە بەپێی ئایینی ئیسلام کچ دەتوانێ هاوسەرگیری بکات چونکە گەیشتووەتە تەمەنی باڵغبوون. بەڵام هەندێ سەرچاوەی دیکەش باس لەوە دەکەن کە ئەمە پرۆژەیەک بۆ پەروەردەی ئیدئۆلۆژیکە کە لەژێر ناوی جۆراوجۆری وەک گرووپی منداڵانی ئێران لە ساڵی ٧٨ـەوە دامەزراوە و کاریشی بڵاوکردنەوەی ئەم سروودانەیە کە ڕێک ئەرکی پەروەردەی ئیدئۆلۆژیک لە چوارچێوەی باوەڕەکانی کۆماری ئیسلامییان لە ئەستۆیە.

لەم ڤیدیۆیەدا چەند خاڵ سەرنجڕاکێشن کە لە خوارەوە ئاماژەیان پێ دەکەم:

– لە سیستمی کۆماری ئیسلامیدا وتنەوەی سروود و نواندن لەلایەن کچانەوە بەگشتی بە شتێکی بڤە دەناسرێت و بیستنی دەنگیان لەلایەن نامەحرەمەوە بە کارێکی حەرام دادەنرێت، بەڵام لەم ڤیدیۆیە و ڤیدیۆی هاوشێوەدا چونکە ئامانج ڕاکێشانی سەرنجی منداڵان و پەرەدان بە ئیدئۆلۆژیی ڕێژیمە، ئەم بابەتە وەلا نراوە.

– جیاوازیی تەمەنیی کچان و کوڕانی بەشداربووی ڤیدیۆکلیپەکە سەرنجڕاکێشە! کچەکان لە تەمنێکدان کە هێشتا خۆیان نەناسیوە و لەم تەمەنەدا تەنیا ئەرکیان دەبێ خوێندن بێ. تەنانەت کوڕەکانیش تەمەنیان لەو ئاستەدا نییە کە بتوانن بارگرانیی ژیانێکی ئەمڕۆیی لە ئەستۆ بگرن

– هەوڵەکە ئەوەیە کە کچان و کوڕان بۆ چوونە نێو پرۆسەی هاوسەرگیری هان بدرێن، بۆیە لە سروودەکەدا هاوسەرگیری وەک هیوا و هومێد ناو دەبەن، ئەمە لەکاتێکدایە کە ڕێژیم لە پەرەدان بە سیاسەتی جەوانی حەشیمەت شکستی خواردووە و خەڵک ڕاشکاوانە دژایەتیی سیاسەتی جەوانی حەشیمەتی ڕێژیم دەکەن.

– بابەتێکی دیکە پەرەدان بە هاوسەرگیریی منداڵانە، ئەم جۆرە هاوسەرگیرییە لە جیهاندا بە کارێکی نەشیاو دەزانرێت و لەژێر ناوی منداڵهاوسەریدا دژایەتیی دەکرێت.

– بابەتێکی دیکە کە گرینگە و دەبێ ئاماژەی پێ بکرێت گیرۆدەبوونی ئەو کچانە بە بیرۆکەی مەزهەبیی چەقبەستووی ڕێژیم و گوێڕایەڵبوونی بنەماڵەکانیانە کە پێیان وایە لە ڕێبازە دروستەکەی ژیاندان و هیچ ڕاستییەک نابینن.

ئەوەی کە لە ڤیدیۆیەدا دەردەکەوێ، گیرۆدەبوونی بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی بە نەخۆشیی پێدۆفیلییە، ئەوان کچان تەنیا وەکوو کەرەستەیەک بۆ دامرکاندنی ئارەزوو و حەزی سێکسی دەبینن و لە فەرهەنگەکەشیاندا هەرچی تەمەنی ئەم کچانە بچووکتر بێ باشترە! بەرپرسانی کۆماری ئیسلامی و ژوورە فکرییەکانی ئەم ڕێژیمە تەنیا ئامانجیان ئامادەکردنی کچانی منداڵ بۆ چوونە نێو پرۆسەی هاوسەرگیرییە، پرۆسەیەکی قورس کە پێویستی بە فێرکاریی تایبەت و پەروەردەی دروست هەیە تاکوو لە دواڕۆژدا تاک تووشی ناهومێدی و شکست نەبێت، بەڵام بەرپرسانی ئەم ڕێژیمە بە پرسگەلێکی وەکوو مارەیی و نەفەقە و باقی بابەتەکانی دیکە، هەوڵیان ئەوەیە ڕاستیی بابەتە کە شکاندنی کەسایەتی و لەنێوبردنی باوەڕبەخۆبوون و متمانەی کۆمەڵایەتییە لەنێو کچاندا پەراوێز بخەن و لەم پێناوەشدا هەموو هەوڵێک دەدەن.

زەقکردنەوەی ئەم ڤیدیۆ کلیپە لەلایەن ڕێژیمەوە و لەم کاتەدا، بەرپەرچدانەوەیەکی ئەو ڤیدیۆیانەیە کە لە ماوەی ڕابردوودا لە تۆڕە کۆمەڵایەتییەکان دەنگیان دایەوە. ئەو ڤیدیۆیانەی کە تێیاندا بە شێوەی خۆڕسک مامۆستاکان قوتابخانەکانی کوردستانیان کردە مەکۆیەک بۆ پەرەوەردەی شۆڕشگێڕانە و لەسەر ئەم بابەتەش سزا دران.

لە ساڵانی ڕابردووشدا هەوڵی هاوچەشن بینراوە، وەک سروودی "سەلام فەرماندە" کە لە قوتابخانەکاندا و بە کەڵکوەرگرتن لە هەستی منداڵان و بەکارهێنانی مۆسیقا بۆ ڕاکێشانیان وترایەوە. سەرەڕای هەموو هەوڵەکان و بە سەرنجدان بە ڕووداوە جۆراوجۆرەکانی ئەم ساڵانەی دوایی، دەبینین کە دژایەتیکردن لەگەڵ بابەتی لەم چەشنە گەیشتووتە ئاستێکی بەرز و هەڵوێستگرتنی خەڵک بەنیسبەت ئەم بابەتە دەتوانێ هەوڵەکانی ڕێژیم بکاتە بڵقی سەر ئاو. تێگەیشتنی خەڵک لە پێگەی ژنان و کچان بەتایبەت لە دوای دەسپێکی شۆڕشی ژینا، وای کردووە کە ئەم جۆرە هەوڵانە زۆر زیاتر لە جاران لەلایەن خەڵکەوە مەحکووم بکرێن. بەتایبەت کە لە ماوەی ڕابردووشدا بڵاوبوونەوەی ڤیدیۆ زەماوەندی کچەکەی شەمخانی و ئازادیی جلوبەرگەکەی هێڵەکانی نێوان دەسەڵات و خەڵکی زیاتر زەق کردەوە، بۆیە ئەم هەوڵانە نەک تەنیا سەر ناگرن بەڵکوو بێزراویی ڕێژیم لای خەڵکیش زیاتر دەکەن.

دەور و نەخشی یاخیبووان لە ئەدەبی بەرگریدا

(بە دیاریکراوی حەمەدۆک* وەک مشتێ لە هەشتێ)

هێمن مەردانی

ئاماژە:
یاشار کەماڵ (١٩٢٣-٢٠١٥) نووسەری داهێنەری کوردی باکوورە کە بە دەکارکردنی بەیت و باو و فۆلکلۆری کوردی، داستانی پیاوانی یاخیبووە و ئەزموونی ژیانی بێبەشان، دونیایەکی دارماڵ لە بەرگریی و دادپەروەری کۆمەڵایەتیی خوڵقاندوە. سەرتۆپ و چلەپۆپەی نووسینەکانی، حەمەدۆکە کە جێگە و پێگەی تایبەتیی خۆی هەیە؛ بەسەرهاتێک کە قارەمانەکەی حەمەدۆک، لەنێو هەناوی زەبر و زەنگ و توندوتیژی و نایەکسانیدا دەبێتە یاخییەکی بەرپرسیار و جێی متمانە و لە چوارچێوەی داب و نەریتی ئەشقیا (یاخی بووەکان) دەبێتە هێمای بەرگریی تاکەکەسی و بەکۆمەڵ. لە بەرهەمەکانی کەماڵدا یاخی بووەکان نەک بەس یاساشکێن، بگرە ئافرێنەرانی سەرلەنوێی یادەوەری گشتی و پاسەوانانی عەدالەتی خەڵکین. شیکاریی ئەو ڕۆمانە ئەوە دەردەخات کە دنیابینی کەماڵ ئاوێتەیەکە لە واقعبینیی کۆمەڵایەتی، توخم و ڕەگەزە فۆلکلۆرییەکانی کوردی و زمانە تۆخە شاعیرانەکەی کە هاوکات ڕووبەرێکی حیماسی و ڕەخنەگرانە دەخوڵقێنێت. کەسایەتیی حەمەدۆک لەو ناوەدا، وێنەیەکە لە جۆرە ڕۆمانەکانی پەروەردە و بارهێنان کە ڕێچکەی گۆڕانکاری ئەو لە مێرمندالێکی سەرکەش و سەرتغ بۆ یاخیبوویەکی عەدالەتخواز و دادپەروەر، دەنگدانەوەی ڕەوتی دۆزینەوەی بەرگریی و وشیاریی بەکۆمەڵە. لە سایەی سەری بۆچوونەکانی فرانتز فانوون لەمەڕ توندوتیژی ڕزگاریدەر، هومی بابا لەمەڕ ڕووبەری لیمینال (ڕووبەری نێوانێتی)، و ئیدوارد سەعید لە بارەی دەنگی داماوان و هەژاران، دەکرێ ئەوە بڵێین کە ڕۆمانەکەی کەماڵ نەک بەتەنیا وێنەیەکی خۆجێیی لە چۆکۆڕاوای باشووری ئەنادۆڵە، بگرە پەیامێکی جیهانیشە لەمەڕ دادپەروەری و ڕزگاری. بەم جۆرە، حەمەدۆک لە بەردەوامیی نەریتی یاخیبووەکاندا، وەک مشتێ لە هەشتێ، نموونەیەکی بەرچاوە لە ئەدەبی بەرگریی و پاش-کۆلۆنیالیزم، دەقێک کە لە سەریەکەوە گرێدراوە بە مێژوویی کۆمەڵایەتی کوردەکان و جووتێرانی چۆکۆڕاوا و لەو لاشەوە دەکەوێتە ناو چوارچێوەی گوتاری جیهانی دادپەروەری و ئازادیی.

وشەیەل سەرەکی

یاشار کەمال؛ حەمەدۆک، یاخیبووەکان، ئەدەبی بەرگریی، پاش-کۆلۆنیالیزم، دادپەروەری کۆمەڵایەتی

پێشبار: یاشار کەماڵ، بنچ و بناوانی کوردی و جیهان بینی ئەدەبی

یاشار کەماڵ لەدایکبووی گوندی هەمیتە لە پارێزگای عوسمانیەیەی باشووری ڕۆژهەڵاتی تورکیەیە. لێرە بوو کە کەماڵ بە بەیت و باوی کوردی و بەسەرهاتەکانی خۆجێی و هەروەها ئەدەبی تورکمانەکان ناسیاو دەبێ، هەوڵ دەدات و گەشە دەکات و گشتی ئەمانە دەور و نەخشیان گێڕاوە لە شکڵگرتنی جیهانیبینی ئەدەبی ئەو. (باسکێت، ١٣٣:١٩٩٩). دونیای ئەدەبی کەماڵ پشت ئەستوورە بە هەستیاری کۆمەڵایەتی، وشیاریی مێژوویی و بەرپرسیارێتیی ئەخلاقی بۆ دادپەروەری. ئەو بە دەکارکردنی زمانی گوندی، وێنەکاری شاعیرانە و دووپاتە ئافراندنی بەیت و باوە ناوچەییەکان، کەش و هەوای گوندەکانی باشووری ئەنادۆڵ دەکات بە گۆڕەپانێک بۆ ڕەخنەگرتن لە ئاغاوەتی (فێئۆدالیزم) و سەرلەنوێ چێکردنی بەرگریی کۆمەڵایەتی. لەو نێوەدا، چیرۆکی حەمەدۆک شوێن پێگەیەکی ناوەندی هەیە؛ بەرهەمێک کە نەک بەتەنیا سەربردەی لاوێکی سەرکەشە، بەڵکوو بە واتای دەقێکی کلاسیک لە ئەدەبی بەرگری و شیکاریی پاش-کۆلۆنیالیزم دەناسرێتەوە.

شێوازی ئەدەبیی یاشار کەماڵ

شێوازی ئەدەبیی کەماڵ لە تێهەڵکێشکردنی واقیعخوازیی کۆمەڵایەتی، وێڕای توخم و ڕەگەزی فۆلکلۆر و ڕیالیزمی جادوویی بێهاوتا و بێوێنەیە. بە کاتی باسکردن لە کەش و هەوا و وێناکردنی سروشت و ناساندنی کەسایەتییەکان، زۆر جاران پەنا دەباتە بەر شێوازی دەربڕینی تەواو شاعیرانە؛ بۆ وێنە: کاتێ شاری ئادانا وێنا دەکات وەکوو "شارێک لە شووشە کە شەو ڕۆژ دەدرەوشێتەوە" دەیشوبهێنێت یان وێنەی ئاوایی و گوندە باگڕ و وشک و قاقڕەکانی چۆکۆڕاوا کە لە دیمای بوونەوەرگەلی زیندوو و تووڕە و تۆسن نیشان دەدرێن.(مەمبرول، ٢٠٢٣). هەر بەم شێوازە نووسەر وادەکات کە واقیعی تاڵیی هەژاری و نەداری و زوڵم و ستەم هاوکات ڕوویەکی حیماسی و خۆڕاگرانە بەخۆیانەوە بگرن.

کەماڵ بە کەلکوەرگرتن لە زمانی خۆماڵی و ڕۆژانەی نێو خەڵک جۆرە ڕەسەنایەتییەکی فەرهەنگی دەبەخشێتە بەسەرهاتەکانی. ئەو چەشنە پێوەندییە دەگەڵ فەرهەنگ و ئەدەبی زارەکیی، نەک بەس دەبێتە بەرزبوونەوەی هەستی هاوسۆزی بەردەنگەکان، بگرە یاخیبووان لە ئاستی قارەمانگەلی تاکەکەسیی بەرزدەکاتەوە بۆ هێماکانی بەکۆمەڵ لە بەرگریی و خۆڕاگریی. لەو چوارچێوەیەدا، یاشار کەماڵ لە پاڵ ڕیالیزم دا، کەلک لە خەسڵەتەکانی ڕیالیزمی جادوویش وەردەگرێت؛ شێوازێک کە تێیدا ڕاستینەی کۆمەڵایەتی ئاوێتەی هێماگەلی سروشتی و ئۆستوورەیی دەکات.

حەمەدۆک: بەسەرهاتی بەرگری

هابز بام (١٩٨١) لە سەر ئەو بڕوایەیە کە هەندێ لە یاخیبووەکان، کە ئەو وەک (یاخیبووانی ڕەسەن و نەجیم) ناویان لێ دەنێت، لەلای خەڵکی ڕەشۆکی وەکوو قارمانانی خەڵکی دەناسرێن، کە چالاکی و کردەوەکانیان دژی ستەم و زوڵمە؛ بۆ وێنە: ڕابین هوود یەک لەو کەسایەتییە یاخیبووانەیە. (هابزبام، ١٩٨١، ٢٠-٢٢). هەڵبەت لە ئەدەبی زارەکیی و مێژوویی کوردیشدا بە دەیان و بگرە زیاتر لەو جۆرە کەسایەتییە یاخی و شۆڕشگێرانە دەبیندرێن، وەکوو خولە پیزە، خاڵە سوورە و حەمەتاڵ و... هتد.

توندوتیژی وەکوو بەرگریی و خۆڕاگریی

فانوون لە کتێبە بەناوبانگەکەی خۆیدا، داماوانی گوێی زەوی، توندوتیژی وەکوو کەرەستەیەک دەزانێ بۆ ڕزگاریی و گەڕاندنەوەی کەرامەتی مرۆڤی (فانون،١٩٦٣. ٥١-٦١). ئاکار و کردەوەی حەمەدۆکیش لەو چوارچێوەیەدا شیکاری و شرۆڤە هەڵدەگرێت؛ ئەو توندوتیژییەی کە لە ئاستی تاکەکەسیی تێدەپەڕێت و دەبێتە کردەیەکی سیاسی دژ بە ئاغاوەتی (فێئۆدالیزم) و زوڵم و زۆری. لە ئەدەبیاتی کەماڵدا، توندوتیژی نەک ڕووخێنەر، بگرە کەرەستەی ڕزگاریدەرە کە هەل و بوار دەڕەخسێنێت بۆ بەرگریی بەکۆمەڵ و پاراستنی شان و شکۆی مرۆڤەکان.

ڕووبەری نێوانێتی و کەوشەنەکانی شوناس

هومی بابا چەمکی (ڕووبەری نێوانێتی) بۆ باسکردن لە دۆخەکانی نێوان سنووری دەکار دەکا، ئەو شوێنەی کە شوناسەکان ناجێگیر و بێ سوباتن و لە حاڵی دووپاتە ژیانەوە و بووژانەوەدان و گەرەکیانە هەمیسان خۆیان بناسێننەوە و پێناسە بکەنەوە.(بابا، ١٩٩٤، ٢١). حەمەدۆک لەوەها کەش و هەوایەکدا دەژیت: ئەو هاوکات پارێز دەکات لە کۆمەڵگەی جووتیاران و مەودایەک دادەنێت و لەولاشەوە لە پەراوێزی نەزمی سیستەمی دەوڵەتی ناوەندیدا دەمێنێتەوە. ئەم دۆخە دووانەیە ئەو دەکات بە هێمایەک لە ناڕوونیی، ئاستەنگیی و خۆڕاگریی کولتووری، چوونکە دەگەڵ ئەوەیدا تەک پێکهاتەکانی دەستەڵات ناکۆک و دژە، بەڵام هاوکات نوێنەری نەریت و شوناسی گشتییە.

بەستێنی مێژوویی و کۆمەڵایەتیی

ڕۆمانەکە لە دەیەی ٣٠یی هەتاوی و لە بەرەبەری گۆڕانکارییەکانی دارشتی کۆمەڵگەی تورکیاوە نووسراوە. بە گۆڕانی سیستەمی تاکە حیزبی بۆ فرە حیزبی و هاتنە کایەی ماشین و دەزگاکانی پێشکەوتووی کشت و کاڵی وا چاوەڕوانی دەکرا کە دەستەڵاتی ئاغاکان کەم بێتەوە و لە کزی و لاوازی بدات (ئەشکرۆفت، گریفیتس و تیفین، ١٩٨٩: ٢٢-٢٤). لە کردەوەدا، خاوەن زەوی و زارەکان بە هاودەستیی و یەکانگیریی سیاسی و قۆرخکردنی کەرەسەکانی بەرهەم هێنان بەردەوام بوون لە دەسەڵات داسەپاندنی خۆیان. لەوەها کەش و هەوایەکدا بوو کە نووسینەکانی یاشار کەماڵ پڕژانە سەر ناکۆکییەکانی ناو کۆمەڵگە و هەروەها خستنەڕووی نەخشەڕێگا و جێگرەوەکان بۆ بەرگریی و خۆڕاگریی. بە سەیر کردنی ئەو بەستێنە مێژوویە بۆمان دەردەکەوێت کە بۆچی ڕۆمانەکانی کەماڵ بەرەوژوورتر لە سنوورەکانی میللی و نەتەوەیی دەجووڵێنەوە و ئەو کەوشەنانە تێدەپەڕێنێت. کەماڵ بە وێناکردنی پێوەندییەکانی دەسەڵات لە چۆکۆڕاوای باشووری ئەنادۆل، وێنەیەکی جیهانی لە زوڵم و زۆری و بەرگریی چێ دەکات کە دەکەوێتە وتوویژ و دیالۆگ لەگەڵ بیروڕاکانی پاش-کۆلۆنیالیزم.

چوارچێوەی تیئۆریک و شیکاری پاش-کۆلۆنیالیزم

ئیدوارد سەعید لەسەر ئەم بڕوایەیە کە گۆڕەپانی ئەدەب نەک بە تەنیا جێی خۆخافڵاندن و سەرپێوە قاڵکردن و خەیاڵ پڵاوی نیە، بەڵکوو دەتوانێ وەکوو کەرەستەیەک بۆ ڕەخنەی دەسەڵات و زمانحاڵی هەژاران و لێقەوماوانی کۆمەڵگەش دەکار بکرێت. (سەعید، ١٩٩٤:١٢٢). هەر لەو پێناوەدا ڕۆمانی حەمەدۆک ئاوێنەی باڵانوێنی وەها ڕۆڵگێڕان و دەور و نەخشێکە و بەستێنیک پێکدێنێ تا وەکوو پەراوێز نشینەکان و بێ دەسەڵاتانی کۆمەڵگەش درەتانی دەربڕینی قسەکانی خۆیان هەبێت.

لەلای ترەوەش، "هومی بابا"پێداگرە لەسەر ئەم خاڵە کە ناڕوونیی و دووانەیی فەرهەنگی نەک نیشانەی کزی و لاوازیی، بگرە بەستێن و گۆڕەپانێکی گرنگ و لەبارە بۆ خۆڕاگریی و بەرگریی. کەسایەتیی حەمەدۆک بە شوناسێکی دووانەیی و نێوان فەرهەنگێتی، هێمایەکی ڕوون و دیارە لەو ناڕوونیە؛ ئەو لە ڕووبەرێکی نێوانێتی لە هاتووچۆدایە و هەر ئەمەش دۆخی شلە و ڕێژنە ئاسایانە دەکاتە هێزێک بۆ بەربەرەکانێی دەسەڵات. "فانوون"یش چەمکی توندوتیژی لە چوارچێوەی خەباتی دژە داگیرکاری، وەک هێزێکی ڕزگاریدەر لە وەدەستهێنانەوەی سەرلەنوێی ئازادی وێنا دەکات، نەک بە مانا و دیوە نەرێنییەکە کە ڕووخێنەریی بێت. لە بەسەرهاتەکدا، حەمەدۆک ڕێک لەو ڕێچکەیە تێدەپەڕێت و دواجار دەبێت بە قارەمانێکی خەڵکیی کە نوێنەر و نوێنگەی ڕزگاریی و دادپەروەرییە.لە کۆتاییدا، تری ئیگلتەن، وابیردەکاتەوە کە دارشت و زمانی ڕەوایەت کردن، خۆیی لە خۆیدا کەرەستەن بۆ ڕەخنەگرتنی کۆمەڵایەتیی.(ایگلتون، ٢٠٠٢، ٥٧). کەماڵیش بە کەلکوەرگرتن لە زمانی شاعیرانە و دەکارکردنی بەیت و باو و کولتووری ناوچەیی، بە شێوازێکی دیار و بەرچاو ڕەخنەی کۆمەڵایەتیی دەئافرێنێتەوە

بەرگریی گشتیی و ئاستەنگ و بەربەستەکان

لەگەڵ ئەوەدا کردەکانی حەمەدۆک دنە دەر و وزە بەخشینە بۆ جووتیاران و چێودارانی چۆکۆڕاوا، بەڵام ڕۆمانەکە ئەوە دەردەخات کە بەرگریی گشتی لە کۆمەڵگەیەکی تا سەر ئێسقان ئاغاوەت و فێئۆدالی لە چوارچێوەیەکی تەسک و تەنگدا قەتیس دەمێنێتەوە. هەرچەندە کوژرانی عەبدی ئاغا هیوا و هومێدێکی کاتی دەخوڵقێنێت، بەڵام دارشتی دەسەڵات هەر لەسەر جێی خۆیەتی(ئیلیۆت، ١٩١٩، ٤٧). کەماڵ لێرەدا شێوازی واقع بینی و واقع خوازیی خۆی دەپارێزێت: بە تەنیا گۆڕانکاریی لە لایەن کەسێکی قارەمانەوە بەس نیە و، دادپەروەری کۆمەڵایەتیی پێویستیی بە ئاڵوگۆڕی قووڵ و بنچینەیی هەیە.

پەیامی کۆمەڵایەتی و جیهانی

بەرهەمەکانی کەماڵ بان نەتەوەیین واتە لەودیو سنوورەکانی تورکیاوە قەتیس نامێنێت و ئاودیوی وڵاتانێکی فرەی جیهان دەبێتەوە و دەخوێندرێتەوە. هەروەک چۆن فانوون پێداگری دەکاتەوە کە فەرهەنگی بەرگریی چەکێکی بەهێزە دژ بە توندوتیژی سیستماتیک و پلان بۆ دارێژراوە. (فانون، ١٩٦٣، ٦٣). لەولاترەوە بەرای سەعید، ئەدەب توانستی ئەوەی هەیە کەوشەنەکانی فەرهەنگی و سیاسی تووشی ئاستەنگ و چالێنج بکات و دەنگی کەمینە و نەتەوە ژێردەستەکان بگەیەنێتە جیهانەوە(سەعید، ١٩٩٤، ١٢٧). بەو جۆرەیە کە بەرهەمەکانی یاشار کەماڵ دەچنە خانەی ئەدەبی بەرگریی جیهانی و بەسەرهات و چیرۆکەکانی ئەو ناوبانگیی فرەلایەنە پەیدا دەکەن.

پاشبار

یاشار کەماڵ بە نووسینی حەمەدۆک نەک تەنیا چیرۆکێکی دوور و درێژی سەبارەی بە ژیان و سەربردەی یاخیبوویەکی نووسی، بگرە دەقێکی دەگمەن و هەرمانیی لە چەشنی ئەدەبیی بەرگریش خوڵقاندووە کە بۆ هەتاهەتایە لە بەرزایی دەمێنێتەوە. ئەو بە دەکارکردنی فۆلکلۆری کوردی و ناوچەیی، ڕیالیزمی کۆمەڵایەتی، ڕیالیزمی جادوویی و بەسەرهاتە ئۆستوورەییەکان، هەندێ قارەمانی دروست کردن کە لە نێوان کەوشەنی یاساشکێنی و دادپەروەریدا لە هاتووچۆدان. کەسایەتیی حەمەدۆک دەرخەری ئەو ڕاستییە حاشاهەڵنەگرەیە کە توندوتیژی بێتوو لە خزمەت بەرگریی و دادپەروەری دا بێت دەکرێ ببێتە هێزێکی ڕزگاریدەر. بەرهەمەکانی کەماڵ ئاوێنەیەکی باڵانوێنن لە ئەدەبیی پاش-کۆلۆنیالیزم؛ ئەو ئەدەبەی کە هاوکات دەنگی بێبەشان دەگەیەنێت و چەمک گەلی ئازادی و دادپەروەری بڕەو پێدەدات. ئەو بە گرێدانی یادەوەری گشتی گوندنشینەکان دەگەڵ تیئۆری و بۆچوونەکانی جیهانی خۆڕاگریی، جێگە و پێگەیەکی تایبەتی لە مێژووی ئەدەبی جیهان بۆ خۆی مسۆگەر کرد. واتە دەکرێ بڵێین حەمەدۆک لە لایەکەوە ئاوێنەیەکە لە کۆمەڵگەی تورکیەی دەیەی ١٣٣٠ی زایینی و لەولاترەوەش بەشێکی دانەبڕاوەیە لە میراتی ئەدەبی بەرگری و خۆڕاگری کە هەموو کەوشەنەکان و حدوودەکانی بڕیوە و پەیامەکەی خۆی گەیاندۆتە تەواوەتی خەڵکانی تۆپی زەوی.

***

*** مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەنزادە، نووسەر، وەرگێڕ و سیاسەتمەداری کورد بە وەرگێڕانی "حەمەدۆک" کتێبخانەی کوردیی بەو بەرهەمە بایەخمەندە ئەدەبییە دەوڵەمەند کرد.**

کوردستان
ژمارە: ٩٠٦
١٥ی خەزەڵوەری ١٤٠٤ _ ٦ی نۆڤامبری ٢٠٢٥

١٣ی خەزەڵوەر: سەرەتایەک بۆ قەیران و سەرکوت

مستەفا شێخە

ئەمڕۆ ١٥ی خەزەڵوەرە و تەنیا چەند ڕۆژێک بەسەر ساڵیادی ڕووداوێکی مێژوویی و چارەنووسسازدا تێدەپەڕێت. لە ١٣ی خەزەڵوەری ١٣٥٨ کاتێک شۆڕشی گەلانی ئێران لە قۆناغێکی هەستیاردا بوو و چاوەڕوان دەکرا درێژەی ئەم شۆڕشە بەرەو ئاقاری پەرەسەندنی دێموکراسی و فراوانکردنی ئازادیی هاووڵاتیان هەنگاو بنێت. لەم ڕۆژەدا ڕووداوێک قەوما نەک تەنیا ڕێڕەوی مێژووی هاوچەرخی ئێرانی بەتەواوی گۆڕی، بەڵکوو برینێکی قووڵ و ساڕێژنەبووی لەسەر جەستەی کۆمەڵگەی ئێران، بەتایبەتی نەتەوە بندەستەکان و لە سەرووپانەوە گەلی کورد،بەجێ هێشت.

١٣ی خەزەڵوەر، ئەو ڕۆژەی کۆمەڵێک خولیای لێدوانەکانی خومەینی لەژێر ناوی "پەیڕەوانی هێڵی ئیمام" بە دروشمی دژەئیمپریالیستییەوە باڵیۆزخانەی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکایان لە تاران داگیر کرد. لێرەدا پێویستە ئەمەمان لە بەرچاو بێت، باڵیۆزخانەی هەر وڵاتێک لە هەر شوێنێکی جیهان بێت، بە خاک و سەروەریی نیشتمانیی ئەم وڵاتە دەژمێردرێت. ئەم کارە دزێوەی "پەیڕەوانی هێڵی ئیمام" بە خێرایی کرا بە سیمبولی "شۆڕشی دووەم" و سەرکەوتن بەسەر "شەیتانی گەورە"دا. بەڵام لە پشت ئەم وێنە ئایدیۆلۆژیکەوە، دەرەنجامگەلێکی کارەساتبار خۆیان حەشار دابوو کە ئێرانی بەرەو گۆشەگیرییەکی نێودەوڵەتیی درێژخایەن، ئیفلیجیی ئابووری و سەرکوتێکی سیستماتیکی نێوخۆیی پاڵ پێوە نا. لێکەوتە ستراتیژییەکانی ئەم ڕووداوە بۆ سەرانسەری ئێران و بەتایبەتی بۆ سەر تێکۆشانی مێژوویی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان زیانێکی زۆری لێ کەوتەوە و لە جیات ئەوەی کۆرپەی شۆڕشی گەلان لە نەخۆشی و ئازار بپارێزرێت و بەرەوە دێموکراسی و ئازادی هەنگاو بنێت، ئەم داگیرکردنی باڵیۆزخانەیە شوڕشی تووشی نەخۆشییەک کرد و دەستەڵاتێکی وای لێ کەوتەوە، وەک خۆڕە و مشەخۆر نەک هەر گەلانی نێو جۆگرافیای ئێران بەڵکوو وەک خۆرە زیانی بە هەموو خۆرهەڵاتی نێوەڕاست گەیاند.

لێکەوتە نێودەوڵەتییەکان

داگیرکردنی باڵیۆزخانەی ئەمریکا، کە بووە هۆی بارمتەگرتنی ٥٢ دیپلۆماتکاری ئەم وڵاتە بۆ ماوەی ٤٤٤ ڕۆژ، لە کەشوهەوایەکی سیاسیی پڕ لە گرژی و بێمتمانەییدا سەری هەڵدا. پشتیوانیی مێژوویی ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا لە ڕێژێمی پاشایەتیی پەهلەوی، لە کودەتای ٢٨ی گەلاوێژی ١٣٣٢(١٩٥٣) دژی حکوومەتی نیشتمانیی دوکتور محەممەد موسەدیقەوە بگرە هەتا پشتیوانیی بێ ئەملاوئەولای لە سیاسەتە سەرکوتکارییەکانی شا، زەمینەیەکی بەهێزی بۆ هەستی دژەئەمریکایی لە ئێراندا دروست کردبوو. لە کوردستان، بێدەنگیی زلهێزەکان، لەوانەش ئەمریکا، لە بەرانبەر هێرشی حکوومەتی ناوەندی بۆ سەر کۆماری دێموکراتی کوردستان لە ساڵی ١٩٤٦ و دواتر لە سێدارەدانی پێشەوا قازی محەممەد و هاوڕێیانی، وەک نموونەیەکی دیکەی دەستتێوەردان یان بێباکیی دەرەکی لە ماف و ویستی گەلان سەیر دەکرا. لەم چوارچێوەیەدا، گرووپێک بە ناوی "خوێندکارانی پەیڕەوی هێڵی ئیمام"، بە ئیلهاموەرگرتن لە گوتارەکانی ئایەتوڵڵا خومەینی، باڵیۆزخانەی ئەمریکایان لە تاران، کە بە "لانەی سیخوڕی" ناویان دەبرد، داگیر کرد.

بەڵام ئەم ڕووداوە، زۆر خێراتر لەوەی چاوەڕوان دەکرا، لە کردەیەکی سیمبولیکەوە بوو بە قەیرانێکی دیپلۆماتیکی هەمەلایەنە و پەیوەندییەکانی ئێرانی لەگەڵ جیهانی دەرەوە بۆ دەیان ساڵ ئاڵۆز کرد. یەکەمین لێکەوتەی ڕاستەوخۆ، پچڕانی پەیوەندییە دیپلۆماتیکییەکان لەگەڵ ویلایەتە یەکگرتووەکان و سەپاندنی گەمارۆی ئابووریی بەرفراوان بوو، ئێران لە دەستڕاگەیشتن بە تەکنۆلۆژیا، سەرمایە و بازاڕە جیهانییەکان بێبەش کرا، ئابووریی وڵات کە پێشتر لەسەر ڕێگەی گەشەسەندندا بوو، لەژێر باری هەڵاوسانی بێوێنە، کەمیی کاڵا و کۆچی بە لێشاوی شارەزایان و خوێندەواران بۆ دەرەوەی وڵات پشتی چەماوە. ئەم گۆشەگیرییە، زەمینەی بۆ دەستپێکردنی شەڕی هەشت ساڵەی ئێران و عێراق (١٩٨٠-١٩٨٨) خۆش کرد. سەددام حوسێن بە چراسەوزی ناراستەوخۆی ڕۆژئاواوە، سوودی لە قەیرانی بارمتەکان و دابڕانی ئێران لە کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی وەرگرت و هێرشی کردە سەر ئێران. ئەم شەڕە، سەرەڕای زیانە مرۆیی و ئابوورییە قورسەکانی، لە ڕوانگەیەکی سیاسییەوە دەرفەتێکی ناوازەی بە ڕێژێمی تازەپێگەیشتوو بەخشی تا کۆمەڵانی خەڵکی ڕەشۆک و سادەی فریوخواردووی ئاخوندان لە دەوری خۆی کۆ بکاتەوە و لەژێر سایەی "بەرگریی نیشتمانی"دا، هەر دەنگێکی نەیار و بزووتنەوەیەکی ئازادیخوازانە سەرکوت بکات. شەڕەکە بووە هۆی کوژران و بریندار بوونی میلیۆنان مرۆڤ و ژێرخانی ئابووریی ئێرانی بەتەواوی وێران کرد، بەڵام لە ئاکامدا بووە هۆی پتەوکردنی پێگەی ڕێژێمی داسەپاوی ئاخوندان. ئەمەش وایکردی خومەینی بەم شەڕە شاگەشکە بێت و لە قووڵایی دڵییەوە بڵێت: "شەڕ بۆ ئێمە نیعمەتی ئیلاهی بوو."

قووڵبوونەوەی دیکتاتۆرییەت لە نێوخۆد

لێکەوتە نێوخۆییەکانی ئەم ڕووداوە تەنانەت لە دەرەنجامە نێودەوڵەتییەکانیشی تاڵتر بوون. داگیرکردنی باڵیۆزخانە، بە دروستکردنی شەپۆلێکی دژەئەمریکایی، دەرفەتێکی زێڕینی بە ڕژێمی تازەپێگەیشتووی ئیسلامی بەخشی تا ناکۆکییە نێوخۆییەکان بە شێوەیەکی کاتی بشارێتەوە و دەسەڵاتی خۆی قایمتر بکات. بەڵام ئەم یەکێتییە، یەکێتییەکی ئایدیۆلۆژیک و ناسک بوو و زۆر زوو کرا بە ئامرازێک بۆ سەرکوتکردنی نەیارانی دەستەڵاتی تازە پێگیشتووی ئەوکات لە نێوخۆ. هەموو ئەو هێز و لایەنانەی لە مانگەکانی سەرەتای شۆڕشدا داوای مافە مەدەنی و سیاسییەکانیان دەکرد، لەوانە لیبراڵەکان، هێزە چەپەکان، ناسیۆنالیستەکان و نەتەوە بندەستەکان، بە "دەستوپێوەندیی ئیمپریالیزم" و "ستوونی پێنجەم" تۆمەتبار کران.

قەیرانی بارمتەکان، بە ڕاکێشانی سەرنجی جیهان بۆ سەر "هەڕەشەی دەرەکی"، ڕێژێمی لە فشاری نێوخۆیی ڕزگار کرد و شەرعییەتێکی ساختەی پێ بەخشی تا ئامێری سەرکوتی خۆی دژی هەر دەنگێکی جیاواز بخاتە گەڕ. لۆژیکی ڕژێم سادە بوو: یان لەگەڵ ئێمەدایت دژی "شەیتانی گەورە" یان خۆت بەشێک لە پیلانەکانی ئەوانی. ئەم لۆژیکە پاساوی بۆ زیندانیکردنی هەزاران چالاکی سیاسی، ئیعدامە بەکۆمەڵەکان و دەرکردنی یاسای زەبروزەنگ هێنایەوە. دەرەنجامەکەی، کۆچی زۆرەملێی نەوە لە دوای نەوەی ئەو ئێرانییانە بوو خەونی ئازادی، دێموکراسی و دادپەروەرییان لە گەروودا خنکێندرا. ئەم ڕووداوە نەک تەنیا دێموکراسیی لە گەرووی شۆڕشدا خنکاند، بەڵکوو بناغەی بۆ دروستبوونی ئەم سیستەمە تۆتالیتارە دانا ڕەنگە ساڵانێک دوای لەنێوچوونیشی کاریگەرییەکانی بەسەر ژیانی خەڵکی ئێرانەوە بمێنێت.

کوردستان؛ قوربانیی سەرەکیی

بەڵام بۆ گەلی کوردستان، ئەم ڕووداوە تەنیا کارەساتێکی نیشتمانی نەبوو، بەڵکوو خراپ بەکارهێنانێکی ستراتیژیک بوو بۆ سەرکوتکردنی ئامانجە ڕزگاریخوازییەکانی. لە بەهار و هاوینی ١٣٥٨دا، کاتێک کوردستان بۆ بەدەستهێنانی مافە ڕەواکانی ڕاپەڕیبوو، ڕژێمی تاران بە بەڵێنی بێ بنەما و کاتکوشتن، دانوستانەکانی لەگەڵ "هەیئەتی نوێنەرایەتیی گەلی کورد" دوا دەخست. لە ٢٨ی گەلاوێژی هەمان ساڵدا، خومەینی فەرمانی "جیهاد"ی دژی خەڵکی کوردستان دەرکرد و هێرشێکی بەربڵاو کرایە سەر شارەکانی کوردستان.

داگیرکردنی باڵیۆزخانە لە خەزەڵوەردا، ڕێک لە لووتکەی گرژییەکان نێوان دەستەڵاتداران تاران و بزووتنەوەی کورددا لە کاتێکدا ڕووی دا ئاخوندەکان بەپەلە خەریک بوون جێگەقوونیان لەسەر کورسیی دەستەڵات خۆش دەکرد. ئەم ڕووداوە دەرفەتێکی بۆ ڕژێم ڕەخساند تا بە بیانووی "یەکڕیزی دژی ئیمپریالیزم" و سەرقاڵکردنی کۆمەڵگەی نێودەوڵەتی بە قەیرانی بارمتانەوە، کاتی پێویستی بۆ خۆڕێکخستنەوەی هێزە سەرکوتکەرەکانی و ئامادەکاری بۆ هێرشێکی گشتگیرتر بۆ سەر کوردستان بکڕێت.

ئەو "ئارامییە کاتییە" تەنیا فێڵێک بوو. لە کاتێکدا کامێراکانی جیهان لەسەر بارمتە ئەمریکاییەکانی تاران چڕ ببوونەوە، ڕێژێم لە زستانی ١٣٥٨ و بەهاری ١٣٥٩دا، بە بێدەنگی خۆی بۆ هێرشێکی خوێناوی و هەمەلایەنە بۆ سەر کوردستان تەیار دەکرد. بەمجۆرە، هاواری گەلی کورد لە بەرانبەر تۆپ و تانکی پاسداراندا، لەنێو ژاوەژاوی میدیایی قەیرانی بارمتەکاندا بزر بوو. هەزاران کوردی بێتاوان شەهید کران، گوندەکان سووتێندران و بزووتنەوەی دێموکراتیکی کوردستان ناچار کرا بەرەو چیاکان پاشەکشە بکات. پێویستە ئەمەشمان لە بیر بێت، ئەم پاشەکشەکردنەی هێزی پێشمرگەی کوردستان تەنیا بە مەبەستی پاراستنی گیان و ژیانی دانیشتووانی کوردستان بوو.

قەیرانی بارمتان، بووە هۆی بەلاڕێداچوونی پشتیوانیی نێودەوڵەتی لە مافە ڕەواکانی گەلی کورد و ڕژێمی بەهێزتر کرد تا کوردستان وەک "بنکەی جوداخوازی" و "دەستی دەرەکی" سەرکوت بکات. ئەم ڕووداوە، بە شێوەیەکی کاریگەر، دۆزی ڕەوای گەلی کوردی لە چاوی جیهاندا خستە پەراوێزەوە و ڕێگەی بۆ سیاسەتی سەرکوتکاریی دواتر خۆش کرد.

ڕوانینی هەستیارانە بۆ داهاتوو

چل و پێنج ساڵ دواتر، ١٣ی خەزەڵوەر، ئێستا دەزانین ئەم ڕووداوە سەلماندی ئایدیۆلۆژیا توندڕەوەکان، تەنانەت ئەگەر دروشمی جوان و دژەئیمپریالیستیشیان هەڵگرتبێت، دەتوانن ببنە کۆت و زنجیر بۆ ئازادیی گەلان و وڵات بەرەو تەریککەوتنەوە و وێرانکاری ببەن. لێکەوتەکانی داگیرکردنی باڵیۆزخانە -لە گۆشەگیریی ئابوورییەوە تا سەرکوتی سیستماتیکی نەتەوەکان- دەبێت ببێتە وانەیەکی گرنگ بۆ بزووتنەوە ڕزگاریخوازییەکانی ئەمڕۆ.

گەلی کوردستان، لە کاتێکدا دەیان ساڵە لە بەرانبەر ستەمی حکوومەتە یەک لە دوای یەکەکانی تاراندا تێدەکۆشێت، پێویستە ئەم مێژووە بە باشی لەبەرچاو بگرێت. ڕزگاریی ڕاستەقینە لە داگیرکاریی سیمبولیک و دروشمی بریقەداردا نیە، بەڵکوو لە یەکگرتنی هەموو گەلانی ئێران بۆ دامەزراندنی سیستمێکی دیموکراتیک، فیدراڵ و لەسەر بنەمای مافی یەکسان و مافی چارەی خۆنووسین بۆ هەموواندا خۆی دەبینێتەوە.

لە داهاتووشدا تا ئەو ڕۆژەی تاران مافە ڕەواکانی گەلی کورد و باقیی گەلانی دیکەی ئێران بە فەرمی نەناسێت و پابەندی بنەماکانی دێموکراسی و دادپەروەری نەبێت، برینەکانی دوای ١٣ی خەزەڵوەر ساڕێژ نابنەوە و ئاشتی و سەقامگیریی ڕاستەقینە لە ئێراندا بەدی نایەت. ئەمڕۆ، زیاتر لە هەر کاتێکی دیکە، پێویستە بۆ بنیاتنانی داهاتوویەکی باشتر لە پەندەکانی مێژوو فێر بین و بیر لەوە بکەینەوە، ڕەنگە زۆر ڕووداوی دیکەی وەک داگیرکردنی باڵیۆزخانەی ئەمریکا ڕووبدەن و لەبەرا خەڵک وابزانن، کار ناکاتە سەر ژیانی ئەوان و دواتر دەربکەوێت چۆن بووەتە هۆی گۆڕینی کارەساتباری ڕەوتی ڕووداوان.

دارسمە
دەنووکی لە سمین ناپارێزێ

تێکۆشانکردن پێویستە بەمجۆرە لەنێو گەلدا بێتە بەردەوامکردن!

هێندێک کەس پێیانوایە خەبات کار نیە، و ئەگەر کاریش بێت کارێکی زۆر سووک و هاسانە. یانی ئەوەندە سووک و هاسانە هەر خۆی ڕادەپەڕێت. ئەگەر لە ترسی ڕەخنەگرانی دژی پیاوسالاری بوێرم، دەڵێم پیاو لە خەباتیش ماندوو دەبێت، بەڵام پیاو ئەگەر پیاو بێت، ئەم ماندوویەتییە بەسەر خۆی ناهێنێت و بە بێدەنگی لە خەبات دەکشێتەوە و لە شوێنێک پاڵ دەداتەوە و شەرمیش ناکات بە ڕابردووی خۆی بنازێت.

ئەوانەی ماندوو دەبن باش دەزانن ئەم خەبات و مەباتە ئەگەر هیچ خێری تێدا نەبێت، ئەوەندەی هەیە دەتوانی بیکەی بە پێشینە بۆ خۆت و بە یارمەتیی ڕێکخراوە جۆراوجۆرەکانی ئوروپا دەرفەتی وەرگرتنی مافی پەنابەری بدۆزیتەوە و ڕوو بکەیتە وڵاتێکی ئوروپا و لەوێ لە ژیانێکی ئاسوودا ڕاببوێریت.

وازهێنان لە خەباتیش وەک ئەوەیە لە زیندان ڕزگار بووبیت. با ئەم قسەیەم دوو لەڕووی ئەو زیندانی و خەباتگێڕانە بێت کە دوای دەرچوون لە زیندان یان بەجێهێشتنی مەیدانی خەبات سەری خۆیان بەردەدەنەوە و فیشەک و شتی دیکە بە ڕابردووی خۆیانەوە نانێن و سەربەرزانە دەژین. کشانەوە لە کارێک مرۆڤ دەرەقەتی نایەت، شتێکی ئاساییە و لێرەدا بە دیاریکراوی خەباتگێڕ و زیندانیی سیاسی لە کاتی حەسانەوە و تەنانەت دوای نەمانیش هەر جێگەی ڕێزن، بەڵام کێشە ئەمەیە کە هێندێک کەس کاتێک واز لەم ڕابردووە دێنن، داهاتوویان دەبێتە مۆتەکەی بۆشایی و بیر لە پاساو و ماساوی زۆر سەیر و سەمەرە دەکەنەوە.

هاوڕێیەک ئەم ڕۆژانە گێڕایەوە، دەیگوت لەو ئوروپایەی دوور لە کوردستان و مەیدانی خەبات، لە ماڵێک لەگەڵ کۆمەڵێک ماندووی خەباتی ڕابردوو لە میوانی بووین. کابرایەکی سمێڵفشمان لێ پەیدابوو، هەر سەری قسەی کرد، دیار بوو یارمەتیی ماندوویانی پشوو هەڵماڵاو دەدات و خەریکە دەروویەکی دیکەیان بە ڕوودا بکاتەوە. کابرا لە سەرەتای قسەکانیدا داوای کرد دەرگای ژوورەکە پێوە بدەن و نزیکەی سەعات و نیوێک بێ نێوەدان خەباتی ڕابردووی جنێوباران کرد. وەک هەڕەمەی دڕندە، سەرکردە و مەڕکردەی خەباتی ڕابردوو و ئەم سەردەمەی خستنە سەر کەڵپە و هەر نەیدەدانەوە.

کابرای گێڕاوە، نزیکەی یەک سەعات و نیو قسەی کرد و لەم یەک سەعات و نیوەدا نەیگوت دەسەڵاتی دابەشکاریی کوردان خراپن و نەشیگوت ئەوان چەندیان زوڵم و ستەم دەرهەق بە کوردان کردوە. باسی عوسمانی و سەفەوی و دابەشکردنی کوردانی نەکرد، و نەشیگوت دامەزراندنی حیزب و میزبی سیاسی و میاسی پێداویستیی کات و سات و مێژووی خۆیان بوون. بەڵام گوتی ئەوانەی خەباتگێڕ بوون باش بوو وازیان هێنا، و ئەوانەی ئێستاش بەردەوامن، بۆ بەرژەوەندیی گەل "تێکۆشان ناکەن". وەک هاوڕێکەم گێڕایەوە، ئەوانەی لەم کۆڕە بچووکەدا بوون، پێشتر خەباتیان کردبوو، بیریان لەو پاساوانە دەکردەوە کە بۆ پەشیمانبوونەوە لە ڕابردوویان پێویستن، و ئەوانەی پێشینەی خەباتیشیان نەبوو، سینگیان ڕەپێش دەدا و پێشانیان دەدا کە ئەوان چەندە مرۆڤی پاک و بێخەوشن.

ئەمە قسەی من نیە و وباڵ بە ئەستۆی ئەو هاوڕێیەی لە کۆڕەکەدا بەشدار بووە. ئەو دەیگوت کابرای وەقسەهاتوو گوتی: پێشمەرگایەتی مۆدی نەماوە و ئێستا هەر ناوبردنیشی حەیاچوونە، چونکە کاتی خۆی پێشمەرگە لە جیاتی ئەوەی دەست بەسەر بنکە و پایەگای دوژمن دابگرن و شەڕی سێ مانگە بکەن و سەرۆکەکانیان لە هەڵبژاردنی گشتیدا تێکڕای خەڵک دەنگیان پێ بدات، بەکۆمەڵ بەسەر ماڵی خەڵکی کوردستانیاندا دەدا و لەپێناو گەیشتن بە هێلکەوڕۆنی گەرم و مریشکی سوورەوەکراو، خەڵکیان دەدایە بەر شەق و مست و پێلەقان.

کابرای سمێڵفش دیار بوو زۆر خوێندەوارە و هێندێک مانیفیستیان بە زەبری چاولێسوورکردنەوە پێ خوێندووەتەوە و تێیان گەیاندوە کە ئیعدامەکانی مەیدانی فرۆکەخانەی سنە و ٥٩ لاوی مەهاباد و کوشتوبڕی خەڵکی گوندەکانی دەشتی شارویران و سندووس و شنۆ و لاجان، بە "قەرەگۆل" و "قارنێ" و "قەڵاتان" و "سۆفیان" و "کانی مام سەیدە" و "کولیچ" و "سەرووکانی"یەوە، هەموویان درۆ و دەلەسەی ئەوانەن کە دەڵێن خەباتمان کردوە. من لێرەدا بیرم لە درۆ و دەلەسەی هێمنی شاعیر دەکردەوە درۆیەکی بە ناوی کوشتاری گوندی قەڵاتان هەڵبەستووە و دەڵێت:

بەهاری کوردەواری سوور و شینە
لە دەوری تەرمی خۆێنین کۆڕی شینە
کە دەتهەوێ بەهاری کورد ببینی
وەرە گوندی قەڵاتانم ببینە

کابرا زۆربڵێکە، لەم یەک سەعات و نیوەدا، زۆر شتی گرینگتر لە دۆزی نەتەوە مەتەوەی ئاشکرا کرد و گوتی: بە منداڵی بە چاوی خۆی لە گوندێک میوان بووە و دیتوویەتی ئەوانەی چل و چەند ساڵە خۆیان بە خۆیان دەڵێن پێشمەرگە و کۆماری ئیسلامی پێیان دەڵێت "ضد انقلاب"، چۆن لەپێناو ئامادەکردنی مریشکێکی سوورەوەکراوی نێو ڕۆنی کوردیدا خەڵکی گوندیان داوەتە بەر مست و پێلەقە

هاوڕێکەم دەیگوت کابرا زۆر دژی کۆنەپەرستی و خورافات بوو و دەیگوت ئێمە پێشڕەوی تێکۆشانی گەلین و "تێکۆشان بەردەوام دەکەین" و بۆ ئەم مەبەستەش ماوەیەک لەمەوبەر هەوڵماندا لەگەڵ برایانمان خەباتی ئەربەعینی حوسێنی بۆ زیندووکردنەوەی یادی ئیمام حوسێن بەردەوام بکەین، بەڵام بەداخەوە ئەم تێکۆشانەی ئێمە بە توندی کەوتە شەرمەزارکردنی لایەنگرانی کۆنەپەرستی.

لەم نێوەدا من خەریک بووم لە گێڕانەوەکە دادەبڕام و بیرم لەوە دەکردەوە زۆر پێویستە ئەم قسانەی هاوڕێم دەیانگێڕێتەوە، بە ئاوی زێڕ بنووسرێنەوە و پێش ئەوەی دەستەڵاتی کۆماری ئیسلامی بڕووخێت، بکرێنە پۆستەر و بنێر و بە کوێرایی چاوی دژبەرانی ئەم بیرۆکەیە، لەسەر دەرگای وەزارەتی نێوخۆی ئێران و وەزارەتی تێکۆشەری ئیتلاعات لە تارانی پایتەختی ڕێڕەوانی ئیمام هەڵبواسرێن و پێویستە بۆ هەڵواسینی ئەم پۆستەر و بانێرانە سەر دەرگای ئیدارەی پارێزگاکانی ئیلام و کرماشان و سنە و ورمێ لەبیر نەکرێن و لە هەموشی پێویستترە بۆ شەرمەزارکردنی کۆمارە تەمەنکورتەکەی مەهاباد کە خەریک بوو چەند بەرەکی بخاتە نێوان گەلانی دوور و نزیکی میزۆپۆتامیا، سەر دەرگای فەرمانداریی ئەم شارە واتە مەهابادیش "نەیەتە لەبیرکردن".

KURDI STAN

Publishing by Democratic Party of Iranian Kurdistan

NO: 906 6 November 2025

ناونیشانی ڕۆژنامەی «کوردستان» و ماڵپەڕی ناوەندیی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە تۆڕی جیهانیی ئینتێرنێتدا:

www.kurdistanmedia.com

info@kurdistanmedia.com www.kurdch.tv

Yahsat 1A @ 52.5° East Frequency: 12149

polarization: Vertical -27500 FEc : 3/4

ئیمەیلی ڕۆژنامەی کوردستان:

info@kurdistanmedia.com

ئیمەیلی تەشکیلاتی نهێنی:

Tashkilat.kdp92@gmail.com

پەردە لەسەر کتێبی "٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری" لادرا

ناوەندی پەروەردەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە کۆڕێکدا ڕوونوێنیی لە کتێبی «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاریدا» کرد کە ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بەبۆنەی ٨٠ ساڵەی دامەزرانی حیزبی دێموکرات چاپی کردوە.

لەو ڕێورەسمەدا کە ڕۆژی سێشەممە، ٦ی خەزەڵوەر لە بنکەیەکی فەرهەنگیی حیزبدا و بە بەشداریی دەیان کەس لە ئەندامانی ڕێبەری، کادر و پێشمەرگەکانی حیزب بەڕێوە چوو، کاک عومەر باڵەکی، بەرپرسی ڕاگەیاندنی حیزب وتارێکی پێشکێش کرد. باس لە گرینگیی چاپ و بڵاوبوونەوەی «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری» لە یادی ٨٠ ساڵەی دامەزرانی حیزب، چاپی کتیب لە مێژووی حیزبی دێموکرات وەک هەنگاوێکی هاندەرانە لە بواری خزمەتی زمانی کوردی و گوتاری نەتەوەیی حیزبی دێموکرات و ئاوڕێک لە کارنامەی پێشووتری چاپەمەنیی حیزب لە بواری چاپ و کتێب چەند تەوەرێکی وتارەکەی بەرپرسی ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزب بوون.

کاک عومەر باڵەکی لە بەشێک لە وتارەکەیدا تیشکی خستە سەر ئەوەی کە بەشی چاپەمەنی ڕاگەیاندنی حیزب بە بەردەوامیی خۆی نلە چاپی کتێب و بڵاوکراوەدا دوو ئامانجی پێکاوە. یەکەم، هەوڵی داوە بە چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبانە حیزبی دێموکرات و ئامانجەکانی ئەو حیزبە پتر و باشتر بە خوێنەران و بەردەنگەکان بناسێنی. دووهەم، چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبانە هەوڵێک بووە بۆ ئەوەی مێژووی خەبات و قوربانیدانی گەلی کورد بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە گەردەلوولی کارەساتەکاندا بزر نەبێ و «هەشتا ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاریدا» هەر بۆ ئەو مەبەستە بووە.

لە بڕگەیەکی دیکەی کۆڕەکەدا مامۆستا عەبدوڵڵا حەسەنزادە، سیمای ناسراوی حیزبی دێموکرات ڕوونوێنیی لە کتێبی «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری» کرد و هەر بەم بۆنەیەوە وتەیەکی کورتی پێشکێش کرد.

«٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری» ٢٤ توێژینەوە و وتاری لە خۆ گرتوە و لە ڕەهەندەکانی تەشکیلاتی، گوتاری نەتەوەیی، وێژمانی سیاسیی، سیاسەتی زمانی و فەرهەنگی و مێژوویی، خەباتی پێشمەرگانە، پرسی میدیایی، ژێنگە و وژنان و پێگەی حیزبی دێموکرات لە ڕەوتی مێژوویی ڕووداوەکاندا ئاوڕی لە هەشت دەیە مێژووی حیزبی دێموکرات داوەتەوە. «قەڵای خۆڕاگری ناسنامەی نەتەوەیی» و «سێ چارەگە نەوەستان» دوو کتێبی دیکەی ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتن کە پێشتر بەبۆنەی یادی ٧٥ ساڵەی دامەزرانی حیزب چاپ و بڵاو ببوونەوە. «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری» لە ٥٢٤ لاپەڕەدا چاپ و بڵاو بۆتەوە و ناونیشانی ٢٦ وتار و توێژینەوە ئاکادیمیکی تێدا دەبێندرێ.

بەشداریی وەفدێکی حیزبی دێموکرات لە کۆنفرانسی ژنانی ڕێکخراوی پرۆگرێسیڤ ئالاینس

ڕۆژی شەممە ٣ی خەزەڵوەری ١٤٠٤(٢٠٢٥/١٠/٢٥)، هەیئەتێکی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران بە سەرپەرستیی د.سۆزان فەتحی بەشداریان لە کۆنفرانسی ژنانی ڕێکخراوی پرۆگرێسیڤ ئالاینس لە شاری لوتسێرنی وڵاتی سویس کرد کە لەژێر ناوی «گەشەپێدانی ڕێبەرایەتیی سیاسیی فێمینیستی و دەستەبەرکردنی ئاشتی» بەڕێوە چوو

لەو کۆنفرانسەدا کە بە بەشداریی دەیان نوێنەری ڕێکخراوەکانی ژنان لە چەندین وڵاتی جیاواز پێک هاتبوو، لە دوو پانێلدا باسەکانی وەک توندوتیژیی دیجیتاڵ تاوتوێ کرا و بە باسێک لەلایەن خاتوو «ئێلیسابێت باومێ شنێیدێر»، ئەندامی شۆرای فێدراڵ، بەرپرسی کاروباری نێوخۆ، لەسەر توندوتیژیی ڕەگەزی و ئەزموونەکان درێژەی کێشا.

وەفدی حیزب بە گەرمی لەلایەن بەڕێوەبەرانی کۆنفرانسەکەوە پێشوازییان لێ کرا و لە درێژەی بەڕێوەچوونی کۆنفرانسەکەدا چاویان بە چەندین نوێنەری پارلەمانی ئورووپا و سەرۆکی بەشی ژنانی پارتە سۆسیالیستەکانی ئورووپا وەک خاتوو زیتا گورگای، ئێلیزابێت باوم شنایدێر، چەند ئەندام پارلەمان و نوێنەری دیکەی وڵاتانی ئورووپایی کەوت و بیروبۆچوونی خۆیان لەسەر بابەتەکانی ڕۆژ، پرسەکانی پەیوەندیدار بە ژنانی کوردستان و بەرنامە و پلانی هاوبەش بۆ داهاتوو ئاڵوگۆڕ کرد.

بەر لە ماڵاوایی

باسێک لەسەر کتێبی «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری»دا

ئاماژە: ئەم وتارەی کاک عومەر باڵەکی، بەرپرسی ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە کۆڕیادی پەردەلادان لە کتێبی «٨٠ ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری»دا پێشکێش کراوە.

بەڕێزان!

ڕێگام بدەن لە لایەن ناوەندی ڕاگەیاندنی حیزبەوە بەخێرهاتنی هەموو لایەکتان بکەم. ئەمڕۆ لێرە کۆ بووینەوە بۆ ئەوەی پەردە لەسەر نوێترین کاری بەشی چامەنی ڕاگەیاندنی حیزب، کتێبی «هەشتا ساڵ خەبات لەپێناو ڕزگاری»دا لابدەین کە بە هەوڵ و هیممەتی هاوڕێیانی چاپەمەنی گەیوەتە بەرهەم. لە ڕاستیدا ئەوە بەخۆهەڵدان نیە کە بڵێین باسکردن لە خەباتی ٨٠ ساڵەی حیزبی دێموکرات شایانی ئەوە بوو گەورەترین ڕێورەسمی بۆ پێک بێ و بە دەیان کتێب و لێکۆڵینەوەی ئاکادیمیکی لەسەر ڕەهەندە جۆراوجۆرەکانی مێژووی ئەو حیزبە بنووسرێ. بەڵام بارودۆخی کوردستان و ناوچەکە لەو هەلومەرج و بارودۆخەدا بواری زۆر شتی نەداین؛ بەو حاڵەش ئەوەی لەدەست هات بۆ ڕێزگرتن لەو یادە پیرۆزە کرا کە یەکێک لەو کارانە دەرکردنی ئەو کتێبەیە کە ئەمڕۆکە دەمانەوێ بیخەینە بەر دەستی خوێنەرانی بەڕێز.

بەڕێزان! کاتێک چاو بە لاپەڕەکانی مێژووی پڕ لە هەوراز و نشێوی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران لە ماوەی ٨٠ ساڵی ڕابردوودا دەخشێنین، بۆمان دەردەکەوێ حیزبی دێموکرات هەر لە سەرەتای دامەزرانیەوە گرینگیی زۆری داوە بە چاپ و بڵاوکردنەوە داوە. حیزبی دێموکرات هەر لە سەرەتای دامەزرانیەوە دەرکی بەو ڕاستییە کردوە کە کتێب و ڕۆژنامە و گۆڤار ئەو بایەخەیان هەیە سەرنجی تایبەتیان پێ بدرێ، چونکە لە هەموو ڕوویەکەوە یارمەتی بە گەشەکردنی بیر و هزری کۆمەڵگە دەدەن و دەبنە هۆکار بۆ کردنەوەی دەروازیەکی نوێ لە زانست و زانیاری بە ڕووی تاک تاکی ئەندامانی کۆمەڵگە و گەشەکردنی کوردستان لە هەموو ڕوویەکەوە. ئەو تێڕوانین و بیرکردنەوەی حیزبی دێموکراتی کوردستان کە خوێندنی بە زمانی کوردی و کردنەوەی ناوەندی زانستی، کتێبخانە و قەرائەتخانە، چاپی ڕۆژنامە، کتیب و کۆمەڵێک بابەتی دیکەی لەو چەشنە یارمەتیدەری پەرەپێدانی زانست و شارستانیەت دەدەن، هەشتا ساڵ لەوە پێش لە فەسڵی سێهەم مادەکانی ١٣و١٤ی مەرامنامەی حیزبی دیموکراتی کوردستاندا ڕەنگی داوەتەوە و لەوکاتەوە هەتا ئێستا حیزبی دێموکرات هەوڵی داوە پەرە بەو ئامانجە بدا. بۆیە دەبینین لە قۆناخە جیا جیاکانی ژیانی خەباتکارانەی حیزبی دێموکراتدا هەموو کات بەپێی بارودۆخی گونجاو بەشی ڕاگەیاندنی حیزب بە کەرەسەی زۆر سەرەتایی هەوڵی داوە جگە لە ڕۆژنامەی کوردستان و بڵاوکراوە حیزبییەکانی دیکە بە بەردەوامی کتێب لە بواری جۆراوجۆردا چاۆ بکا و بیانخاتە بەر دەستی خوێنەران کە بە خۆشییەوە ژمارەیان لە دەیان تێپەڕیوە.

بەشی چاپەمەنی بەو کارە دوو ئامانجی پێکاوە: یەکەم؛ هەوڵی داوە بە چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبانە حیزبی دێموکرات و ئامانجەکانی ئەو حیزبە بە بەردەنگی زیاتر بناسێنی. دووهەم؛ چاپ و بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبانە هەوڵێک بووە بۆ ئەوەی مێژووی خەبات و قوربانیدانی گەلی کورد بە تایبەتی لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان لە گەردەلوولی کارەساتەکاندا بزر نەبێ. هەوڵی ئەمجارەش هەر لەو پێناوەدایە.

بەڕێزان! دەرکردنی ئەو کتێبە هەوڵێکە بۆ ئاوڕدانەوە لە مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران کە هەشتا ساڵە لە خەباتێکی خوێناوی و پڕ لە کەندوکوسپ و کەوتن و هەستانەوەدایە بۆ وەدەستهێنانەوەی مافەکانی گەلی کورد لە ڕۆژهەڵاتی کوردستان. ئەم کتێبە بەشێکی ئەو مێژووەی لە ڕەهەندی جیا جیادا و بە قەڵەمی نووسەران و توێژەران بە تێڕوانی جیاواز ئاوڕی لێ دراوەتەوە. لە ڕاستیدا پێش کونگرەی یەکگرتنەوەی دێموکراتەکان ئەو پێشنیارە لە لایەن هاورێی بەڕێزم کاک «عەلی بداغی»یەوە بە ناوەندی بەڕێوەبەریی حیزب کرا. کاک عەلی بۆ ئاسانکاری پێڕستێکی دووروودرێژی لە سەرباس و مژارەکانیش دەستنیشان کردبوو کە ئەو نووسەر و توێژەر و خاوەن نەزەرانەی بە پیر بانگەوازەکەمانەوە دێن بتوانن کاریان لەسەر بکەن. دیارە بە هۆی بارودۆخی سیاسی و ئەمنییەتیی حیزب و سەرقاڵبوون بە گرتنی کونگرە و کارەکانی دوای کونگرە هەتا ڕادەیەک دوا کەوت و دواتر بڕیار لەسەر ئامادەکردنی کتێبەکە درا. ئەگەرچی تازە ئامادەکردنی کتێبەکە بۆ ٢٥ی گەلاوێژ بەزەحمەت بوو، بەڵام لە ناوەندی ڕاگەیاندن وا ساغ بووینەوە پەلە نەکەین بۆ ئەوەی بتوانین بەرهەمێکی باش و دەوڵەمەندمان هەبێ.

کتێبی «هەشتا ساڵ لەپێناو ڕزگاری»دا هەڵگری ٢٦ وتار لە ٢٦ نووسەرە کە ڕەهەندەکانی تەشکیلاتی، گوتاری نەتەوەیی، وێژمانی سیاسی، سیاسەتی زمانی و فەرهەنگی و مێژوویی، خەباتی پێشمەرگانە، پرسی میدیایی، ژێنگە و ژنان و پێگەی حیزبی دێموکرات... لە خۆ دەگرێ و هەر کام لە نووسەران لە ڕوانگەی خۆیانەوە مێژووی ٨٠ ساڵەی حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێرانیان شەنوکەو کردوە. جێگای سەرنجە کە ڕادەیەکی بەرچاو لەو نووسەرانە کە بابەتیان لەو کتێبەدا بڵاو بۆتەوە و مێژووی حیزبی دێموکراتی کوردستانیان لە ڕوانگەی خۆیانەوە هەڵسنگاندووە بۆ ڕۆژێک لە ڕۆژان لەنێو حیزبی دێموکراتدا نەژیاوەن و تەنانەت نیشتەجێ ڕۆژهەڵاتی کوردستانیش نەبوون، بەڵام شارەزا بە بەرنامە و مێژووی خەباتکارانەی حیزبی دێموکراتن و ئەوە ئەم ڕاستییە دەردەخا کە حیزبی دێموکراتی کوردستانی ئێران نەک هەر لە ماوەی ٨٠ ساڵی ڕابردوودا لە بواری شوناسی نەتەوایەتی و دێموکراسیخوازی و فەرهەنگسازی کاریگەریی ڕاستەخۆی لەسەر ڕۆژهەڵاتی کوردستان بووە، بەڵکوو ئەو کاریگەرییە گواستراوەتەوە بۆ پارچەکانی دیکەی کوردستانیش کە ئەوە بۆ ئێمە ئەندامانی حیزبی دێموکراتی کوردستان جێگای شانازییە و پێویستە لەوە بەدواوەش بە کار و تێکۆشان ئەو پێگە کوردستانی و نەتەوەییەی حیزب بپارێزین و بەهێزتری بکەین.

دەستخۆشی و ماندوونەبوونی بە هەموو ئەو نووسەرانە دەڵێم کە بەدەم بانگەوازی ئێمەوە هاتن. بەو هیوایەش کە لە ڕاگەیاندنی حیزب بە هەوڵ و هیممەتی زیاتر لە داهاتوودا بەرهەمی زیاتر بخەینە سەر خەرمانی بەرهەمەکانی حیزبەکەمان